

Teadusraamatukogude koostööst, Eesti maaraamatukogud muutuvast ajast, Friedrich Puksoo «süüasi», Ameerika kirjastajate probleemidest jpm.

RAAMATUKOGU

EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHING
EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

RAAMATUKOGU

NR. 3
TALLINN 1992

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU

Toimetuse kolleegium:

H. Jürman, A. Norberg, E. Rannap, I. Tingre, T. Valm

Tegevtoimetaja Ene Riet

Keeletoimetaja Milvi Juske

Tehniline toimetaja Hilja Kotkas

Aadress:

EE0106 Tallinn

Tõnismägi 2

Eesti Rahvusraamatukogu

«Raamatukogu» toimetus

Raamat on siis see abinõu, mis inimlikku mõtet alal hoiab. Ta on niiütelda inimsoo paberline peaju. Ilma temata ei oleks meil praegust kultuuri. (1923)

Hea raamatukogu on õppeasutus, mille klasse veel ükski ei ole lõpetanud. Tööline kui ka teadusemees leiavad sealt, mis neil tarvis läheb. (1923)

Raamatukogu on sama kasvatusabinõu kui kool. Kool õpetab ainult teatud aineid, raamatukogu selle vastu pakub kõike head, mis tal olemas, ilma piiramata aine valikus, niihästi sõnas kui ka pildis, elustab lugemishimu, rahuldab tungi teaduse järele ja arendab tundeid. (1923)

Raamatukogu on varaait, kuhu on koondatud osa inimkonna vaimlisest kapitalist, mis aastasadade ja -tuhandete jooksul kogutud ja mis kõigile tarvitamiseks määratud. (1926)

Raamatukogu ei või oma ülesandeks seada ainult lugejate soovide rahuldamist. Raamatukogu peab püüdma, nii palju kui võimalik, lugejate huvi ja harrastust juhtida, arendada ja kasvatada. (1926)

Mida enam raamatukogu lugejaid raamatute valiku suhtes rahuldab, seda enam leiab ta poolehoidu ja tarvitamist. (1926)

Tarvis on, et raamatukoguhoidjal oleks võimalikult hea üldine haridus ja kirjanduse tundmine. (1927)

Raamatukoguhoidjal peab olema hea iseloom, oskus sõbralikult ja rahulikult inimestega ümber käia, korda luua ja pidada. (1927)

Tuleb alati hoolt kanda, et laenutusesolevad raamatud oleksid terved ja korras. Siis võib ja saab ka laenajailt nõuda, et nad korralikult käsitseksid raamatuid. (1939)

Tuleb meeles pidada, et see eeskuju, mida raamatukoguhoidja annab, ka mõju avaldab lugejate käitumisele. (1939)

ALEKSANDER SIBULA mõtteid raamatust, raamatukogust ja raamatukoguhoidjast kirjutas välja Hans Jürman.

Mõned mõtted teadusraamatukogude koostööst

JURI JÄRS

TTÜRI pearaamatukoguhoidja

*Magaja rebane ei püüa kana
Eesti vanasõna*

Käesolev kirjatükk on ajendatud viimase ERÜ aastakoosoleku resolutsioonist, milles peetakse vajalikuks raamatukogude koostöö arendamist 1) rahvuslike inforessursside loomisel, töötlemisel, säilitamisel ja integreerimisel rahvusvahelistesse infovõrkudesse; 2) väliskirjanduse muretsemisel. Koostöö oleks võinud käivituda juba paar aastat tagasi, kui laulvast revolutsioonist ja IMEst mõjutatud kõrgendatud meeolus arutati üheskoos Eesti raamatukogude arengukontseptsiooni (ERAK) variante. IME käivitamisest ei räägi enam keegi, ka ERAK on jäänud kahest projektist ühtseks kirjutamata. Aeg on halastamatult edasi läinud. Objektiivselt on meie raamatukogud praegu tunduvalt raskemas olukorras (vaesemad) kui paar aastat tagasi. Seepärast oleks viimane aeg asuda üheskoos lahendama paljusid probleeme, mida omaette ei saa või pole otstarbekas teha ning mida keegi teine meie eest lahendama ei hakka. Jaotaksin need probleemid kahte gruppi:

- teadusraamatukogude vaheline tööjaotus ja sellest tulenev;
- reeglid, standardid ja normid, mis on igapäevase töö aluseks.

*

Tööjaotuse osas tuleks seada eesmärgiks otstarbeka **teadusraamatukogude võrgu väljakujundamine**. Selleks tuleb esmalt määratleda, millest võrk koosneb (struktuur) ja milline on iga tema komponent (olemus, funktsioonid). Alustama peaks seda tööd **teaduslike keskraamatukogude** määratlemisest. Need võiksid olla:

- 1) Eesti Rahvusraamatukogu (ERR);
- 2) Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR);
- 3) Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu (TTÜR);
- 4) Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu (ETAR);
- 5) Eesti Meditsiiniraamatukogu (EMR);
- 6) Tallinna Pedagoogikaülikooli Raamatukogu (TPÜR);
- 7) Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu (EPMÜR);

- 8) Tallinna Kunstiülikooli Raamatukogu (TKÜR);
- 9) Tallinna Konservatooriumi Raamatukogu (TKR);
- 10) Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu (KMAR);
- 11) Eesti Patendiraamatukogu (EPR);
- 12) Eesti Standardiraamatukogu (ESR).

Keskraamatukogu ülesandeks on koguda, säilitada ja vahendada informatsiooni vastavalt oma profiilile. Selles definitsioonis vajab iga mõiste muidugi täpsustamist. «Koguda» — võimaluste piires ammendavalt; «säilitada» — piisavalt kaua ja hästi; «vahendada» — teha üldkättesaadavaks, pidada andmebaase, koostada teatmevahendeid jne. «Profiil» on aga eriti keeruline mõiste, sest retrospektiivne profiil ei pruugi kokku langeda jooksvaga, kui komplekteerimispõhimõtted on läbi aegade muutunud. Vähemalt lähiajal pole mõeldav vanade fondide teistele üleandmine ainult selleks, et profiilid 100protsendiliselt klappima panna.

Keskraamatukogude määratlemisel tuleb arvestada kõiki tegureid, mis teevad ühest raamatukogust keskraamatukogu: kas jätkub ruume, tööjõudu, raha ja tehnilisi vahendeid oma ülesannete täitmiseks. Võib-olla pole kõik loetletud raamatukogud praeguses olukorras võimelised keskraamatukogu ülesandeid täitma? Võibolla tuleb hakata tulevikus maksumaksjate raha teisiti jaotama, kui seda seni on tehtud?

Viimase aasta jooksul on meie teadusraamatukogude struktuuris toimunud olulisi muutusi — juriidiliste isikutena on kadunud tehnikaraamatukogu ja pedagoogikaraamatukogu, loodud on standardiraamatukogu ja patendiraamatukogu. Õnneks ei ole likvideeritud raamatukogude ressurssi lihtsalt laiali tassitud, vaid nende kogud ja enamik töötajaid on üle läinud teistesse raamatukogudesse (TTÜR, TPÜR, EPR, ESR). Kas ka komplekteerimissummad? Keskraamatukogude väljakujundamine tähendab ka seda, et nende finantseerimine peab muutuma otstarbekaks ja Eesti-keskseks, sest kogu raha tuleb ikka ja ainult Eesti Vabariigi eelarvest.

Üheks võtmeküsimuseks on keskraamatukogude **profiilide fikseerimine**. Praegu on selge, kes kogub parlamendi-, patendi- või standardinfot. Mitmete raamatukogude profiilid on aga läbi põimunud ja mida detailsemaks minna, seda rohkem on lahtisi otsi. Profiili võib fikseerida dokumendi sisu, laadi, tüübi, keele põhjal. Arvestada võib ka kronoloogiaprintsiipi. Ajakirjade puhul saab võtta aluseks konkreetset nimetused. Sisulise profiili määramiseks (näiteks raamatute puhul) on praegu siiski ainult üks võimalus — koostada varieeruva sügavusega UDKI põhinev loend. Täiendavate tunnustena võivad tulla arvesse tüüp, keel jms. Profiilide fikseerimise meetoodika väljatöötamine peaks jääma vastava töögrupi ülesandeks.

Nagu eeltoodust nähtub, on profiilide fikseerimine aeganõudev töö. Ideali saavutaksime siis, kui andmed kõigi raamatukogude fondide

kohta oleksid viidud arvutisse. Argielu vajadusi arvestades tuleks alustada lihtsamast — **jooksva komplekteerimise koordineerimisest**, s. o jooksva profiili fikseerimisest. Et raha on kõigil vähe, siis tuleks seda arukalt kulutada. Range kokkuhoiu poliitika tähendab lihtsustatult seda, et näiteks väliskirjandust ostetakse Eestisse ainult üks eksemplar, kui pole tegemist erandiga. Koostöö tuum seisneb selles, et kõik teised teaksid, kes see ainus ostja on.

Jooksva komplekteerimise koordineerimiseks on raamatukogude ühistööna loodud eeldused: välisperioodika ja välisraamatu koondkataloogid. VPKK andmebaas sisaldab andmeid alates 1983. aastast, VRKK alates 1974. aastast. Kui need andmebaasid õnnestub raamatukogudele kättesaadavaks teha ning korraldada operatiivne andmete värskendamine (koos tellimuste sisestamisega), siis on mitu probleemi lahendatud komplekselt — osalejad saavad pidada kohapeal andmebaasi värsket versiooni, teha otsinguid, väljatrükke ning ümberlaadimisi oma raalkataloogidesse. Edaspidi tuleks andmebaase laiendada andmetega Eesti ja endise N Liidu väljaannete kohta. Täiesti reaalse projekti kohaselt võiksid ERR, ETAR, TTÜR ja TÜR, kelle andmed moodustavad ligi 80% andmebaasi mahust, lülituda VPKK hajusgenereerimisse ja ühiskasutusse veel 1992. aastal. Kuna siduspöördusega hostarvuti kasutuselevõtuks pole praegu võimalusi, tuleb leppida andmevahetusega diskettidel. VRKK andmebaasiga võiks sama kaugemale jõuda 1993. aasta märtsis. Osalejate ring saab laieneda vastavalt sellele, kuidas teistel raamatukogudel õnnestub hankida riistvara ja lahendada andmetöötusküsimused. Mainitud projekti realiseerimine looks eeldused ka rahvusvaheliseks koostööks (GPNTB, Läti, Leedu, Põhjamaad jt).

Lisaks bibliikirjete andmebaasidele (kataloogid, koondkataloogid) peaksid keskraamatukogud looma oma profiilile vastavaid referaat- ja faktiandmebaase ning vahendama analoogilist välismaist infovoogu. Eri- list rõhku tuleb panna Eesti trükise jooksvale ja retrospektiivsele andmebaasile, sest see kujuneb alusmaterjaliks nii teadus- kui ka kõigi teiste Eesti raamatukogude raalkataloogidele. Erinevalt muudest andmebaasidest oleks seda otstarbekas genereerida tsentraliseeritult Rahvusraamatukogus — sisuliselt see ongi ju Raamatupalati töö masinloetav väljund.

*

Vaadeldes meie igapäevatöö aluseks olevaid **reegleid, standardeid ja norme**, tekib kõigepealt mõte, et iseseisva Eesti riigi raamatukogud ei peaks kasutama teise riigi GOSTe ja meetoodilisi juhendeid. Kahjuks pole me veel astunud tõsisemaid samme oma juhendmaterjalide väljatöötamiseks või rahvusvaheliste aktsepteerimiseks. Kas me üldse teame, mis dokumente rahvusvaheliselt kasutatakse? Kas oleme neid ka oma silmaga näinud? Ma ei arva, et N Liidu GOSTid oleksid iseenesest kehvad, kuid

praegu on paras aeg uuesti ellu äratada uutmistuultes hingusele läinud **spetsialistide komisjonid** ning kindlaks teha, mis reegleid me tegelikult järgime, kas need on rahvusvaheliseks kommunikatsiooniks vastuvõetavad ja milliseid muudatusi tuleks teha. Euroopaga integreerumise esimeseks tingimuseks on elementaarsete tööprotsesside viimine ühtsetele alustele. See puudutab eelkõige bibliograafilist kirjeldamist, liigitamist, märksõnastamist, arvestust, statistikat, ISBNi ja ISSN-i kasutamist. Teatavasti on ERÜ käesolevast aastast alates registreeritud IFLA liigitamise ja märksõnastamise sektsiooni liikmeks, mis võiks hoogustada vastava töögrupi loomist ja tegevust. Igati tervitatav oleks ka teadusraamatukogude ühtsete teenindusprintsipiide, kutsenõuete, ametinimetuste, töö mõõtmise aluste jms väljatöötamine.

Koostöö tagamise **tehnilised vahendid** on teema, mis vääriks omaette käsitlust. Lühidalt öeldes — tuleb maha matta lootused arendada tõhusat koostööd ilma arvuteid kasutamata. Igal keskraamatukogul peab olema vähemalt paar personaalarvutit ja koopiate valmistamise võimalus. Kiirendada tuleb arvuti- ja sidevõrkude kasutuselevõttu, CD-ROM-i lugerite muretsemist, kompaktkirjastamise arendamist, skaneerimistehnoloogia juurutamist jms. Raamatukogutöö automatiseerimisel tuleb standardeisse suhtuda eriti tõsiselt. Ühtlustamist vajavad personaalarvutite kooditabelid, diakriitiliste märkide kasutamine, andmete vahetusformaadid, andmete protokollid ja palju muud.

*

Koostöö **korraldamine ja koordineerimine** võiks jääda teadusraamatukogude direktorite nõukogu ja ERÜ juhatuse ülesandeks. ERÜ egiidi all on juba loodud mitmeid toimkondi ja töögrupe, kuid paljud alad on veel katteta. Püüdmata pakkuda täpset või ammendavat struktuuri, arvan, et kõige kiiremas korras vajaksid spetsialistide hoold järgmised valdkonnad:

- komplekteerimine;
- kataloogimine;
- liigitamine;
- märksõnastamine;
- arvestus ja statistika;
- automatiseerimine;
- koondkataloogid.

Loetelu jääb avatuks — usun, et kui korralikult järele mõelda, siis hädalisi valdkondi võib lisada terve tosina. Töögruppide finantseerimine võiks toimuda ERÜ kaudu. Arvestades töögruppide ja ERÜ juhatuse ettepanekuid, eraldavad raamatukogud:

- sihtotstarbelisi rahalisi vahendeid;

- spetsialistide tööaega;
- tasuta muid ressursse (arvutiaega, kopeerimisvõimalusi jm).

Vastavalt projektide sisule taotleb ERÜ toetusi ka valitsuselt, mitmesugustelt fondidelt ja mujalt.

Lõpetuseks. Lugupeetud kolleegid, daamid ja härrad! Suured poliitilised muutused on seljataga, võtkem taas üheskoos käsile raamatukogude väikesed, aga tähtsad probleemid! Ärge keelduge, kui teid püütakse kaasata ühistegevusse! Teie teadmised ja töötahe on ainsad kindlad tagatised, mis meid madalseisust välja viivad.

Mida on tänapäeva teadusraamatukogudel õppida minevikust

MAIT TALTS
TPU üliõpilane

Eesti teadusraamatukogudel on seljataga ligi 200aastane ajalugu. Eesti vanimaks teadusraamatukoguks tuleb lugeda Tartu Ülikooli oma, mis asutati ametlikult 12. detsembril 1802 (eeltööd 1800—1802) /16/. Teistest teadusliku suunitlusega raamatukogudest on vanemad Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogu (asutatud 1839) ja Eesti Loodusuurijate Seltsi raamatukogu (asutatud 1853) /4/. Eestikeelseid õpetliku sisuga raamatuid asus koguma Eesti Kirjameeste Selts 1876. aastal /15/, 1894. aastal läksid likvideeritud seltsi varad üle Eesti Üliõpilaste Seltsile ja 1909. aastal asutati selle raamatukogu baasil Eesti Rahva Muuseumi arhiivkogu /15/. Esimese tehnikaraamatukoguna asutati 1919. aastal Tallinna Tehnikumi raamatukogu /14, 5—12/. Teised Eesti teadusraamatukogud on nooremad, kuigi nende kirjavara ajalugu võib ulatuda sajandite taha (Teaduste Akadeemia Raamatukogu).

Raamatufondide komplekteerimisel tuleb silmas pidada kaht printsiipi, mille tuntud India raamatukoguteadlane S. R. Ranganathan sõnastas kahena oma viiest raamatukoguseadusest: 1) igale lugejale oma raamat ja 2) igale raamatule oma lugeja. Seega tuleb raamatukogu fonde formeerida nii, et konkreetne lugeja leiaks sealt just endale vajaliku ja et konkreetse väljaande hankimisel raamatukogusse mõeldaks potentsiaalsele

kasutajale. Raamatukogud pole huvitatud kirjandusest, millel puudub lugeja.

Kirjanduse valik raamatukogu komplekteerimisel on alati tõenäosuslik, sest praktiliselt on võimatu kindlaks määrata konkreetse väljaande tulevast potentsiaalset lugejat. Seetõttu ongi raamatukogudel välja kujundatud põhimõtted, millest kirjanduse hankimisel rangelt kinni peetakse. Juba Tartu Ülikooli Raamatukogu pikka aega (1802—1839) «valitsenud» esimesel direktoril J. S. K. Morgensternil olid kirjanduse tellimisel omad põhimõtted, mis seisnesid lühidalt järgmises: raamatuid ei tule hinnata aine käsitluse ulatuse, vaid teadusliku väärtuse järgi; originaaltöid tuleb eelistada tõlgetele (eriti ilukirjanduse puhul); osta tuleb vaid teadustöös hädavajalikku kirjandust, hoidudes ostmast haruldusi; ilukirjandust ostetakse vaid nii palju, kui seda nõuavad õppetöö vajadused; hoidutakse kesk- ja algkooli õpikute muretsemisest; ei osteta terveid raamatukogusid, vaid valitakse neist välja vajalikud raamatud /6; 16/. Morgensterni ajal võisid teaduskondade dekaanid ja professorid kaks korda aastas esitada raamatukogule vajaminevate raamatute nimekirju, mille järgi direktor kirjandust tellis, pidades silmas, et ostusumma ei ületaks $\frac{3}{4}$ raamatukogu aastaelarvest. Ülejäänud neljandikku käsutas raamatukogu direktor /16/. See süsteem osutus töös liialt paindumatuks ja 1814. aastal seati Morgensterni eestvõttel sisse sooviavalduste (desideraatide) raamat, kuhu õppejõud panid kirja jooksvalt tellimist vajavad teosed /7, 48—60; 16/.

Juba enne Morgensterni aega, mil Tartu Ülikooli Raamatukogu organiseerimise eeltöid juhatas asecuraator J. F. E. von Ungern-Sternberg, seati sisse püsisuhted Leipzigi raamatukaupmehe P. G. Kummeriga /7; 16/. Morgenstern ise püüdis alati välismaale tööle või end täiendama siirduvatele Tartu teadlastele kaasa anda tellimusi raamatukogule vajaliku kirjanduse hankimiseks /7/. Tartu Ülikooli õppejõud on ka hiljem aidanud oma raamatukogul välissidemeid luua (näit J. Piiper, kes 1925. aastal Londonis täiendõppel viibis, pani aluse ülikooli raamatukogu püsisuhtele Briti Muuseumiga /13, 39—45/).

Välismaise perioodika muretsemiseks asutati Tartu Ülikooli Raamatukogus 1876. aastal lugemisring. Sinna koondunud õppejõud tellisid osamaksu (15 rbl aastas) eest välisperioodikat ringi lugemistuppa, kuhu see jäi aasta jooksul kohapeal kasutamiseks. Pärast seda võis ringi liige laenata ajakirja endale koju, makstes tagatiseks 10 rbl. Hiljem liideti väljanne raamatukogu fondi. 1882. aastal sõlmiti sidemed seltsidega *Akademische Musse* ja *Akademische Lesehalle*, kelle kaudu õnnestus raamatukogul veelgi laiendada perioodika tellimist välismaalt /8, 3—25/.

Aastail 1926—1929 sugenesid Tallinna Tehnikumi Raamatukogul sidemed Ameerika Raamatukoguühinguga (*American Library Association*), kelle abiga telliti ingliskeelseid tehnikaajakirju /14, 5—12/.

Erinevalt õppeotstarbelistest ja rahvaraamatukogudest ei ole teadusraamatukogudel otstarbekas koguda oma fondi dublette. Neid kasuta-

takse üldjuhul vahetuskogude komplekteerimisel. 1926. aastal koostas E. Vigel «Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli raamatukogu dublettide nimes-tiku», mida hiljem täiendati /10, 26—50; 11, 49—57/. Tänu sellele välja-andele laiendati tunduvalt vahetust välismaa raamatukogudega.

Eri aegadel on raamatukogud oma fondidesse kogunenud dublette ka müünud — on selge, et kõik väljaanded vahetuseks ei sobi, sest nende järele puudub nõudlus. Juba Morgensterni ajal müüdi ülikooli raamatu-kogu dublette oksjonitel, et saadud raha eest uusi raamatuid osta /7; 16/. Morgenstern loovutas ka oma asetäitjapalga (see ametikoht oli antud talle) raamatute ostmiseks /7/. Tartu Ülikooli Raamatukogu on dublette müünud hiljemgi, näiteks 1929.—1933. aasta majanduskriisi ajal, mil ostu-summasid vähendati miinimumini /11/. Vananenud raamatuid on müü-nud oksjonil (selle asemel, et neid makulatuuriks anda) ka mõned rahva-raamatukogud, näiteks Õisu raamatukogu /5, 16—26/. Vananenud tea-duskirjandust on aga raske müüa, sest see on enamasti ka sisult väärtu-setu.

Teadusraamatukogu on kohustatud informeerima oma lugejaid ope-ratiivselt saabunud uudiskirjandusest ja garanteerima selle kättesaadavuse kõigile. Seetarvis korraldatakse raamatukogudes vastavaid näitusi. Eesti Loodusuurijate Seltsi raamatukogus pandi juba raamatukoguhoidja H. Kappi ajal (1869—1887) uudiskirjandus välja kolm korda aastas seltsi korralistel koosolekutel. Aasta jooksul saabunud väljaannete nimekiri avaldati seltsi aruannetes /4/.

Kindlustamaks uudiskirjanduse (eriti perioodika) kättesaadavust, on raamatukogud aegade jooksul püüdnud piirata selle laenutamist välja-poole raamatukogu teatud aja vältel. Juba Morgensterni ajal kehtis Tartu Ülikooli Raamatukogus kord, et esimese nelja nädala jooksul laenutati uut raamatut vaid vastava eriala professorile /7/. Üldiselt kehtib põhi-mõte, et välja ei laenutata entsüklopeediaid, leksikone ja jooksva aasta ajakirju /14/.

Tihti on raamatukogudes nõudlus mõne väljaande järele väga suur. Aastail 1919—1930 oli Tartu Ülikooli Raamatukogus igast võõrkeelsest raamatust (ka õpikust) vaid üks eksemplar, kusjuures eestikeelsed õpikud puudusid peaaegu täielikult. Väljapääs leiti selles, et eriti nõutud raama-tutele seati sisse järjekord /1/. Seda praktiseeritakse kaasajal paljudes raamatukogudes.

Viimasel ajal on Eesti raamatukogudes taas hakatud nõudma viivist, kui raamatut pole tähtajaks tagastatud. Eesti Vabariigi algusaegadel oli viivisemaks Tartu Ülikooli Raamatukogus 15 marka. 1930. aastast maksis esimene meeldetuletus raamatu pealt 50 senti, järgmised juba üks kroon /1/. See polnud tollal sugugi väike raha. Piirati ka väljaantavate raama-tute hulka. Õppejõud võisid laenata kuni 25 köidet semestri lõpuni, üli-õpilased ja teised kuni 5 köidet neljaks nädalaks /1/.

Tellimise kõrval on teaduskirjanduse (eriti perioodika) hankimisel oluline vahetus. Dissertatsioonide vahetamine sai alguse juba 1819. aastal, mil Tartu Ülikool liitus Saksamaa ülikoolide väljaannete vahetamise keskusega /9, 27—91/. Intensiivseks muutus välisvahetus aastast 1893, mil ülikool asus välja andma oma toimetisi /9, 27—91; 15/.

Raamatuvahetuses on oluline osa ka teadusraamatukogu enda väljaannetel, mis on enamasti bibliograafilist laadi (trükikataloogid, koondkataloogid, vahetuskogude nimestikud, biobibliograafiad, temaatilised väljaanded jm). Nagu juba mainitud, ilmus 1926. aastal «Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli raamatukogu dublettide nimestik» /10; 11/. Esimene perioodika ja jätkväljaannete trükikataloog anti Tartu Ülikooli Raamatukogu poolt välja 1910. aastal /12/. 1922. aastal ilmus 60 eksemplaris «Ülikooli õppeasutustes olevate ajakirjade nimestik», mis oli aga ebatäielik /12/. Selle väljaande alusel koostas E. Vigel 1940. aastaks 6761leheküljelise «Tartu Ülikooli raamatukogu ajakirjade nimestiku» /10; 12/.

Ka teised teadusraamatukogud andsid välja trükikatalooge, mis peegeldasid nende fondide seisu. Eesti Loodusuurijate Seltsi raamatukogu avaldas oma trükikataloogi I osa (perioodilised väljaanded) 1908. aastal ja II osa (raamatud ja atlased) 1910. aastal /4/.

Trükikataloogid on üheks aluseks raamatukogudevahelisele laenu-tele, ilma milleta teadusraamatukogu töö on mõeldamatu.

Eesti Vabariigi algusaastail juhtus tihti, et välismaa raamatukogud jätsid Tartu Ülikooli Raamatukogu poolt tellitud raamatud saatmata. Alles 20ndate aastate keskpaiku muutus meie raamatukogu välisvahetajate silmis «usaldatavaks» ning sellest ajast peale on tal tihedad vahetussuhted teiste maade, eelkõige Soome, Läti ja Leedu raamatukogudega /3/.

Kuigi teadusliku perioodika hankimisel on oluline operatiivsus, püütakse siiski igati vältida olemasolevate aastakäikude inkomplektsust, st üksikute numbrite puudumist. Puuduvaid numbreid hangitakse järelkomplekteerimise teel. Tartu Ülikooli Raamatukogus peeti juba 19. sajandi teisel poolel kinni põhimõttest mitte laiendada tellitavate ajakirjade nomenklatuuri enne, kui juba tellitud ajakirjade puuduvad numbrid on hangitud /9/. Raha selleks saadi peamiselt ülikooli erisummadest (immatrükuleerimismaks, loengumaksud).

Lugejate otsese teenindamise kõrval peab iga teadusraamatukogu vastama bibliograafilistele päringutele. Tänapäevane kopeerimistehnika on muutnud kirjaliku päringutele vastamise märksa mugavamaks. Ent juba Eesti Vabariigi ajal väljastas Tartu Ülikooli Raamatukogu bibliograafilisi teadiseid fotokoopiaena — Eesti riigiasutustele tasuta, eraisikutele ja välismaa asutustele tasu eest /17/. Välismaiste bibliograafiapäringute seas domineerisid Saksamaalt saabunud (25% päringute üldarvust), Eestist oli neid vaid 17% /17/.

Huvitav on märkida, et F. Puksoo eestvõttel seati 1920ndail aastail ülikooli raamatukogus Ameerika Kongressiraamatukogu eeskujul sisse sõnastikkataloogid, mis ühendasid endas alfabeetilise ja märksõnakataloogi analoogiliselt entsüklopeediate märksõnasüsteemile /10; 12/. F. Puksoo arvates oli ilma kogemusteta üliõpilastel säärase kataloogiga märksa lihtsam töötada kui eraldi paiknevate alfabeetiliste ja süstemaatiliste kataloogidega /10/. Sõnastikkataloog pole ilmselt hiljem kusagil mujal Eestis kasutamist leidnud.

Suurema raamatukoguvõrgu või filiaalide puhul peaks olema koondkataloog keskkogus, see aitab vältida dubletsust süsteemis ja võimaldab leida kiiremini vajalikke väljaandeid. Tartu Ülikooli allasutuste raamatukogude tähestikuline koondkataloog valmis samuti F. Puksoo eestvõttel 1934. aastal /12/.

Teadusraamatukogus on oluline kõikide laenutuste registreerimine. See võimaldab saada infot fondide edasiseks komplekteerimiseks. K. Morgensternil oli Tartu Ülikooli Raamatukogus aruandlus piinlikult täpne /7/, mis on võimaldanud ka tänapäeva uurijatel jälgida üsna täpselt tollaegset laenutamist /2/.

Tartu Ülikooli Raamatukogu ajalugu õpetab meile veel üht: raamatukoguhooneid tuleb projekteerida perspektiivitundega, arvestades raamatufondi kasvu. Aastail 1804—1807 ehitati raamatukogule ruumid Tartu Toomkiriku varemete kooriossa (arhitekt prof W. Krause). See hoone jäi juba tsaariaja lõpul jõudsalt kasvavatele kogudele kitsaks, mistõttu juba siis planeeriti lisaehitist, nagu väidab F. Puksoo /10/. Aastail 1927—1929 ehitati raamatukogule tulekindlad lisaruumid endises trepikojas /10/, ent lõplikult pääses raamatukogu ruumikitsikusest alles 1982. aastal, mil valmis uus hoone.

Raamatukogud jäävad alati eelarvelisteks asutusteks ja nende osalinesi üleviimine isemajandamisele on keeruline. Mõningaid võimalusi raamatukogude kulutuste kompenseerimiseks on siiski leitud. Teadusraamatukogude kulusid võtavad osaliselt enda kanda, annavad oma publikatsioonid raamatuvahetuseks ja osutavad muud abi teadusorganisatsioonid.

Kokkuvõtteks võime nentida, et raamatukogud on saanud aegade jooksul juurde uusi tehnilisi võimalusi (liftid, paljundus, mikrofilmid jms), kuid peamises on raamatukogutöö jäänud samaks mis algusaegadel, kasvanud on eelkõige töö maht. Raamatukogu kui institutsiooni suhteline konservatiivsus on määratud tema põhifunktsiooniga, milleks on raamatuvara säilitamine ja lugejatele kättesaadavaks tegemine. See põhifunktsioon jääb püsima ka tulevikus, muutuvad üksnes vahendid ja võimalused selle täitmiseks.

Kasutatud kirjandus

1. **Konsin, Viive.** Lugejateenindus / Tartu Ülikooli Raamatukogu. Trt., 1990. Lk. 90—100. (TÜ Toim. Vihik 910.)
2. **Kudu, Elsa.** Lugemistendentse Tartu Ülikooli Raamatukogus 1802—1812 // Raamatukogu. 1983. Jaanuar. Lk. 9—16.
3. **Miil, Kärt.** Raamatukogudevaheline laenutus / Tartu Ülikooli Raamatukogu 1918—1940. Trt., 1990. Lk. 106—113. (TÜ Toim. Vihik 910.)
4. **Mägi, Leida.** Loodusuurijate Seltsi raamatukogu minevikust ja tänapäevast // Eesti Loodus. 1973. Nr. 8. Lk. 454—457.
5. **Nilus, Leonhard, Murdla, Evi.** Õisu raamatukogu möödanik ja tänapäev // Raamatukogu. 1983. Mai. Lk. 16—26.
6. **Noodla, Kaja.** K. Morgenstern ja Tartu Ülikooli Raamatukogu // Raamatukogu. 1970. Sügis. Lk. 30—32.
7. **Noodla, Kaja.** K. Morgenstern ja Tartu Ülikooli Raamatukogu // Trt., 1970. Lk. 48—50. (TRU Toim. Vihik 262.)
8. **Parmas, Ruth.** Perioodiliste väljaannete komplekteerimine Tartu Ülikooli Raamatukogus XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul (kuni 1917. a.) / Teadusliku Raamatukogu töid. Trt., 1968. 1. kd. Lk. 3—25. (TRU Toim. Vihik 224.)
9. **Parmas, Ruth.** Publikatsioonide vahetamine Tartu Ülikoolis XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul / Teadusliku Raamatukogu töid. Trt., 1969. 2. kd. Lk. 27—91. (TRU Toim. Vihik 248.)
10. **Puksoo, Friedrich.** Tartu Ülikooli Raamatukogu 1920. aastail / Teadusliku Raamatukogu töid. Trt., 1968. 1. kd. Lk. 26—50. (TRU Toim. Vihik 224.)
11. **Reinola, Siiri.** Dublettide vahetamine / Tartu Ülikooli Raamatukogu 1918—1940. Trt., 1990. Lk. 49—57. (TÜ Toim. Vihik 910.)
12. **Riives, Helje.** Kataloogimine ja kataloogid / Tartu Ülikooli Raamatukogu 1918—1940. Trt., 1990. Lk. 72—87. (TÜ Toim. Vihik 910.)
13. **Sade, Tiiu.** Dissertatsioonide komplekteerimine / Tartu Ülikooli Raamatukogu 1918—1940. Trt., 1990. Lk. 39—45. (TÜ Toim. Vihik 910.)
14. **Tibar, Aiki.** TPI Teaduslik Raamatukogu 1919—1941 / Lugejateenindus ja töökorraldus. Tln.: TTÜ, 1989. Lk. 5—12.
15. **Veskimägi, Kalju.** Lühiülevaade raamatukogude ajaloost Eestis XVIII saj.—1917. Tln.: TPEDI, 1983. 28 lk.
16. **Vigel, Eduard.** Tartu Riikliku Ülikooli Teadusliku Raamatukogu asutamine ja areng 1802—1839. Trt.: TRU, 1962. 111 lk. (TRU Toim. Vihik 115.)
17. **Õspik, Inta.** Teatmebibliograafiatöö / Tartu Ülikooli Raamatukogu 1918—1940. Trt., 1990. Lk. 120—128. (TÜ Toim. Vihik 910.)

Shiyali Ramamrita Ranganathan — 100

JÜRI JÄRS

TTÜRi pearaamatukoguhoidja

Õhtumaist mõttekultuuri pole mõjustanud üksnes joogakultus, budism ja džainism, vaid indialik maailmatunnetus tervikuna. Selle kohta leidub tuhandeid näiteid. Tänavu on kohane meenutada Shiyali Ramamrita Ranganathani elutööd, sest 9. augustil möödus 100 aastat tema sünnist ja 20. septembril 20 aastat surmast.

Ranganathanile tõi rahvusvahelise tunnustuse 1931. aastal ilmunud töö «Raamatukoguteaduse viis seadust». Seadused kõlavad järgmiselt:

1. Raamatud on kasutamiseks.
2. Igale lugejale oma raamat.
3. Igale raamatule oma lugeja.
4. Säasta lugeja aega.
5. Raamatukogu on kasvav organism.

Oma lihtsuses ja paikapidavuses on Ranganathani seadused niisama geniaalsed kui Newtoni klassikalise mehaanika põhiseadused. Et aksioom jääks aksioomiks, võib nõudlik raamatukoguhoidja asendada «raamatu» «informatsiooniga» ja «lugeja» «kasutajaga» — sisuliselt ei muutu midagi. Ranganathani viis seadust hõlmavad raamatukogunduse olemust niivõrd ammendavalt, et ka praegu, 60 aastat hiljem, pole võimalik lisada kuendat ilma olemasolevaid kordamata. Tegelikult oligi kogu Ranganathani elu ja töö pühendatud nende põhiseaduste lahtimõtestamisele, detailsele läbitöötamisele ja propageerimisele.

Ranganathani töövõime oli veel kõrgeski eas aukartustäratav. Nii kujunes tema toodanguks üle 60 raamatu ja enam kui 1500 artiklit. Ta osales ka mitmekümne standardi väljatöötamisel, raamatukogude seaduseelnõude ja arenguplaanide koostamisel, esines järjekindlalt ettekanne- tega rahvusvahelistel konverentsidel ja loengutega nii India kui kogu maailma tuntumates ülikoolides. Pool sajandit väldanud pedagoogilise tegevuse tulemusena õnnestus Ranganathanil luua mõtlemisvõimeline ja professionaalne raamatukoguhoidjate koolkond. Peagi jäid tema koolitatud professoritele India piirid kitsaks — neid oli rohkem kui võimalikke töökohti India raamatukogudes ja ülikoolides.

Ranganathani teiseks rahvusvahelise tähtsusega tiptöök on 1933. aastal ilmunud koolonklassifikatsioon. See põhines omakorda analüütilis-sünteetilisel liigitusteoorial, mille kallal Ranganathan alustas tööd juba

kümmekond aastat varem. Koolonklassifikatsiooniga püüdis Ranganathan luua alternatiivi hierarhilistele liigitussüsteemidele — Dewey kümnendliigitusele ja UDKle. Koolonklassifikatsiooni tähtsus ei seisne niivõrd uniikaalsete liigitustabelite avaldamises kuivõrd originaalsete ja perspektiivsete teoreetiliste aluste loomises mitmeaspektseks liigitamiseks ning indeksite kombineerimiseks. Hiljem nimetas Ranganathan aspektide alusel väljatöötatud jaotused fassetideks ja aastatepikkuse töö tulemusena avaldas 1950. aastal raamatu fassetanalüüsi teooriast. Fassetanalüüsi printsiipide lähemal uurimisel tekivad seosed Indias laialt levinud detailikultusega, kus üksiku ja üldise dialektiline side on lahti mõtestatud ka õhtumaalase jaoks piisavalt ratsionalistlikult. Alates 1952. aastast tegeles fassetliigituste arendamisega Londoni rahvusvaheline uurimisgrupp, mille egiidi all valminud tööd on enim tuntud 1960. aastal ilmunud B. C. Vickery fassettklassifikatsioon.

Alates 1963. aastast, olles Rahvusvahelise Dokumentatsiooniföderatsiooni (FID) liigituskomisjoni auesimees, pühendus Ranganathan peamiselt informatsioonindusega seotud küsimuste lahendamisele. Tema uuringud käsitlesid infootsikeeli ja -süsteeme, otsingu meetodikat, päringu formuleerimist, dialoogi infovajaja ja otsisüsteemi vahel.

Ranganathani ahelmenetlus märksõnarubriikide nimetuste tuletamiseks, mis oli alternatiiviks permutatiivmenetlusele, võeti Briti Raamatukogus kasutusele 1950. aastal. Üks selle arendusi — PRECIS (*PREserved Context Index System*) —, fraasidel põhinev teemaregister koos indeksitega, on seal kasutusel tänapäevalgi.

Ranganathani uurimuste temaatika haarab ka kataloogimist, teatmeteeningust, raamatute valiku printsiipe, töökorraldust, terminoloogiat, raamatukogude hooneid ja mööblit ning paljut muud. Ranganathani elutöö on sillaks traditsiooniliste, mehhaniseeritud ja automatiseeritud raamatukogude (otsisüsteemide) ajastute vahel. Mees, keda Indias juba eluajal guruks nimetati ning kelle külalisloengud olid oodatud Inglismaal, USAs, Jaapanis ja mujal, suutis oma pika ja töötiheda elu jooksul tööpoolest palju ära teha.

Friedrich Puksoo „süüasi“ I

PIRET LOTMAN

ERRI raamatukogunduse osakond

1945. aasta 6. juuli õhtupoolikul läks Tartu Ülikooli bibliograafia kateedri dotsent Friedrich Puksoo Tartu KGB majja veel vaba mehena. Esimest ülekuulamist jäid tõendama korratus venekeelses kirjas leheküljed, millest hiljem kasvas välja «Дело 8230-Э» /1/ — S. Aaslava, E. Salumaa ja F. Puksoo kohtuasi.

Neid kolme meest ei sidunud ühine töö, nad polnud kunagi kuulunud samasse erakonda ega isegi korporatsiooni, ka ei lävinud nad eraelus. Ühist oli vaid nii palju, et 1941. aasta suvel olid nad kõik Tartu Ülikooli teenistuses. Juuli lõpus või augusti alguses, täpselt Siegfriid Aaslava ei mäletanud, kutsus toonane rektor E. Kant ta oma kabinetti. Rektor rääkis, et ülikoolile on tehtud korraldus kõrvaldada marksistlik kirjandus Tartu raamatukogudest, raamatuladudest, trükikodadest ja erakortereist. S. Aaslavale tegi ta ülesandeks selle töö juhtimise /1, 79/. Aaslava kohtas tänaval Elmar Salumaad ja andis rektori korralduse temalegi edasi /1, 59/. Kogutud nõukogude kirjandus viidi Tartu Ülikooli Raamatukogusse, kus juhataja Puksoo selle vastu võttis /1, 79/. Nimetatud kohtuasja põhisüüdlaseks saigi Puksoo ning tema peasüüks nõukogude kirjanduse hävitamine. Puksoo oli kolmest ka ainus, kelle vastu leiti tunnistaja.

See kõik selgus hiljem. Esimene ülekuulamine algas kell kaheksa õhtul ja lõppes seitse minutit pärast südaööd. Kuivad protokollilehed ei reeda, kuidas soovitud vastused saadi. Võtme kriitiliseks suhtumiseks kirjapandusse annab tõlkevastus küsimusele «sotsiaalne päritolu?» — «suurmõisniku poeg». Uuriya saab teada, et Puksoo töötas aastail 1915—1918 Venemaal Dorogobuži ja Aleksandrovi gümnaasiumis ning võitles 1919. aastal 4—5 kuud Eesti armee 8. polgu sõdurina Vabadussõjas Tartu—Võru rindel. Sõjas autasusid ei saanud. Ülikooli raamatukogu direktorina sai aga 1932. aastal ülikooli 300. aastapäeva puhul Rootsi Põhja Tähe risti (Rootsi kroonprints Gustav Adolf andis selle talle rektori kabinetis isiklikult üle /2, 4/), 1934. aastal Leedu Gediminase aumärgi ja 1937. aastal Kaitseliidu hoolsusmärgi Valgeristi, mida annetati peale kaitseliitlaste ka teistele Eesti ja välisriikide kodanikele /1, 14/.

Küsimus: *Osavõtt bandedest, organisatsioonidest, mässudest?*

Vastus: *Kuulusin aastail 1934—1940 Isamaaliidu erakonda ja 1909—1940 korporatsiooni «Sakala».*

Seega oli Puksoo Tartus 14. novembril 1909 EÜSist lahkunud liikmete poolt reformkorporatsioonina loodud «Sakala» asutajaliige. «Sakalat» iseloomustas algusest saadik elav osavõtt hõimutööst /3, 138/. KGB tundis korporatsioonide tegevuse vastu erilist huvi.

K: Milline oli korporatsiooni «Sakala» poliitiline suund?

V: Algul ei tegeldud poliitikaga. Poliitiline aktiivsus avaldus hiljem, eriti aastail 1933—34, mil sai ilmseks «Sakala» fašistlik suund. Üle 70% selle organisatsiooni liikmetest pooldasid fašistlikku režiimi ja olid aktiivselt tegevad aastail 1941—1944. /.../ Vapside juhiks olid sellised «Sakala» liikmed nagu Sirk, Libe, Grau /1, 15/.

Vahemärkus: 1935. aasta detsembris heideti vapside juhtivad tege- lased A. Sirk ja E. Kubbo «Sakalast» välja /4, 3/ ning järgmise aasta jaanuaris tegi korporatsiooni juhtkond ajalehes «Uus Eesti» avalduse, milles teatas, et nende peasihiks on olnud ja jääb Eesti riikluse poole hoidumine /5, 3/.

K: Teie osavõtt vapside organisatsioonist?

V: Ma ei jaganud nende vaateid ja selles liikumises ei osalenud.

K: Kas korporatsiooni liikmed korraldasid pärast selle laialisaatmist 1940. aastal illegaalseid kogunemisi?

V: Aastail 1942—1944 «Vanemuise» teatris ja restoranis «Kuldlövi». Võt- sin neist osa kahel korral: 1943. aasta 14. novembril juubelipeol «Vanemuises» ja 1944. aasta mais restoranis «Kuldlövi». Seal oli 25 liiget: Rüütli, Lill, apteegi juhataja August Siim, professor Konstantin Ramul, rootsi keele professor Wieselgren... rohkem nimesid ei mä- leta. Organisaator oli Jürgenson.

K: Nende kohtumiste eesmärk?

V: Vanade traditsioonide jätkamine. Algus oli kell kuus-seitse õhtul ning kestis kella neljani hommikul. Kõnesid üldiselt ei peetud, kuigi ühel õhtul professor Wieselgren rääkis oma lauakõnes, et peame kaitsma Eesti iseseisvust. Kõne toetust ei leidnud ja sel teemal roh- kem ei räägitud /1, 15—16/.

Sellega on kaudsed küsimused lõppenud. Nüüd jõuab uurija otsese süüdistusmaterjalini.

K: Aktuaalse Ajaloo Komisjon?

V: Loodi Saksa okupatsiooni ajal haridusdirektooriumi poolt, vist 1943.

K: Eesmärk?

V: Koguda materjali võitlusest Nõukogude võimu vastu ja Nõukogude võimuorganite tegevusest 1940—41, et avaldada hiljem Nõukogude- vastase propagandana.

K: Selle koosseis?

V: Professor Uluots, Kant, Vassar (?), Puksoo, ajaloolane Soom, major Simmo, endine Vabadussõja arhiivi juhataja, Kirjastuspropaganda osakonna juhataja Pärl... Minu ülesandeks oli koguda nõukogude ajal välja antud kirjandust ja näidata, et sel kirjandusel justkui polekski teaduslikku väärtust. Pidin ka koguma materjali Nõukogude- vastaste publikatsioonide jaoks.

- K: Kuidas koguti Nõukogude-vastast materjali?
- V: Selle leidmiseks tuli kasutada kõiki võimalusi, nii asutuste ja ettevõtete materjale kui eraisikute mälestusi. Valdades olid selleks loodud alakomisjonid.
- K: Kuhu need koguti?
- V: Tallinna haridusdirektooriumi juurde, täpset kohta ei tea.
- K: Kus nad nüüd on?
- V: Ei tea.
- K: Rääkige nende materjalide kasutamisest.
- V: Ülesandeks oli jätkata «Eesti rahva kannatuste aasta» väljaandmist. Üks raamat anti välja, teine oli valmis, meie ülesandeks oli ette valmistada veel kaks.
- K: Kas need pandi kokku?
- V: Minu teada olid materjalid kogutud, kuid väljaanded polnud valmis.
- K: Mida teie isiklikult tegite?
- V: Võtsin osa nõupidamistest Tallinnas ja Tartus. Esimesel nõupidamisel valiti presiidium ja jaotati ülesanded komisjoni liikmete vahel, teistel arutati, milliseid materjale on tarvis koguda.
- K: Milline oli veel teie Nõukogude-vastane tegevus?
- V: Saksa okupatsiooni esimesel perioodil kuulusin komisjoni, kes korjas ära kirjandust raamatukogudest, asutustest, ettevõtetest ja eraraamatukogudest.
- K: Kuidas see komisjon moodustati ja kes sinna kuulusid?
- V: Selle moodustas ülikooli rektor Kant kohe pärast Eesti okupeerimist sakslaste poolt, tema tegi seda SD korraldusel. Selle esimees oli ülikooli lektor Siegfried Aaslava, nüüd keskkooliõpetaja Tartus, liikmed ülikooli dotsent Elmar Salumaa, nüüd pastor Tartumaal, mina ja õpetaja Jürgenson, kes põgenes Saksamaale.
- K: Mida komisjon tegi?
- V: Korjas ära nõukogude kirjandust raamatukogudest, eraisikutelt, asutustelt, ettevõtelt ja koolidelt. See toodi ülikooli raamatukokku. Mina andsin selle isiklikult üle Seefeldtile SDst. Igast raamatust jäi 2 eksemplari ülikooli raamatukogu erihoiu osakonda. Komisjoni töö kestis kaks-kolm kuud. Vahetult korjasid kirjandust ära Aaslava ja Salumaa, mina võtsin seda neilt vastu. Nad kasutasid ka 10—20 üliõpilase abi. Nimedest mäletan ainult tuntud maletajat Kerest. 1941. aasta lõpus või 1942. aasta alguses kirjutasin propagandistlikes ajalehtedes «Eesti Sõna» ja «Postimees» Nõukogude võimu tegevusest ülikooli raamatukogus.
- K: Kas teid kutsuti politseiorganitesse?
- V: Mind kutsuti välja esimesel Saksa okupatsiooni aastal. Küsiti raamatukogu töötaja Peeter Jürgensi kohta. Vastasin, et ta polnud kommunist. Teda ei arreteeritud. Ükskord tuli raamatukogusse ka SD agent

ja uuris, kes pidas loenguid ja tegi kaastööd Nõukogude võimule. Käisin ka neli korda SD hoones nõukogude kirjanduse kõrvaldamise küsimuses. Allkirju ei andnud.

Kolm päeva hiljem, 10. juulil, vormistati arreteerimismäärus. Saame sealt teada, et Tartu Ülikooli dotsent Friedrich Puksoo, kelle suurmõisnikust isa maad ja vara natsionaliseeriti 1944. aastal ning Tallinnas elanud apteegiomanikust vend Artur vangistati ja saadeti Nõukogude Liidu kaudesse oblastitesse 1941. aastal, võttis osa Vabadussõjast ja oli Isamaaliidu ning korporatsiooni «Sakala» aktiivne liige. Ta võttis osa vapside liikumisest ning võitles aktiivselt Nõukogude võimu ja Kommunistliku Partei vastu. Saksa okupatsiooni ajal kuulus ta koos Siegfriid Aaslava ja Elmar Salumaaga SD komisjoni, kes kõrvaldas ja hävitas raamatuid, ning oli aktiivsetest fašistlikest tegelastest ja kodanlikest natsionalistidest koosneva Aktuaalse Ajaloo Komisjoni üks juhte. Tallinnas oli ta «Eesti Sõna» ja Tartus «Postimehe» korrespondent ning levitas Nõukogude-vastast laimu, nagu oleks nõukogude ajal hävitatud kogu väärtkirjandus /1, 3—4/.*

Samal päeval kirjutati alla ka määrus Jõgeva valla pastori Elmar Salumaa vangistamise kohta. Teda süüdistati kuulumises šovinistlikku Eesti Rahvuslaste Klubisse ja kodanlik-natsionalistlikku üliõpilasorganisatsiooni «Liivika», Omakaitstes osalemises, raamatute kõrvaldamises ning endiste organisatsioonikaaslastega suhtlemises /1, 49/.

Ka Tartu 6. Keskkooli saksa keele õpetaja Siegfriid Aaslava arreteerimise määrus kannab sama kuupäeva. Teda süüdistatakse SD poolt loodud raamatute ärakorjamise komisjoni juhatamises /1, 69/.

Friedrich Puksoo arreteeriti 28. juulil Rāpinas oma metsaülemast venna Leo kodus /6, 26/. Samal päeval otsiti läbi tema korter ja arestiti kogu «vara»: kirjutuslaud, pruun diivan, voodi, vatimadrats, ümmargune laud, 6 tooli, tugitool, 2 patja, puhvetkapp, riidekapp, 2 raamaturiiulit, umbes 1000 raamatut, kardinad, tekk, 1 pilt, hall ülikond, pintsak /1, 12/.

(Järgneb.)

Kirjandus

1. KGB arhiiv, toimik 8230-Э.
2. Vaba Maa, 1932, 7. juuli. (Sõnum.)
3. Üliõpilase käsiraamat, Trt., 1931. 264 lk.
4. Uus Eesti, 1935, 11. det. (Sõnum.)
5. Uus Eesti, 1936, 29. jaan. (Sõnum.)
6. Noodla, K. Friedrich Puksoo, 1890—1969. Trt., 1990, 111 lk.

* Arreteerimismääruses on arreteeriva organisatsiooni nimi НКГБ.

Põhjamaade raamatukogupäevadel

KRISTA TALVI

ERRi raamatukogunduse osakonna juhataja

... on pikk traditsioon. Tänavused Soomes Järvenpääll korraldatud päevad olid juba seitsmeteistkümnendad. Põhjamaade raamatukogupäevad toimuvad iga nelja aasta tagant.

Esmakordselt olid sellele rahvusvahelisele konverentsile kutsutud ka Baltimaade raamatukogude esindajad, Eestist Evi Rannap, Toomas Etverk ja Krista Talvi. Kahelt esimeselt oli ka ühine ettekanne «Informatsiooni- poliitikast Eestis».

Päevade teemaks oli «Põhjamaad uues Euroopas». Osavõtjaid oli kokku 300: Soomest, Rootsist, Taanist, Norrast, Islandist, Inglismaalt, Austriast, Eestist, Lätist ja Leedust. Konverentsi ametlik keel oli rootsi keel. Avapäeval tõdeti, et uus Euroopa tähendab Baltimaadele tagasi- pöördumist normaalsesse ellu pärast 50 aastat kestnud sunnitud ja loomuvastast seisakut, Põhjamaadele süvenevat koostööd Euroopa Nõukogu raames.

Arutleti selle üle, milline peaks olema Põhjamaade raamatukogu mudel. Rahvaraamatukogude osatähtsus suureneb, oluliseks peetakse raamatukogude koostööd haridusasutustega. Rõhutati keskraamatukogude olulist rolli infokeskusena ning kultuuri edendajana.

Mõnel põhjamaal toetab raamatukogusid riik, mõnel saadakse raha kommuunidelt. Rahvaraamatukogude majandusliku olukorra halvenemine on tingitud kogu riigi sotsiaalsest kriisist — näiteks Taanis. Soomes on riik senini raamatukogusid toetanud, enam ta seda aga teha ei taha. Norras riik ei toeta, aga kommuunid ei ole raha. Eraraamatukogusid on avatud Rootsis Järna piirkonnas. Nad tegutsevad turumajanduse põhimõttel, kommuunilt raha ei küsi. Kokkulepe kohaliku valitsusega näeb ette, et eraraamatukogu on kultuurikeskuseks oma kommuunis. Raamatukogud peavad tegema kõik, et uus raamat jõuaks kiiresti raamatukokku. Kui raamat on jõudnud kauplusse, peab ta olema saadaval ka raamatukogus. Eraraamatukogudele on antud 3 aastat nn garantiiaega, selle ajaga peaksid nad oma tegevust õigustama.

Konverentsil oli muidki huvitavaid üritusi. Juba esimesel päeval avati näitus «Raamatukogutehnika», kus firmad pakkusid kõike pisimaist kantsleitarteist arvutiteni, reklaamisid kirjastamis- ja köitmisvõimalusi.

Eesti, läti ja leedu raamatukoguhoidjaile anti võimalus külastada nii rahva- kui teadusraamatukogusid Järvenpääl, Tuusulas ja Helsingis. Uhkust tunnevad soome raamatukoguhoidjad teadus- ja rahvaraamatukogude hästi laabuvast koostööst

- rahvusbibliograafia koostamisel,
- andmepankade kasutamisel,
- ühtse depoo kasutamisel,
- koondkataloogide koostamisel.

Sügis Soome raamatukogudes

KAI MARAN

Tänu NOSP-Keskuse (Nordisk Samkatalog över periodica) lahkele küllakutsele oli «RK» toimetajal septembrikuus paaril päeval võimalus käia mitmes Helsinki raamatukogus ja nüüd võime meiegi lugejale tutvustada mõningaid muutusi põhjanaabrite raamatukogupoliitikas.

Paljudes maailma maades on valitsus sunnitud piirama kulutusi kultuurile ja haridusele, sest need kulutused on kasvanud kiiremini kui rahvuslik koguprodukt. Selline on valdav tendents, sõltumata valitsuse iseloomust, kirjutab Maurice B. Line oma sel aastal ilmunud raamatus Põhjamaade teadusraamatukogude muutuvast rollist. Senini oli peamisi akadeemilisi raamatukogusid peaaegu täielikult toetanud riik, kas siis otseselt (rahvusraamatukogusid) või kaudselt (enamikku akadeemilisi raamatukogusid).

Nüüd ergutatakse riigiasutusi otsima sisemisi ressursse. Kokkuhoid eeldab suuremat arvestust ja kontrolli asutuses endas, tuleb tõsta töö efektiivsust. Valitsus ei pea enam vajalikuks otseselt kontrollida asutuste tööd ning paneb vastutuse juhtimise ja majandamise eest neile endile. Nii on näiteks ülikoolidel suurem vabadus oma ressursse jaotada ja palgaskaalasid teha. See mõjutab otseselt ka raamatukogusid, kes ei saa enam kindlat summat otse valitsuselt. Ülikool otsustab nüüd ise, kui palju

ta võib raamatukogu peale kulutada. Valitsuse seisukoht on: «Tehke oma tööd sel moel, nagu teile sobib, ja makske, kellele tahate, kuid te peate meile raha kasutamisest aru andma.»

Niisiis on tähtis seada selged sihid ja pidada arvet, kui jõudsalt nende poole on liigutud, kirjutab M. B. Line.

RAAMATUKOGUDE LUGEJASKOND ON JÄRSULT SUURENENUD

«1991. aasta oli tööpuuduse ja kriisi aasta,» tõdeb Helsinki Linnaraamatukogu direktor Maija Berndtson. «Tarbimine vähenes, aga huvi vaimsete väärtuste vastu on tõusmas. Raamatukogu lugejate hulk suurenes oluliselt, eriti Helsingis, kus külastuste arv kasvas veerandi võrra ja laenutuste arv 13%. Nii võisime jälle kord veenduda, et majanduslik langus tähendab raamatukogude populaarsuse tõusu.» Näiteks videokassettide laenutus linnaraamatukogus isegi kümnekordistus.

NOSP-Keskuse juhi Pirkko Wegeliuse arvates on kahetsusväärne, et ajal, mil raamatukogude järele vajadus tublisti suurem, ollakse riigi toetuse vähenemise tõttu sunnitud väiksemaid raamatukogusid sulgema. Lühenevad ka lahtioleku ajad ja piiratakse ostusummasid. Personali just ei koondata, kuid mujale tööle läinud inimese asemele tihtipeale uut ei võeta.

PROTESTILIIKUMINE ANDIS TULEMUSI

Oleme oma ajakirjas (RK 1991. Nr 2/3) kirjutanud suurest rahvaliikumisest raamatukogude kaitseks Soomes eelmisel kevadel. Uue seaduseelnõu kohaselt oleks riigi abi rahvaraamatukogudele vähenenud poole võrra ja viimased oleksid ehk pidanud osa teenuseid tasuliseks muutma. Raamatukoguhoidjate soov oli, et riik toetaks raamatukogusid edaspidigi võrdselt haridusasutustega, seega 45—60%. Valitsusele saadeti protestikiri, millele oli alla kirjutanud üle 300 000 soomlase: «Meie raamatukogud on ohus. Soome üle saja aasta vanune raamatukoguvõrk on üles ehitatud ajal, mil oli puudus kõige igapäevasematest asjadest. Rahvuse vaimu ja majanduse arengu eelduseks on Soomes siiani peetud hariduse ja teadmiste vaba kättesaadavust. — Ons Soome juba valmis? Meie, allakirjutanud, nõuame: raamatukogude positsiooni ei tohi nõrgendada.»

Nüüd on Soome parlament häältega 164:4 heaks kiitnud raamatukoguseaduse, mille kohaselt kõikide raamatukogude oma varade laenu-tamine jääb edaspidigi mittetasuliseks, kaasa arvatud muusika ja video.

Rahvaraamatukogusid finantseeritakse edaspidigi võrdselt haridusasutustega, nii nagu raamatukogutöötajad ja lugejad oma ühises protestikirjas nõudsid. Uuendatud seadus astub jõusse 1993. aasta algusest.

ÄRILINE MOMENT TEADUSRAAMATUKOGUDES

Raamatukoguteenuste võimalik maksuliseks muutmine on Soomes tekitanud palju vastakaid mõtteid. Kuna miski ei tule niikuinii tasuta, vaid ikka maksumaksja taskust, peetakse ühelt poolt õigeks, et teenuste eest tasuksid otseselt need, kes teenuseid vajavad. Teisalt aga satub nii ohtu üks infoühiskonna printsiipe — info tasuta kättesaadavus kõigile, mis saab seda olulisemaks, mida rohkem on töötuid.

Nüüd aga on Soome haridusministeerium teadusraamatukogude (riigi-raamatukogude) teenustasu asjus kindla otsuse teinud. Kopeerimine, infootsing ja muud infoteenused, RVL, tõlke- ja konserveerimistööd, koolitus ning konsultatsioon muutuvad tasuliseks. Otsus astub jõusse 1993. aasta jaanuarist.

See on ka kooskõlas üleüldise suunaga täpsema kontrolli ja arvestuse poole, millest eespool juttu oli. «Tulostvastaus» on praegu termin, mille üle arutletakse elavalt mitte ainult raamatukogus, sest printsiip puudutab kõiki riigiasutusi. Kaubandusülikooli infospetsialisti Benita Rinne sõnul eeldab nende kooli juhtkond koguni, et infoteenistus peaks ise oma kulutused tasa teenima. B. Rinne peab seda siiski võimatuks, sest kallite teenuste kasutajaskond on siiski üsna väike. Helsinki Ülikooli Raamatukogu magistri Pekka Kiukkoni sõnul peaks raamatukoguhoidjal nüüd tühja tööd vähemaks jääma, sest kui teenuste eest tuleb maksta, peavad külastajad oma soovid põhjalikumalt läbi mõtlema.

Pekka Kiukkonen kuulus töörühma, kes korraldas **Helsinki Ülikooli Raamatukogu näituse Eesti ärkamisaja kirjasõnast**. Näitus oli osa Helsinki *juhlaviikko* programmist, mis sel aastal kandis nimetust «Mare Balticum». «Näitus on austusavalduseks sellele kultuuritööle, mis on rajanud aluse Balti riikide iseseisvusele,» kirjutab HÜRi direktor Esko Häkli. «Rahvusriik on kõigepealt kultuuriline ühendus, enne kui sellest võib välja kasvada riiklik ühendus.» Kataloogis annavad Ea Jansen, Kai Laitinen ja Seppo Zetterberg põhjaliku ülevaate Eesti ajaloost, ärkamisaja tegelastest, Eesti ja Soome tollastest suhetest, Tartu Ülikoolist. «On huvitav süveneda sugulasrahva eestlaste rahvusliku ärkamise aega ja võrrelda seda Soome omaga,» kirjutab E. Häkli.

Eesti maaraamatukogud muutuvas ajas

ENE RIET

«Raamatukogud on tähtsad rahva haridus- ja kasvatusasutused... Nad võimaldavad nende teadmiste saamist, mis kool ei ole annud, mis aga elus siiski tingimata tarvilikud,» kirjutab A. Kurwits 1923. aastal ajakirja «Raamatukogu» esimeses numbris.

Raamatukogude tegutsemisvõimalused on läbi aegade olnud materiaalselt üsna piiratud. Ometi suudeti Eesti Vabariigi päevil teha trüki-sõna rahvale kättesaadavaks. Suurte pingutustega kujundati optimaalne avalike raamatukogude võrk, nii et 1938. aastal oli Eestis juba 735 rahva-raamatukogu, mille tugevaks keskuseks Tallinna Keskraamatukogu. Ühtlustati töökorraldus, anti välja olulisi raamatukogundusalaseid teoseid, ilmusid erialajakirjad «Raamatukogu», «Areng» ja «Vaba Haridustöö» ning asutati Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.

Ajaloo keerdkäikudes on enim kannatanud rahvaraamatukogud. Ühiskonnakorra muutumine — Eesti annekteerimine 1940. aastal — tõi kaasa ränga ideoloogilise surve, hävitati suur osa kirjandusest ning raamatukogusüsteemi muutmiseiga katkestati raamatukogunduse loogiline areng.

Nüüd on meil taas oma riik. Kohaliku omavalitsuse alluvusse minekuga ning riigi toetuse vähenemisega kogu Eesti majandusliku allakäigu tõttu on väikestel raamatukogudel tekkinud uued mured.

Kuidas korraldada oma tööd nii, et vallavolikogus mõistetak raamatukogu primaarsust info kogujana ja levitajana ning valla kultuurielu keskusena ja sellest johtuvalt toetataks teda nii materiaalselt kui moraal-selt? Arutelu selle ümber toimus ERÜ maaraamatukogude sektsiooni korraldatud kolmepäevasel kokkutulekul 28.—30. juulil Luunjas.

* * *

Oma seisukohti selgitas Luunja vallavanem, Tartumaa Valdade Liidu esimees **Jaan Õunapuu**.

Luunja vald moodustati aasta tagasi. Meie bilansis on kaks raamatukogu, üks algkool, üks keskkool, üks kultuurimaja ja kaks lasteaeda. Vallas on 2400 elanikku (palka maksab vald neist 1701le), valla pindala on 145 km², mis on suurem kui omaaegse Eesti Vabariigi ajal, sest tegelikult toimus vaid külanõukogu ümbernimetamine vallaks. Selline ümbernimetamine ongi senini olnud kogu haldusreform Eestis. Tartumaa Val-

dade Liit kutsus kokku algatustoimkonna, et ette valmistada omavalitsuste kongressi, mis korrigeeriks kohaliku omavalitsuse seadust ja kehtestaks ühetasandilise omavalitsuse. Raamatukogudele tähendaks see, et keskraamatukogu peab jääma riiklikuks asutuseks, teda ka veel maakonnale allutada pole mõtet. Kohalikku alluvusse jäävad vaid väikesed raamatukogud.

Eestis on praegu kõigil raha vähe ja kõik on kõigile võlgu, kuid ometi tuleb säilitada raamatukogud — riigist kui sellisest ei saa rääkida, kui pole enam raamatukogusid. Raamatukogu Eesti maakohas oli, on ja jääb! Rahaga on vallal küll raskusi, kuid rahvaraamatukogu seadusega ettenähtud viis krooni inimese kohta raamatute muretsemiseks me leiame.

Raamatukogu on küll vallale abiks olnud näitustega temaatiliste ürituste ettevalmistamisel, kuid oleks rohkem vaja nendepoolset algatust. Teisest küljest me saame ka aru, et neil ei ole praegu oma põhitöödki kuigi lihtne teha, sest raamatuid on raske kätte saada. Praegu on suhted rohkem ühepoolsed — raamatukoguhoidja saab vallalt palka. Raamatukogu peaks valla kultuurielus aktiivsemalt kaasa lööma. Tavaliste ringide (raamatusõprade ja käsitööringi) kõrval võiks raamatukogudes korraldada ka keeleõpet. Raamatukoguhoidja võiks olla ka ümbruskonna giid. Kes tahab teha, see ka saab. Raamatukogu ja valla koostöö peaks olema nähtavam, raamatukogu võiks valla elu rohkem mõjutada.

* * *

Jalutuskäiku Luunjas juhtis Kambja kooli õpetaja, Luunja Raamatukogu Seltsi eestseisja **Toivo Ärtis**, kes on valla kultuurielu hing. Ta viis meid tallu, mida oli pidanud H. Visnapuu naine ning mõnda aega ka luuletaja ise. Külastasime ka K. E. Söödi talukohta. Neile mõlemale on seltsi eestvõttel pandud mälestuskivi, nagu ka Luunjast pärit seitsmekordsele maailmameistrile klassikalises maadluses Jaan Jaagole.

«Luunja Raamatukogu Selts taastati 1988. aastal, kui möödus 80 aastat tema asutamisest. Tollal ei olnud raamatukogu üksnes raamatute laenu- tamise, vaid ka seltskondliku kooskäimise kohaks. Praegu tehakse raamatukogudes kindla suunitlusega üritusi. Meie oma seltsiga oleme püüdnud tegutseda laiemalt, näiteks tähistanud koos emadepäeva,» selgitas T. Ärtis. «1989. aastal korraldasime üle-eestilise luulevõistluse, mille pühendasime H. Visnapuule. Võistlusele saabunud tööd kajastasid elu Eestis tol aastal. Parematest luuletustest panime kokku kogumiku, mis aga rahapuudusel ei ilmunud. Praegu on käimas uus luulevõistlus K. E. Söödi 130. sünniaastapäeva tähistamiseks. Seda ei korralda selts üksi, preemia (viie elatusmiinimumi suuruse summa) pani välja valla- valitsus. Oleme ära märkinud ka lasteluulet: 1990. aastal sai meie preemia Heljo Mänd, 1991. aastal meie kandi luuletaja Viivi Panga.»

* * *

Nagu sellistel üritustel kombeks, kuulati ka siin kirjandusloengut, sedakorda Jüri Parijõest tema 100. sünniaastapäeva puhul. Kirjaniku surma asjaolud 1940. aastal on laiemale publikule teadmata. Kõigest sellest, mida on õnnestunud välja uurida, rääkis kirjandusteadlane **Reet Krusten**. **Hando Runnel** mediteeris poliitikast, kirjandusest, majandusest ja elust üldse ning õpetas, kuidas lugeda tema luulekogu «Kiikajon ja kaalepuu», selgitas ühe või teise luuletuse kirjutamise ajendeid ja valmimise käiku ning kogule pealkirja saamist. Õigusküsimusi töölepingu vormistamisel vaagisid Tartu juristid **Lembi Hansen** ja **Lembi Kump**. Rahvaraamatukogu seadusest ning Kultuuriministeeriumi teisenenud rollist rääkis raamatukogude nõunik **Tiiu Valm**, raamatukoguhoidjate kutsenõuete väljatöötamisest **Evi Rannap** ja aktsiaseltsi «TEEK» abist raamatukogu komplekteerimisel **Ivi Tingre**.

* * *

Tiiu Valm rääkis mitmest dokumendist, mis Kultuuriministeeriumis juba koostatud või koostamisel. Need on soovitusel, mis pole raamatukogudele kohustuslikud:

1) Raamatukogu kasutamise eeskirjad.

2) Raamatukogu näidispõhikiri. Selles soovitatakse organiseerida raamatukogunõukogu, mis toetaks, nõustaks ja samas ka kontrolliks raamatukogu tegevust.

3) Raamatukogutehnoloogia on vananenud, kuid esialgu uut tegema ei hakata — enne tuleb selgeks saada, mida ja kuidas me täpselt tahame muuta. Juba on muudetud raamatukogustatistikat, laenutamisel soovitatakse võtta kasutusele nn kahe kaardi süsteem.

4) Nõuandeid fondide läbivaatamiseks ja kustutamiseks. Ei tohiks hakata valimatult kirjandust kustutama, säilitada tuleb võimalikult kõik koduloolised trükised ning ajalehed-ajakirjad. Soovitatakse korraldada ka fondist eemaldatud raamatute odavat väljamüüki või oksjonit.

* * *

Raamatukogutöötajad on loomult tagasihoidlikud ja väljakuulutatud arutelul võtsid sõna vaid neli-viis söakamat.

Aime Naanuri Tartu Maakonna Keskraamatukogust tegi ettepaneku tegelda senisest põhjalikumalt valla kodulooga. Raamatukogu kroonikatesse peaks tegema täiendusi nende asjade kohta, mis jäid sunnilt välja (näiteks raamatute hävitamine). Tuleks kasutada rohkem keskraamatukogus koostatavat kodulookartoteeki ja vajadusel seda dubleerida. Kohalik kultuurilugu peab olema raamatukoguhoidjal hästi teada, ta võiks

olla ka oma kodukoha giid, asutada kultuuri- või raamatukoguseltsi, organiseerida kodukandi kultuuritegelastele mälestuskivi panekut, teha kirjandusõhtuid ning raamatunäitusi.

Vaiki Agarmaa Kambja raamatukogust ongi viimasel ajal korraldanud kultuuriloolisi üritusi. Neid võiks rohkemgi olla, kuid raamatukogul pole raha. Põhitegevuseks on jäänud ikkagi lugejate teenindamine. Raamatukogus on praegu kirjanduse valik suurem ja mitmekülgsem, väliseesti kirjandusele on järjekord. Laenutusi on mitme tuhande võrra rohkem kui möödunud aastal. Raamatukoguhoidja peab eeskätt raamatuid hästi tundma ja oskama neid soovitada. Valla ühistegevuses osaletakse, kuid ennast peale ei suruta — iga kingsepp jäägu oma liistude juurde.

Miine Reisenbuk Käravete raamatukogust kurtis oma kurba saatust. Nimelt tuli valda uus majandusnõunik, kes leidis, et raamatukoguhoidjad saavad liiga suurt palka. Kutsuti vallamajja aru andma. Kuigi raamatukoguhoidja juhib Käravetel ka kultuurielu (puudub klubi), raamatukogu juures töötavad mitmesugused ringid (käsitööring, laste näitering, aerobikaring), korraldatakse isegi diskoõhtuid, vähendati tema koht ja palk kolmveerandile.

Kahjuks ei olnud Miine Reisenbukki millegagi lohutada, sest edaspidi otsustab raamatukogu vajalikkuse ja töökoormuse üle vallavalitsus vastavalt oma majanduslikele võimalustele. Võiks pöörduda küll ka raamatukogude nõuniku või ERÜ poole, kuid põhiliselt tuleb ise nõuda ning enese vajalikkust tööga tõestada.

* * *

Kas ja kuidas on raamatukogu tegevus valla alluvusse minekuga muutunud?

Kose raamatukogu juhataja, ERÜ maaraamatukogude sektsiooni esinaine HELJU JÄRVELAID:

Kose läks valla põhimõtetele üle esimesena Eestis. Vallas on neli raamatukogu, Kosel kahe töötajaga. Vallavanem otsustas, et kuna tema asja sügavuti ei tunne, jääb valla raamatukogude juhtimine Kose raamatukogule, isegi käskkirjad ja kogu muu dokumentatsioon on minu teha. Naabervallas Kõuel on vaid kaks raamatukogu. Nendega koos korraldame piirkonna suuremaid üritusi, ka tööalaseid arupidamisi ja seminare. Kutsume sinna ka kooliraamatukoguhoidjad. Ühisseminari tegime liigitamisest (süsteemi muutmiseks), seal osalesid ka keskkogu töötajad. Meil ei ole kõikides raamatukogudes päris ühtmoodi liigitatud, erinevusi on lastekirjanduse paigutamisel. Välismaa raamatukogudest rääkis endine Kose raamatukogu töötaja, praegune ELRi direktor Anne Rande. Käisime

kõik koos valla kulul Häädemeeste raamatukogus nende väliskirjanduse ründiga tutvumas. Viimasel ajal pole vallal enam raha sellisteks ettevõtmisteks. Vallavõimudega oleme aastaid koostööd teinud. Kosel pole üldse kultuurimaja ning Kose kultuurielu korraldamine ja kogu valla kultuurielu koordineerimine on kultuurinõuniku õlul. Ta on väga tubli. Juba kevadel asutasime koos **Kose Kultuuri-Õpiseltsi**. See hoiab praegu rahvast evelil. Kuidas töö käima läheb, selgub sügisel. Kevadel oli sissejuhatavate loengute päev, siis astus seltsi üle 40 inimese. Ka liikmemakse kogusime, et hankida ringide tööks vajalikke vahendeid. Ringide nimekirjad on koostatud (lilleseaded, vitspunutised, aiatöö jm). Seltsiga ühines seni eraldi tegutsenud Kose Aianduse ja Mesinduse Selts. Koos on kergem vankrit vedada. Liikmemaksu määrasime võimalikult väikese, püüame hästi palju ära teha valla rahaga ja kasutada sponsoreid. Meil tekkis ka idee teha raamatukogude vahel tööjaotus. Artiklite kartoteegi kaarte enam ei tule, kuid teatud teemadel on materjali pidevalt vaja. Jagasime teemad omavahel ära: seega oleks teada raamatukogu, kust selle või teise küsimuse kohta kindlasti infot saab.

Kas lugejaid on juurde tulnud ja laenutusi rohkem?

Võrreldes eelmise aastaga on kasv märgatav. Ilmselt on siin põhjuseks raamatute kallinemine. Praegu on eriti suurenenud täiskasvanute osakaal. Lastega näeme suurt vaeva. 4. ja 5. klassi lapsed ei oska kõik veel korralikult lugeda. Nad käivad küll terve klassiga raamatukogutundide ajal raamatukogus, võtavad õhinal raamatuid kaasa, kuid lugemise ja tagasitoomisega on raskusi. Õpetaja kaudu kogu klassile pole me tahtnud raamatuid laenutada, sest on ju olemas veel kooliraamatukogu, kuigi ilukirjanduse valik on seal väiksem.

Me tahame, et vähemalt Kose raamatukogu oleks avatud alati kella pealt, et inimene võiks olla raamatukogule kindel.

Üks valla raamatukogutöötaja jäi kevadel lapsepuhkusele. Tema asemele otsitakse tingimata erialainimest, kes ka sisuliselt tööd tunneks. Senikaua paluti meil teda asendada, kuid bussiühendus on halb. Sügisest püüame selle raamatukogu kasvõi paar päeva nädalas lahti hoida.

Kuidas toetab vald raamatute ostmist?

Kokkulepe on, et kui meil on midagi hädasti vaja osta, siis ikka saame. Konsulteerime kõigi valla raamatukogudega, et mitte dubleerida. Oleme ostnud kas eriti vajalikke teatmeteoseid või käsitööalast kirjandust, mida on muidu raske kätte saada. Kallid välismaa käsitööalbumid on meil ainult tänu valla raamatupidaja vastutulelikkusele. Üks vallast pärit Rootsi eestlane kinkis meile oma raamatuid. Tänutäheks tegime talle valla kulul kohvilaua ja ostsime meeneid. Meie koostöö vallaga on üksteist austav ja arvestav.

HELEN VOOGLA Kõmsi raamatukogust:

Seoses raamatukogu minekuga valla alluvusse on asju kergem ajada, otsustajad on lähemal. Mingit sisulist, meetoodilist abi vallast muidugi ei tule, selleks on vaja ikkagi maakonna keskraamatukogu. Meie valla-valitsus ei sega end põhimõtteliselt vahele raamatukogu sisulisse töösse, ehkki vallavanem on noor, energiline ja lugemishuviline. Meie omalt poolt peame silmas, et ei tohi end vallale vastandada, vaid tuleb püüda alati võimalust mööda valla tegevusele kaasa aidata; ei maksa piirduda üksnes raamatukogutööga, vaid tuleb edendada ka seltsielu. Raamatukogu peab olema valla vaimuelu keskus. Raamatukoguhoidja külas peab olema isiksus. Ta võiks kuuluda ka vallavolikogusse, et valla elu mõjutada. Tuleb pidevalt vallale tõestada enese vajalikkust. Kui on omavahel normaalsed suhted, siis saab alati vallalt abi.

* * *

Raamatukoguhoidja peab oskama kohaneda ise ning kohandada raamatukogutööd aja nõuetele. Mõningaid pidepunkte selleks ning tõdemuse, et raamatukogu jääb majandusraskustest hoolimata püsima, saime sel kokkutulekul kindlasti.

Endiselt jätkab tööd ERÜ maaraamatukogude toimkond, mille esinaiseks on HELJU JÄRVELAID Kose raamatukogust. Tema telefon Kosel on 55 589.

Kas ka Ameerika kirjastajatel on probleeme?

KAI IDARAND

ERRi kirjastusosakonna juhataja

Juulikuu lõpus toimus Tallinnas Piriita Purjespordikeskuses seminar «Teaduskirjastused turumajanduses», mille korraldajateks olid Avatud Eesti Fond ja Ameerika organisatsioon «Pubwatch». Esimene on teatavasti USA ärimehe ja filosoofi George Sorosi poolt kaasaja avatud ühiskonda püüdlevate riikide toetuseks asutatud fondi üks harusid, mis on oma eksisteerimise kahe aasta jooksul Eestis juba endale hea nime teinud. «Pubwatch» loodi USAs samuti 1990. aastal eesmärgiga igati kaasa aidata Kesk- ja Ida-Euroopa raamatukultuuri arengule ning eriti kirjastustegevusele. Eestist oli osavõtjaid 12 teaduskirjastusest, aga ära ei öeldud teistelegi huvilistele. Üsna suur delegatsioon oli Leedust ja Venemaalt, paar osavõtjat Lätist, Ukrainast ja mujalt endisest N Liidust. Kuus autoriteetset lektorit USA ülikoolide kirjastustest jagasid kolme kesksuviselt palava päeva jooksul oma praktilisi kogemusi teadusväljaannete trükki-toimetamisel.

Kohe esimesel päeval selgus, et suure Ameerika teaduskirjastustel on samad probleemid mis väikese Eesti kolleegidel: kust saada raha suuremahuliste, kuid väikesetiraažiliste teadusväljaannete jaoks; kuidas ja millise hinnaga neid müüa jms, sest teaduskirjandust kasumiga publitseerida ei ole võimalik. Anda ilma riikliku toetuseta välja maksimaalse trükikvaliteediga head teaduskirjandust tähendaks vaid üht — pankrotti. Seepärast on ülikoolide kirjastused suhtelisele iseseisvusele vaatamata enamasti riiklikul dotatsioonil, saades lisa veel mitmesugustelt fondidelt kirjastusprogrammide teostamiseks, aga ka «emaülikoolilt», kelle nimel kirjastused oma imeilusaid raamatuid välja annavad, tuues sellega ülikoolile au ja kuulsust.

Ülikoolide kirjastustel ei ole kindlaid autoreid, kes varustaksid neid käsikirjadega. Kuigi kirjastuste omavahelised suhted on üldiselt head (näiteks kogunetakse neli korda aastas oma plaane koordineerima ja infot vahetama), võib mõne hea käsikirja kirjastamise õiguse eest käia tõeline võistlus, sest teavet teadustööde kohta kogutakse üle terve USA, sageli ka Kanadast. Tõlkekirjandust antakse välja vähe, sest ka Ameerika kirjastajad kurtsid heade tõlkijate vähesuse üle, peamiseks põhjuseks paistis aga olevat nõudluse puudumine.

Tee käsikirjast raamatupoodi läbib iga väljaanne keskmiselt 15 kuuga. Kirjastamisplaani tehakse kaheks aastaks ette. See aeg võib tun-

duda liialt pikk, aga tegemist on väga mahukate väljaannetega, mis ajas oma väärtust ei kaota. Iga käsikiri arutatakse esmalt läbi toimetuskolleegiumil (*Editorial Board*), kusjuures aluseks on kirjastuse koostatud lühiiseloostus ja ekspertide hinnangud. Kui sellises autoriteetses kogus otsustatakse, et asi on kirjastamist väärt, tehakse ülidetailne finantspilaan, mis sisaldab väljaande toimetamise, kujundamise, trükkimise ja turustamise (*marketingi*) kulusid ning mille sageli kinnitab ülikooli administratsioon. Kirjastuse *marketingi* juhataja peab lisama ka väljaande tulude kalkulatsiooni, arvestades raamatu adressaati, kujunevat hinda ja sellest tulenevat turgu. Alles seejärel tehakse autoriga leping raamatu kirjastamiseks. See leping väärrib oma nimetust — memorandum. Ligi kahekümnest punktist koosnev vastastikuste õiguste ja kohustuste loetelu näeb ette näiteks isegi seda, et kirjastus ei vastuta töö ilmumise viivituse või mitteilmumise eest sõja, mässu, streikide, tulekahjude, üleujutuste, Jumala tegude (*sic!*) jt temast mittesõltuvate tegurite tõttu. Autor müüb oma töö väljaandmise õiguse kirjastusele, kusjuures kordustrukkide puhul jagatakse tulud pooleks. Paljudel autoritel on oma müügiagendid, kes püüavad kirjastuselt välja kaubelda võimalikult parema lepingu. Leping on intellektuaalse töö kaitsja, rõhutati korduvalt.

Käsitirja toimetamine ei erine sisuliselt meil tehtavast tööst. Vormiliselt toimub see aga arvuti abil, käsitirjadki laekuvad kõvaketastel. Parandusi tehakse autoriga koos küll väljatrükkidel, kuid arvuti, õigemini süsteem (*net*) on käepärast kogu kirjastamisprotsessi vältel.

Raamatukujundajad on kirjastuste koosseisus ja harva tellitakse töid lepinguga. Seminaril väljapandud raamatud olid tõelised kunstišedöövrid — ülimalt tähtsaks peetakse nende välimust, kunstniku ja disaineri tööd. Turumajandus eeldab perfektset pakendit. Kirjastuste Assotsiatsioon annab igal aastal välja raamatudisaini albumi, kus ridamisi koos eelmisel aastal ilmunud kaunimate raamatute kaane ja tiitellehe fotod, sageli ka mõne lehekülje näidis. Samas on ka USA juhtivate disainerite retsensioonid, mis ei tarvitse olla ainult kiitvad. Kunstniku töö peavad heaks kiitma kirjastuse direktor ja *marketingi* juhataja, kuid otsustava häälega on raamatu autor.

Trükikoda on kirjastusest eraldi, sest majanduslikult pole tulus pidada väikese võimsusega, pideva tööta ja alalist varustamist nõudvat trükibaasi. Leping on seadus ja sellest peavad kinni mõlemad pooled. Mahukad teosed trükitakse paari kuuga, kusjuures tiraažid on meie mõistes imepisikesed — 500—5000 eksemplari (ja seda Ameerika oludes, inglise keeles!). Suurem kogus tiraažist köidetakse pehmete kaante vahele (*paperback*), see tuleb veerandi jagu odavam kõvakaanelisest, kalinguri ja ümbrispaperiga raamatust. Viimane läheb peamiselt raamatukogudele, kes saavad neid osta veidi odavamalt, aga ka ülikoolidele, seltsidele, ühingutele jne, üksikud satuvad ka rikaste ostjate raamaturiivile. Kõva-

ja pehmeaaneliste raamatute suhte määramine, samuti kordustrukkide poliitika on meile veel tulevik, kuid loodetavasti mitte eriti kauge.

Kõige tähtsam inimene Ameerika kirjastuses paistab olevat *marketingi* juhataja, kelle ülesandeks on uurida iga väljaande oletatavat turgu juba enne kirjastamist, ütelda kaalukas sõna raamatu välimuse ja trükkvaliteedi kohta ja, mis peamine, määrata raamatu hind ja tiraaž ning korraldada reklaami ja müüki.

Raamatu hind kujuneb kõike eelnevat arvestades, lisaks veel ligi 20% (!) *marketingi* kulusid. Reklaam on Ameerikas väga kallis, kusjuures kulutused reklaamile õigustavat ennast isegi siis, kui kirjastus saab sel teel tagasi vaid uudisraamatute kataloogi trükkimise ja postisaadetiste kulud.

Arvutis seisavad nii raamatuostjate postinimekiri (üle terve USA) kui ka nende väljaannete loend, kus ühe või teise eriala uudisraamatuid reklaamida saab. Iga väljaande tutvustamiseks kasutatakse ära kõik teed ja moodused: raamatulaadad ja -näitused, reklaamid posti teel ja aja-kirjanduses, pakkumine raamatukauplustele, õppeasutustele, seltsidele, ühingutele kuni iga üksiku huvilise teavitamiseni. Ka raamatu autor annab sageli nõu, kellele võiks ta töö huvi pakkuda. Palgatud on inimesi Ameerika eri osades, kes levitavad kirjastuse väljaandeid. Keskmiselt saadakse teadusraamatu kirjastamise, trükkimise ja *marketingi* kuludest tagasi umbes 80%. Senini on eestlased raamatuid usinalt ostnud, eks näe, kui kaua veel. Igal juhul jääb hinna- ja tiraažipoliitika omaette teaduseks või isegi kunstiliigiks.

Lõpetada tahaks seminaril osalenud Ameerika kirjastajate naljaga: «Anda välja nii häid raamatuid kui võimalik, nii odavalt kui saab, püüda neid müüa võimalikult kallilt ja oodata raha neilt, kellel seda nagnii ei ole — see on hullumeelsus.»

Kas teadusajakirjade lõpp?

RICHARD SMITH

Francis Fukuyama raamat «Ajaloo lõpp ja viimane inimene»* on põhjustanud palju vaidlusi. Autor väidab, et liberaalsel demokraatial ja vabal turul ei ole alternatiivi. Teadus-, tehnika- ja meditsiiniajakirjade kirjastajaid, keda selle aasta alguses arvukalt Amsterdami konverentsile oli tulnud, häiris võimalus, et tulevikuteadlasele pole nende ajakirju vaja. Igasugust teavet võib saada ka arvutist. Nii lõpeks trükiajakirjade 350aastane ajalugu.

Paberita ühiskonda on ennustatud juba 30 aasta eest. Kirjastajad, kes on selle ajaga vanemaks ja rikkamaks saanud, on arusaadavatel põhjustel küünilised, kui räägitakse nende ameti kadumisest. Ameerika Ühendriikide Tehnoloogia Hindamise Amet ennustas, et juba sajandi lõpus on teadlasel mugavam saada informatsiooni personaalarvuti abil elektronposti teel superarvutitelt, andmebaasidest, arhiividest, elektroonilistest ajakirjadest jne.

Tänavune Amsterdami konverents erines paljudest eelmistest, kus samuti oli arutatud trükiajakirjade tulevikku. Nimelt clid kohal ka «koe-rad, kes kavatsevad ära süüa kirjastajate lõunaeine». Need on inimesed, kes pakuvad süsteemi CASIAS — *Current Awareness Services and Individual Article Supply* (Jooksev Teabeteenistus ja Varustamine Artiklitega). See teenistus suhtleb tarbijaga arvutivõrgu kaudu ja teatab talle uutest olulistest artiklitest. CASIAS hoolitseb selle eest, et tarbijad saaksid vajalike artiklite koopiad kätte tunni jooksul. Ühelgi kompaniil ei ole veel valmis tervet süsteemi. Teistest ees on organisatsioon CARL (*Colorado Alliance of Research Libraries*). Selles arvutivõrgus on USAs umbes 5000 terminaali. Süsteemi on sisestatud 12 000 ajakirja ja 2 miljonit artiklit. Igal aastal lisandub 600 000 artiklit. Faksiga saab artikli kätte 24 tunni jooksul. Koopiat hoitakse arvutis üks tund. Kasutajad maksavad iga artikli eest 6,50 dollarit, lisaks veel *copyrighti* tasu. Mitmed teised organisatsioonid ja raamatukogud kavatsevad sisse seada samasuguse teenuse.

Kirjastajaid paneb muretsema, et paljud raamatukogud võivad lõpetada ajakirjade tellimise ja hakata kasutama CASIASi organisatsioonide teenuseid. «British Medical Journali» kirjastusgrupi rahvusvahelise turustuse mäenedžer Maurice Long ütles, et võimalus selleks avaneb just praegu, sest muutused majanduses, tehnoloogias ja kultuuris on tulnud ühel ajal. Kogu maailma raamatukogud kannatavad rahapuuduse all ja peavad seetõttu paljude ajakirjade tellimisest loobuma. Läbilõige Ameerika

* Fukuyama, F. *The End of History and the Last Man*. London: Hamish Hamilton, 1992.

rika Ühendriikide raamatukogudest näitab, et teadusajakirju tellitakse aasta-aastalt järjest vähem.

Raamatukogutöötajad ei pea end enam arhivaarideks, vaid informistideks, kes annavad lugejaile teavet nii kiiresti kui võimalik. Ka raamatukogude kasutajad soovivad üha enam saada informatsiooni arvutist.

Tehnoloogia on arenenud nii kaugele, et CASIAS-süsteemi on kerge kasutada. Arvutivõrgud on arenenud kiiresti (1988. aastal oli 600 ülemaailmset süsteemi, nüüd on 3000), faks ja optilised lugerid on muutunud odavaks ning kättesaadavaks.

On veel üks asjaolu, mis kiirendab muutusi. Paljusid ajakirju vaadatakse raamatukogudes ainult kord või kaks aastas. Kuna ajakirja tellimine võib minna maksma 500 dollarit aastas, on palju odavam saada üht nõutavat artiklit faksi kaudu 15 dollari eest. Need raamatukoguhoidjate tähelepanekud sobivad kokku ka spetsialistide seisukohaga, et ainult vähesed ajakirjaartiklid on teaduslikult tähtsad ja neid tasub lugeda.

CASIAS-süsteem areneb ajal, mil ilmuvad ka elektroonilised ajakirjad. Neil on mitmed eelised oma paberist teisikute ees: näiteks mahutab elektrooniline ajakiri rohkem andmeid kui trükiajakiri ja võimaldab korrigeerida juba arvutis olevat artiklit.

Alternatiiv elektrooniliste ajakirjade näol on pannud kirjastajad ja toimetajad mõtlema oma panusele teadusinfo levitamises. Trükiajakirjanduse eelis on see, et ta annab mõtestatud infot — kommentaare, ülevaateid, uudiseid jne — ning ajakirja võib lugeda igal pool, kas või voodis.

Lõpptulemuseks on, et üldise sisuga ajakirjad jäävad paberile, kitsamad, erialaajakirjad ilmuvad elektrooniliselt. Jah, mitte keegi meist ei tohiks olla muretu: ka roomlased arvasid, et nende impeerium kestab igavesti!

Refereerinud ajakirjast «British Medical Journal» (1992. Vol. 304. No 6830. P. 792—793.) PEELI MIKELSAAR

Kooliraamatukogudest

Ameerika Ühendriikides

USA kooliraamatukogu—õppematerjalide keskuse (*School Library Media Centre*) ülesandeks on vahendada õpilastele informatsiooni ja ideid. Kooliraamatukogu tegevuse määravad koolihariduse üldised eesmärgid ja konkreetse kooli objektiivsed vajadused.

Nagu iga teine institutsioon, on ka iga kool unikaalne — sõltuvalt ajaloolistest tingimustest, asukohast, õpilasedemograafiast, õpetamis- ja juhtimisstiilist ning paljudest muudest faktoritest. Kuigi põhilised tegevusalad on kõigil kooliraamatukogudel samad, on iga konkreetse kooli raamatukogu orienteeritud eelkõige just antud regiooni ja kooli õppeprogrammidele.

Loomulikult võivad kooli õppeprogrammid aja jooksul muutuda, samuti olla eri koolides, piirkondades, haldussüsteemides erisugused. Nii näiteks võib ühe kooli raamatukogu töö olla orienteeritud eelkõige õpilaste lugemise suunamisele ja kirjandusse kriitilise suhtumise kujundamisele; teises koolis on raamatukogu aga keskendunud hoopis informatsiooni vahendamisele ja õppematerjalide valmistamisele; kolmas kogu võib olla spetsialiseerunud kujutavale kunstile, neljas tegelda kompuutritega.

Eri koolide õppeprogrammide individuaalsetest iseärasustest hoolimata on kõigil kooliraamatukogudel üks ühine eesmärk: õpilaste ja õpetajate infovajaduse rahuldamine. Eelkõige sellest eesmärgist juhitud kooliraamatukogude spetsialistid oma töös.

USA kooliraamatukogud on täielikult integreeritud õppeprogrammi-desse ja asuvad seal kesksel kohal.

Koolihariduse eesmärkidest peetakse olulisimaks seda, et õpilane hakkaks mõistma pidevhariduse vajalikkust ja oleks valmis ennast pidevalt täiendama. Seetarvis püütakse nii koolis kui ka kooliraamatukogus (mis on kooli orgaaniline osa) kujundada õpilases õpihimu, infotulvast vajaliku teabe ülesleidmise ja kasutamise oskust.

Iseseisva kriitilis-analüütilise ja loova mõtlemise arendamise edukus sõltub katkematust infovoost — nii otsesest kui ka raamatukogu poolt läbitöötatud ja vahendatud infost. Kooliraamatukogu kannab hoolt selle eest, et õppetöös vajaminev teave kõikvõimalikes vormides oleks õppu-reile alati kättesaadav.

Kriitilist mõtlemist arendatakse õpilastes kommunikatiivse informatsiooni analüüsimise, hindamise ja interpreteerimise oskuse õpetamise teel. Raamatukoguspetsialist suunab õpilasi kasutama mitmesuguseid õppevahendeid. Kooliraamatukogus õpivad õpilased ja õpetajad kasutama õppimis- ja õpetamisvahendina ka kompuutrit.

Raamatukoguhoidja ülesanne on vahendada informatsiooni ning aidata õpilastel, õpetajatel ja lastevanematel infoplahvatuses orienteeruda ning erakordselt rikka infomaailma võimalusi kasutada. Raamatukogus on väga suur alternatiivsete õppevahendite valik. Raamatukogutöötaja aitab õpilasel valida just tema võimetele ja õppimisstiilile vastavaid vahendeid. Ameerika spetsialistide arvates sisendab see õpilasele enesekindlust ja õppimine annab sel juhul paremaid tulemusi. Õppimine on tõhusam, kui õpilased töötavad raamatukogus iseseisvalt või väikestes gruppides ja kasutavad kõiki seal leiduvaid vahendeid oma infovajaduse rahuldamiseks. See arendab paindlikkust, mis omakorda on vajalik loovuse edendamiseks ja oma kalduvuste avastamiseks.

Raamatukogud aitavad kaasa ka õpilaste kultuurilisele ja kunstilisele kasvatusel.

Kooliraamatukogu on välja arendatud infolaboriks. Ta kujutab endast tõelist ideede turgu, kus selle kasutajad oma intellektuaalseid kalduvusi avastavad. Siin saavad õpilased tuttavaks moodsate infoorganite teenuste ja võimalustega. Kooliraamatukogu valmistab noori ette kasutama raamatukogusid ja teisi infoorganeid kogu elu jooksul.

Raamatukoguspetsialistid teevad kõik selleks, et õpilased oskaksid infokogumile nii intellektuaalselt kui ka füüsiliselt õigesti läheneda. On oluline, et õpilane teaks, mida tal vaja on, et ta õpiks kindla sisemise suunitlusega.

Efektiivne õppimine ja õpetamine eeldavad heal tasemel infoallikate ja õppevahendite olemasolu ning soodsat ümbruskonda. Raamatukoguhoidjad kindlustavad õppevahendite kättesaadavuse kõigile õpilastele ja õpetajatele. Kooliraamatukogud on meeldiva interjööri ja niimoodi organiseeritud, et kõik saavad seal üheaegselt tegutseda nii, nagu keegi soovib. Vajavad ju mõned õpilased vaikset nurka, kus üksinda õppida, teised aga eelistavad teha seda üheskoos, kasutades diskussioonide ja debattide pidamiseks konverentsisaali.

Kooliraamatukogus on õpetajatele eraldi ruumid õppematerjalide ettevalmistamiseks ja konverentside pidamiseks. Õpilastel on hea juurdepääs kõigile raamatukogus leiduvatele materjalidele. Riiulite, audiovisuaalsete vahendite, perioodika, väljapanekute ja näituste ning kompuutrite ümber on piisavalt vaba ruumi.

Raamatunäitused innustavad õpilast uusi infoallikaid uurima ning seeläbi leidma uusi ja huvitavaid materjale õppe- ja ajaviitelugemiseks, -vaatamiseks ja -kuulamiseks.

Kompuutrite abil pääsevad õpilased ja õpetajad ligi nii Ameerika kui ka kogu maailma infoallikatele.

Raamatukogufond koosneb nii üldistest kui ka just antud koolile vajaminevatest õppematerjalidest, arvestades kooli spetsiifikat ja kallakut. Lisaks komplekteeritakse ka piisavalt materjali õpilaste individuaalsete intellektuaalsete vajaduste rahuldamiseks. Kogus on raamatuid, perioodikat, mikrofilme, filme, videokassette, kompuutrite andmebaase ja palju muud. Sellele infohulgale lähenetakse trükitud või arvutisse viidud indeksite, kataloogide ja teiste infootsivahendite kaudu. Otsisüsteemide kasutamine lähendab õpilast infomaailmale.

PARTNERLUS KOOLIRAAMATUKOGU EDUKAKS TEGEVUSEKS

Kooliraamatukogu tulemuslikuks tööks on vaja kõigi õppeprotsessi efektiivsuse eest vastutavate isikute ühiseid jõupingutusi. Kõik haridustöösse kaasatud isikud (õpilased, õpetajad ja raamatukoguspetsialistid) teevad koostööd ühise eesmärgi — võimalikult parema hariduse andmise/saamise nimel.

Koolijuht peab olema kompetentne kooliraamatukogu tööd puudutavates küsimustes. Ta vastutab raamatukogu efektiivse toimimise eest koolis ning teeb tihedat koostööd õpetajatega ja raamatukoguspetsialistidega. Koolijuht peab hõlbustama raamatukogu integreerimist õppeprogrammi, samuti on ta kohustatud tagama raamatukogu fondi püsimise kaasaja tasemel. Koolijuht selgitab õpetajatele uute materjalide ja vahendite kasutamise tähtsust. Ta arendab koostööd teiste haridusasutustega.

Õpetaja kavandab koos õpilasega viimasele vajaliku individuaalplaani ja juhendab teda selle täitmisel ning annab hinnangu õpilase tööle. Õpetaja koos raamatukoguspetsialistidega peab õpilases välja kujundama harjumuse ja vajaduse õppida terve elu jooksul. Õpetaja töötab selle nimel, et õpilased peaksid kõiki infokanaleid väärtuslikuks ja oskaksid neid vastavalt vajadusele kasutada.

Õpilasel on alati võimalus kaasa rääkida raamatukogu töö kavandamisel. Ta võib töö korraldamise asjus nõu anda ja sel viisil raamatukogu töö edendamisele kaasa aidata. Õpilased saavad osaleda fondi komplekteerimisel ning uute õppimismeetodite ja õppevahendite loomisel.

Kooliraamatukogu spetsialist on nn inimlülilik hästi töötava raamatukogu ja selle kasutajate vahel. Ta aitab õppeprotsessile kaasa oma asjatundlikkusega ja laialdaste teadmistega infomaailmast.

Kokkuvõtteks võib öelda:

- kooliraamatukogul on õppeprotsessis otsustav osa;
- kooliraamatukogu on täielikult integreeritud õppeprogrammi ning loob juurdepääsu informatsioonile ja ideedele;

— koolijuht, õpetajad, õpilased ja raamatukoguspetsialist töötavad käsikäes;

— kooliraamatukogu—õppematerjalide keskus pakub õppimiseks ja õpetamiseks traditsiooniliste vahendite kõrval ka uusi vahendeid ja tehnikat;

— kooliraamatukogus on õppimiseks ja õpetamiseks loodud soodne õhkkond;

— kooliraamatukogu on mugav, käepärane ja kutsuva interjööriaga.

Väljaandest *Excellence through Effective School Library Media Programs/American Association of School Librarians. Association for Educational Communications and Technology.* — Chicago and London: ALA, 1989. — 14 p. refereeris ELRi vanemraamatukoguhoidja MALL SAUL.

Kust saada kogemusi?

MAIE KARINDI

ELRi metoodik

Alati ei pea nende järele välismaale sõitma. Õnnelik juhus viis meid kokku juba mitu kuud Tallinnas viibinud kooliraamatukoguhoidja mrs Swensoniga Ameerika Ühendriikidest Washingtoni osariigist. Meie kohtumine toimus veidi aega enne tema ärasõitu, seetõttu jõudsime kokku kutsuda vaid Tallinna raamatukoguhoidjad. Seminar sai teoks 11. mail.

Ameerika Ühendriikides tuleb kooliraamatukoguhoidja kutse saamiseks peale pedagoogilise hariduse omandamise läbi teha ka raamatukogunduskursus. Miinimumkursus on 16—20 tundi. Seal käsitletakse raamatukogude komplekteerimist, kataloogimist, lastekirjandust, noortekirjandust, teatmekirjandust, teemaotsinguid, bibliograafiat ja raamatukogutundide korraldamist.

Mrs Swenson töötab ühe Washingtoni osariigi 550 õpilase ja 30 õpetajaga algkooli raamatukogus. Piirkonnas (meie mõistes maakonnas) on üldse 20 algkooli, 5 keskastme kooli ja 2 keskkooli 13 000 õpilasega. Igas koolis on oma raamatukogu.

Kooliraamatukogu tööd juhivad ja kontrollivad kooliraamatukogu direktor, kooli direktor ja piirkonna kooliraamatukogude direktor. Kaks viimast hindavad kooliraamatukogude tööd paar korda aastas. Mõlemalt poolt peetakse oluliseks vastastikust usaldust. Kooliraamatukoguhoidja vastutab ka kooli piirkonnas elavate inimeste (maksumaksjate), õpetajate, kooli toetajate ja õpilaste ees.

Igal aastal antakse konkreetsele koolile välja uued õppeprogrammid, millest raamatukoguhoidja oma töös juhindub. Eriõppeainete valdkonda kuuluvad ka muusikaline ja kehaline kasvatus ning raamatukogukasvatus. Viimase tarvis saavad raamatukoguhoidjad sihtprogrammid tööks eri vanuseastmes lastega. Kooliraamatukoguhoidjad juhinduvad ka oma osariigi vastavatest nõuetest (mis võivad osariigiti erineda).

Kooliraamatukogu ülesandeks on pakkuda lisamaterjali tundides käsitletavatele teemadele ning varustada õpilasi ja õpetajaid ajaviitekirjandusega. Laenutuste hulk ei ole piiratud, kuid tavaliselt laenutatakse õpilasele kaks raamatut nädalas. Eesmärgiks on, et ringluses oleks võimalikult palju raamatuid. Sellele aitab kaasa ka õpetaja, kes laenab raamatuid kogu klassile lugemiseks (pane need klassis välja).

Kooliraamatukoguhoidja peab ergutama lapsi lugema, õpetama neid kirjandust nautima ning kasvatama neis raamatukogutundide kaudu vajadust ka pärast kooli lõpetamist lugeda ja raamatukogu kasutada. See tõttu peab raamatukogu olema väga hoolikalt komplekteeritud, et raamatukoguhoidja saaks reageerida võimalikult kõigile õpetajate ja õpilaste soovidele.

Washingtoni osariigis on kooliraamatukogu suuruseks ette nähtud 5—10 raamatut õpilase kohta. Mrs Swenson tahab aga, et raamatuid oleks rohkem, seda nõuab elu. Raamatute tellimisel peab ta aga suutma iga konkreetse raamatu valikut põhjendada. **Seejuures ei tegele kooliraamatukogu õpikuga ega tunnis vajaliku ilukirjandusega, mis läheb samuti õpikuna kirja ning mida vastavalt ka töödeldakse. Õpekirjandus on aineõpetaja mure.**

Kooliraamatukogule valib raamatuid raamatukoguhoidja ise vastavalt oma kooli vajadustele ja võimalustele. Kuulatakse ära õpilaste ja õpetajate soovid ning peetakse silmas õppeprogrammi, mõeldes ka järgmistele õppeaastatele. Tuleb täpselt teada, millist kirjandust vaja läheb, sest raamatud on kallid. Õige valiku tegemiseks on vaja:

- lugeda raamatuülevaateid ja erialast ajakirjandust;
- külastada raamatunäitusi ja teisi raamatukogusid;
- võtta osa seminaridest, kohtumistest, üritustest, kus tutvustatakse raamatuid;
- uurida katalooge ja brošüüre;
- märkida raamatuülevaadetes annotatsioonide järgi ära raamatud, mida tuleks tellida.

Kõige selle alusel koostatakse tellimiskartoteek. Raamatuid tellitakse tavaliselt üks eksemplar, ainult erandjuhul rohkem. Tellimus tehakse 2—3 korda aastas, raamatud saadakse kätte paari kuu jooksul.

Rakendusmaterjalide, perioodika jms tellimise aluseks on vastavad väljaanded. Raamatukogundusalasest perioodikast ei tellita kõike (tellimishind on kõrge), seda vahetavad kolleegid omavahel.

Raha raamatute muretsemiseks eraldatakse 6,25 dollarit õpilase kohta, rangelt jälgitakse eelarves püsimist.

Raamatud saavad aine-, autori- ja pealkirjakaardiga. Kooliraamatukoguhoidja peab kontrollima raamatute korrasolekut, vastavust tellimusele, klassifikatsiooniindeksi õigsust ja töötlemata raamatu vastavasse liiki. Kataloogikaartidel on ka märksõnad, mida kasutatakse hilisemal arvuti-töötlusel. Kui raamat on kingitud ja tal pole kaarti, siis see trükitakse (käsitsi kirjutada pole lubatud). Raamatud tembeldatakse ja kiletatakse.

Raamatute reklaamimiseks tehakse raamatukogus näitusi (väiksema-tele pannakse välja ka mänguasju), jutustatakse raamatutest, lastakse lastel teha loetu põhjal näitemängu, koostatakse soovitusnimestikke jm. Õpetajaile teatatakse neid huvitava kirjanduse saabumisest, peetakse kontakti ka lastevanematega. Kodus pärast tööd valmistab raamatukoguhoidja ette raamatututvustusi ja koostab uudiskirjanduse kartoteeki.

Raamatukogutunde on igale klassile pool tundi nädalas. Tunnid on eakohased. Lasteaialastele (meie mõistes esimene klass) ning I ja II klassi õpilastele loetakse ette raamatuid lindudest, loomadest, kodust jms. Lastega mängitakse ja nad valivad endale raamatu kuni järgmise tunnini. I ja II klass õpivad ka kooliraamatukogus raamatuid otsima. III klass tutvub kataloogiga, IV klassile räägitakse Washingtoni osariigi ajaloo, V klassile USA ajaloo. VI klass tutvub maailma geograafia ja ajaloo. Õpitakse otsima teemakohast kirjandust nii oma kooli raamatukogus kui linna teistes raamatukogudes.

Tegeldakse ka vabatahtlike abiliste väljaõppega. Kahel päeval nädalas käivad kaks lapsevanemat, samuti vanemate klasside õpilased raamatukogus abiks. Iga õppeaasta lõpul tehakse lastevanemate abiga inventuuri. Kui selgub, et mõnd raamatut ei ole kasutatud 10—15 aasta jooksul, siis see kustutatakse. Enne aga proovitakse leida sellele lugeja (näiteks pannakse raamat näitusele). Mõnikord korraldatakse odav väljamüük. Rikutud raamatu eest maksab õpilane sümboolset hüvitust (kuni 1 dollar).

Tähtis on luua raamatukogus meeldiv õhkkond. Mrs Swenson on muretsenud diivani, lastemööblit, mänguasju. Välja on pandud laste tööd, plakatid. Raamatukogus on astangutega nurk, kus lastele jutte loetakse, põrandatel on vaipkatted.

Kooliraamatukogu suurus ruutmeetrites määratakse osariigi seadusega ja see sõltub õpilaste arvust.

Uute ideede saamiseks kohtutakse igal reedel kolleegidega, vahetatakse raamatukogutundide materjale ja erialakirjandust.

Mrs Swenson oli õnnelik, et sai meiega oma rikkalikke töökogemusi jagada. Meie täname teda seminari eest ja loodame, et edaspidi on teisedki kooliraamatukoguhoidjad nõus oma tööst rääkima.

EESTI KOOLIRAAMATUKOGUDE KOONDARUANNE 1991. AASTA KOHTA

1991. aastal otsustasid Kultuuriministeerium ja Haridusministeerium raamatukogustatistika ühtlustamise nimel rakendada ka kooliraamatukogudes sama laadi statistikat kui teistes raamatukogudes.

Eesti Pedagoogikaraamatukogu reorganiseerimise tõttu ei jõutud kahjuks koguda kõikide raamatukogude andmeid, puuduvad Tartu linna ning Saaremaa kooliraamatukogude omad.

RK-de arv	Raamatufond	Raamatufond					Raamatu- fond aasta lõpus
		alla 2000	2000— 5000	5001— 10000	10001— 25000	üle 25000	
484	HARIDUSMIN. RK-d	93	60	85	122	124	8640552
437	üldhariduskooli rk-d	88	54	82	107	106	7568706
10	tehnikumi rk-d	0	0	0	4	6	364096
24	kutsekooli rk-d	1	1	0	10	12	655830
8	teiste lasteasutuste rk-d	3	2	2	1	0	34799
5	haridusosak. rk-d	1	3	1	0	0	17104
11	KULTUURIMIN. RK-d	4	2	1	4	0	68913
11	muusika- ja kunstik. rk-d	4	2	1	4	0	68913
10	PÖLLUMAJ. MIN. RK-d	0	0	1	3	6	342828
9	tehnikumi rk-d	0	0	1	3	5	316405
1	kutsekooli rk-d	0	0	0	0	1	26423
1	SIEMIN. RK-d	0	0	1	0	0	8031
0	tehnikumi rk-d	0	0	0	0	0	0
1	kutsekooli rk-d	0	0	1	0	0	8031
3	SOTSIAALHOOLDUSMIN. RK-d	2	0	1	0	0	6054
3	kutsekooli rk-d	2	0	1	0	0	6054
0	ETK RK-d	0	0	0	0	0	0
0	tehnikumi rk-d	0	0	0	0	0	0
0	kutsekooli rk-d	0	0	0	0	0	0
509	KOOLIRAAMATUKOGUD KOKKU	99	62	89	129	130	9066378
275	NEIST MAAL	88	51	71	46	19	2117517

	Lugejaid	neist lapsi	Laenutusi	neist lastele	Külastusi	neist laste	Raamatu- kogu- töötajad
1. HARIDUSMIN. RK-d	169862	138659	3835249	2917868	1833294	1488828	457
2. üldhariduskooli rk-d	152350	130309	3622432	2831011	1717522	1438236	409
3. tehnikumi rk-d	6319	543	76814	3818	44808	2332	17
4. kutsekooli rk-d	9216	6324	121153	76959	63079	43463	25
5. teiste lasteasutuste rk-d	1657	1483	7820	6080	6099	4797	5
6. haridusosak. rk-d	320	0	7030	0	1786	0	1
7. KULTUURIMIN. RK-d	1055	909	7282	6260	4888	4288	7
8. muusika- ja kunstik. rk-d	1055	909	7282	6260	4888	4288	7
9. PÕLLUMAJ. MIN. RK-d	6059	1433	82268	14039	43985	8192	19
10. tehnikumi rk-d	5894	1311	81180	13059	43536	7886	18
11. kutsekooli rk-d	165	122	1088	980	449	306	1
12. SISEMIN. RK-d	315	0	1747	0	834	0	1
13. tehnikumi rk-d	0	0	0	0	0	0	0
14. kutsekooli rk-d	315	0	1747	0	834	0	1
15. SOTSIAALHOOLDUSMIN. RK-d	386	170	1590	536	1140	480	1
16. kutsekooli rk-d	386	170	1590	536	1140	480	1
17. ETK RK-d	0	0	0	0	0	0	0
18. tehnikumi rk-d	0	0	0	0	0	0	0
19. kutsekooli rk-d	0	0	0	0	0	0	0
20. KOOLIRAAMATUKOGUD KOKKU	177677	141171	3928136	2938703	1884141	1501788	485
21. NEIST MAAL	42378	31861	614070	447260	305851	228757	190

Lastele igal juhul, sõltumata oludest

REET ROOSI

ELRI teenindusosakonna juhataja

1991. aasta sügisel Eesti Lasteraamatukogus muremõtteid ei mõlgutatud. Valmis sai ühisprojekt Eesti Noorte Mereklubiga — lasteloomingu konkurs, mis oli pühendatud 1992. aasta suvel Tallinnas toimunud hansapäevadele.

Hansakonkursi reglement ei seadnud vanusepiiranguid ega jaganud lapsi vanusegruppidesse. Vaba oli konkursitöö tehnika ja vormi valik. Ainsaks tingimuseks seati, et töö oleks ühenduses Eestiga, Eesti ajaloo, merega. Leidsime, et lapsel on õigus ise mõelda ja tegutseda temale südamelähedasel moel, võimalikult vähe raamidesse surutuna.

Meil oli soov pääseda oma konkursiga hansapäevade programmi. Kuid kultuuriamet leidis teema olevat liiga laialivalguva. Arvan, et kui oleksime välja kuulutanud kirjandusvõistluse või näiteks ainult mere-mehemütsi valmistamise konkursi, ei oleks kokku tulnud nii palju huvitavaid töid.

Mõtlesime ka reklaamile. Konkursikuulutused ajakirjas «Põhjanaan» ning «Õpetajate Lehes» ilmusid kirjastamisprotsessi pikkuse tõttu alles veebruaris (kuigi nad said need meilt juba novembris). Kaup ajalehega «Meie Meel» jäi katki, sest seal keelduti tasuta reklaami avaldamast ja nõuti üle 1000 rubla, mis tollal oli raamatukogu jaoks tohtu summa. Teated edastati ka kahes Eesti Raadio lastesaates. Ka seal poleks tohtinud teha tasuta reklaami, kuid lastesaadete toimetajad said asjast aru...

Vahepeal olid Eestis tõusnud postitariifid, kuid sellest hoolimata hakkasid veebruari lõpus tööd tulema. Võrumaalt, Põlvamaalt, Tartumaalt, Järvamaalt, Lääne-Virumaalt, Raplamaalt, Harjumaalt ja Tallinnast saabus ühtekokku üle saja töö 84 autorilt.

Tööd olid väga mitmekesised nii vormilt kui sisult. Saabus keraamilisi figuure, punutisi, treitud, nikerdatud, heegeldatud ja õmmeldud esemeid ning hulgaliselt joonistusi. Kaugemalt lähetati peamiselt kirjalikke töid: luuletusi, jutustusi, pamflette, olukirjeldusi, laulusõnu nootidega — kõike, mis mahtus ümbrikku. Kogukamad tööd töid lapsed ise kohale. Saaremaa poiss Martti tõi tulevikulaeva, Räpina tüdrukud akvaariumi maketi, mis nende meelest oli kui merepõhi (mida nad ise päris oma

silmaga näinud polnud). Konkursist võtsid osa ka paljud kollektiivid: Tallinna Pelgulinna Keskkool, Tartu 14. Keskkool, Mustamäe Lasteloomingu Maja olid esindatud rohkete joonistustega, Kadrioru kunstiklubi «Tärn» pani välja Noa laeva täie loomafiguure. Vasalemma Põhikooli 2. klassi lauamäng kutsus matkama mööda Eesti hansalinnu. Konkursitöödega tutvumisel kõlas kõrvus helind «Tallinna kummitused», mille oli loonud 12aastane Nõmme koolitüdruk Katrin Salumets.

Noorim osavõtja oli 2,5aastane ja kõige vanem 21aastane.

Mai alguseks vallutasid konkursitööd Eesti Lasteraamatukogu pisukeste ruumide nurgad ja riulid ning jäid ootama hindamist. Laste fantaasia ja tegutsemislusti puuduse üle žürii ei kurtnud. Aino Johanson Tallinna Lasteloomingu Majast, Mare Mürsepp Tallinna Pedagoogika-ülikoolist, Ardo Kalle ja Katrin Mellis Eesti Noorte Mereklubist otsustasid, et annavad välja auhinnad teemakohasuse, huvitava ideelahenduse ning fantaasiarikkuse eest. Auhindade põhitrump oli Eesti Noorte Mereklubilt — 18 tublimat pääsesid suvel laevareisile Läänemerel. Seda, et laevasõit oli paljudele stiimuliks olnud, nägime 7. juunil Eesti Noorte Mereklubi õppelaeval «Tallinn», kus konkursi lõpuüritusel turniti mööda laeva, silmad säramas, küsimusi sadamas iga luugi ja kangi kohta. Seal-samas laeval avasime juunikuuks ka näituse — on ju «Tallinn» alati olnud ekskursioonide huviobjektiks ning võtnud alatihti oma pardale külalisi.

Koostöö Eesti Noorte Mereklubiga sujus hästi ning aitas kaasa konkursi paremaks kordaminekuks, säästes meid paljudest kulutustest.

Kõik lasteraamatukogud on kindlasti omal nahal tunda saanud neid vaevu ja rõõme, mida toob kaasa lasteürituste ettevalmistamine ja korraldamine. Sponsoreid pole alati lihtne leida. Edu on garanteeritud, kui leidub partner, kellega on ühised huvid: mis ühele poolele üle jõu käib, seda suudab ehk teha teine. Rännak üle rahapuuduse kivide ja jätkuva ametkondliku piiratud mõtlemise kändude annab karastuse, mis kulub edaspidisel teekonnal marjaks ära.

Tegevus hansakonkursi ümber pole veel lõppenud. Sajad pisiaskeldused ootavad järge. Kas tuleval aastal uus konkurss? Palju oleneb meie eluolust ja lasteraamatukogude käekäigust. Mõtteid on mitmesuguseid. Jätkuks vaid võimalusi nende realiseerimiseks — lapsi jagub alati kaasa lööma.

Eksliibrisekunst Eestis

ENE RIET

*Muutuste meri uhub üle Euroopa.
Mis oli peidetud, tuleb nüüd esile —
mida mõeldi, võib nüüd öelda.
On loodud uued dimensioonid —
globaalsed ja lokaalsed.*

Torben G. Christensen

Eksliibrise ajalugu algab trükikunsti leiutamisega. Esmakordselt kasutati eksliibriseid Saksamaal ja Inglismaal, sajandivahetusel ka teistes Euroopa maades. Viimase 30—40 aasta jooksul on Baltimaade eksliibrisekunst olnud silmapaistvamaid Euroopas — nii arvab Taani Fredrikshavni Kunstimuuseumi direktor Torben G. Christensen, kes 24. juulil avas Tallinna Tervishoiumuuseumis oma muuseumi kogudest näituse «Eksliibrisekunst Eestis». Temale kuulub ka ülaltoodud mõte avaldatuna näituse kataloogis. Taani Eksliibrisefondi vahendusel on Fredrikshavni Kunstimuuseumi valduses umbes 200 000 eksliibriseid, enamiku neist on kogunud kollekttsionäär E. Jenssen-Tusch. See rikkalik kollekttsioon on korrastatud ja tehtud laiemale publikule kättesaadavaks selletaoliste näituste kaudu. Jagades tunnustust meie eksliibrisele, pidas muuseumi direktor nende kõrge kunstilise taseme aluseks asjaolu, et eksliibrised väikevormina on jäänud kõrvale kunstitsensuurist. Kunstnikud on saanud neis väljendada oma tegelikke tõekspidamisi. Kirjad nende väiketäiestega aitasid luua kontakte maailmaga, eriti Lääne-Euroopaga. Taanil on olnud oluline osa vahendajana: üle 30 aasta on «Nordisk Exlibris Tidsskrift» («Skandinaavia Eksliibrise Ajakiri») avaldanud artikleid eesti, läti ja leedu kunstnikest. Paul Ambur Tallinnast, üks suuremaid kollekttsionääre ja kunstieksperte, on tutvustanud enam kui 50 artiklis oma silmapaistvaid kaasmaalasi, kes on esindatud ka sellel näitusel.

Härä Christenseni sõnul tekkis näituse idee õllekruusi taga ja tehti teoks paari päevaga. Niisama ruttu toimetati eksliibrised siia, et panna need üles Taani kuninganna Eesti-visiidi ajaks. Sellise suure kiiruse juures on juhtunud vigu näituse kataloogis kunstnike nimedega, mille pärast korraldajad vabandasid.

Muuseum soovib, et nüüdsed muutused Ida-Euroopas aitaksid kaasa edasiste suhete arengule vabades ja sõbralikes tingimustes, siis tutvustaksid nad juba Taani kunsti.

Küsisime Eesti Rahvusraamatukogu kunstiosakonnast, kas näitusel oli meie jaoks ka midagi täiesti uut — tundmatuid autoreid või nägemata eksliibriseid. Selgus, et mitte. Nii jääb näitus märkima seda, et meie kunst on jõudnud laia maailma, olnud au sees ja hoolega hoitud (Baltikumi eksliibrisekogu olemasolu Taanis peeti laiema publiku eest saladuses!) ajal, mil elasime suuremast osast maailmast eraldatuna. Taani näitus eesti eksliibriseidest on ootamatu, ometi oluline meie eneseteadvusele.

Literatur aus Estland

RUTH HIIE

ERRi rariteetide osakond

Juba kümnendat korda korraldasid Karlsruhe linn ja Badeni Riigiteater Euroopa kultuuripäevi Karlsruhes. Tänavune juubelifestival, mis toimus 4. aprillist 31. maini, oli tervenisti taasiseseisvunud Eestile pühendatud.

Arvukad koori- ja kammermuusika kontserdid, kunsti-, kirjandus- ja etnograafianäitused, teatrietendused, filminädal, kohtumisõhtud ja vestlusringid — need on lühidalt kokku võttes kahe kuu kultuuriüritused Karlsruhes.

Oma osa väga laiahaardelises ja mitmekülgses kultuuriprogrammis oli täita ka Eesti Rahvusraamatukogul. «*Literatur aus Estland*» — sellist nimetust kandis raamatunäitus, mis püüdis anda ülevaadet eesti raamatust alates aastast 1525 kuni rahvusliku ärkamise ajani 19. sajandi keskpaiku ja tutvustada viimase 4—5 aasta eesti trükitoodangut. Ligi 800 trükise eksponeerimiseks anti avarad ruumid Ülem-Reini Luulemuuseumis. Raamatunäitus oli jaotatud kolme suuremasse ossa: anoteeritud ajalooline ülevaade eesti kirjandusest 16. sajandist kuni 19. sajandi keskpaigani, eesti-saksa ja saksa-eesti tõlkekirjandus ning uusim trükitoodang. Eraldi oli välja pandud kunstikirjandus ja sisustatud ka lastetuba, kus lisaks toredatele värvikatele lasteraamatutele ja nende vahel istuvatele raamatukoguhiirtele võis näha ka eesti lasteraamatute originaalillustratsioone ja lasteteemalisi plakateid. Enamik trükistest (välja arvatud rariiteedid ja tõlkekirjandus) oli sakslaste ettepanekul paigutatud stendidele ja laudadele, et iga huviline saaks ka raamatusse pilku heita.

Sakslastele harjumatu ja huvitav oli väljapanek meie eksliibrisekunsti paremikust, kunstist, mis on Saksamaal juba unustuse hõlma vajumas.

Suurepärase ja tänuväarse töö näituse kujundamisel, sealhulgas ka trükiste eksponeerimiseks vajaliku inventari väljaotsimisel ja muuseumi koondamisel tegi kunstnik Mart Peri, kellel on välisnäituste kujundamisel suured kogemused. Tema kujundada oli ka Tartu Rahvakunstimuuseumi varade näitus Prints Maxi Palees. Siinkohal tuleb tunnustada sakslaste igakülgset abi ja toetust näituse ülesseadmisel. Luulemuuseumi direktori härra Karl Foldenaueri sõnul polnud muidu suhteliselt tagasihoidliku külastajaskonnaga muuseum varem nii elavat tähelepanu äratanud ja nii suurt inimhulka kokku toonud. Tema sõnu kinnitavad ka rohked südamlikud sissekanded meie külalisraamatus, sealhulgas ka paljude

väliseestlaste tänusõnad. Suur tänu ka kõikidele kolleegidele, kes nõu ja jõuga näituse ettevalmistamisel abiks olid.

Ruumide dekoreerimiseks kasutatud abimaterjalide hulgas (kirjanike portreed, Eestit tutvustavad plakatid, graafilised lehed ja raamatuillustatsioonid) pälvisid erilist tähelepanu vasegravüürid vanast Tallinnast, mida ka korduvalt osta sooviti.

Esimeste eesti raamatute ning ka 18. sajandi ja 19. sajandi alguse trükiste juures üllatas ja tekitas rohkesti küsimusi nende tihe seotus saksa keele ja Saksamaaga.

Suurt huvi äratas suhteliselt paljude saksa autorite teoste ilmumine eesti keeles viimaseil aastail.

Esile tõsteti meie lastekirjanduse head taset, mis sakslaste arvates praegu parimale — tšehhide omale — sugugi alla ei jäävat.

Näituse avamine 10. aprillil oli pidulik. Vahetult enne algust teatati, et lisaks varem väljakuulutatud sõnavõttudele ning muusikalisele tervitusele kohalikult noortekoorilt ja «Estonia» teatri solistilt Leili Tammeliit tuleb avamisel sõna võtta härra Kalju Tammarul (härra Jaan Krossi asemel). Ka allakirjutanul tuli anda mitu intervjuud ja vastata kohalviibijate arvukatele küsimustele.

Pärast piduliku osa lõppu toimus samas veel härra Karl Foldenaueri juhtimisel kirjandusõhtu Jaan Krossi, Ellen Niidu ja Mati Sirkeli osavõtul. Kirjanikud lugesid katkendeid oma teostest, rääkisid suundumustest praeguses eesti kirjanduses, raamatute väljaandmisest, tsensuurist jm. Küsimusi jagus küllaga ja ettenähtud ajast kippus puudu tulema.

Eesti kultuuripäevad Karlsruheles leidsid rohket kajastust ka kohalikus ajakirjanduses. Tänu Karlsruhe Linnaraamatukogule on kõigil huvilistel võimalus tutvuda vastavate artiklite koopiatega ka meie raamatukogus. Näituse lõppedes kinkis Karlsruhe Linnaraamatukogu Eesti Rahvusraamatukogule eesti autorite äsja Saksamaal ilmunud teoseid (J. Kross, V. Luik jt) ja Eestit puudutavaid trükiseid. Rahvusraamatukogult jäi Karlsruhe Linnaraamatukogu fondidesse mälestuseks kultuuripäevadest hulganisti Eestit tutvustavaid raamatuid, laste- ja ilukirjandust.

Töötiheda ja muljeterikka nädala sisse Karlsruheles mahtusid veel kultuuripäevade pidulik avamine Badeni Riigiteatris «Estonia» teatri etendusega «Hovanštšina», Tartu Rahvakunstimuuseumi näituse külastamine, pühapäeva pärastlõunane kiirretk Badeni markkrahvide iidsesse residentslinna Durlachi ja jalutuskäik 18. sajandist pärineva barokkstiilis lossi aias.

Lugeja ja raamatukogu

URVE TÖNNOV

TÜRi teadusosakonna juhataja

Niisugusel teemal toimus maikuu viimastel päevadel teaduskonverents Tartu Ülikooli Raamatukogus. Vaatluse all olid lugejate suhted teadusraamatukogudega: lugejate ootused, soovid, lugemishuvide dünaamika, rahulolu raamatukoguteeninduse kõigi valdkondadega.

Enamik ettekandeist käsitles Tartu Ülikooli Raamatukogu lugejaskonda ja oli kokkuvõtteks aastail 1983—1989 tehtud lugejauuringust, mille eesmärgiks oli välja selgitada lugejahuvivid ning -vajadused, viia raamatukogutöö vastavusse lugejate vajadustega ja prognoosida edasisi tegevussuundi.

Analüüsiti TÜRi lugejaskonna struktuuri, eri lugejagruppide vajadusi ning huve, raamatukogufondi koostise ja teenindamise vastavust lugeja ootustele, lugeja rahulolu raamatukogu kui tervikuga ja teeninduslõikude kaupa.

Uuring viidi läbi 3etapilisena. Põhiliseks andmete kogumise meetodiks oli lugejate anketeerimine (1983., 1986. ja 1989. a), kuid kasutati ka vaatlusandmeid, võrdlust raamatukogustatistikaga, intervjuerimist. Iga uuringuetapi järel tehti asjassepuutuvate osakondade osavõtul korrektiivse raamatukogu töös. Lugejate hinnanguid, arvamusi ja ettepanekuid tutvustati konverentsidel, erialapäevadel ja kirjasõnas. Seekordsel konverentsil tehti tagasivaade kogu uuringu käigule, analüüsiti valitud meetodika sobivust lugeja rahulolu uurimiseks ja toodi esile mõned ülikooliraamatukogu lugejale iseloomulikud jooned.

Uuringu korralduslikust küljest — anketeerimisest, andmetöötlustest, täiendavate meetodite kasutamisest lugeja hinnangute õigsuse väljaselgitamisel, uuringu läbiviimisel saadud kogemustest, uuringu otsestest tulemustest ja järeldustest — andis avaettekandes ülevaate nende ridade autor.*

TÜRi komplekteerimisosakonna juhataja **Marika Karo** ettekanne kandis pealkirja «Kes on Tartu Ülikooli Raamatukogu lugeja?». M. Karo tõi välja suuremad lugejagrupid ja neile tunnuslikud raamatukogukas-

* Tartu Ülikooli Raamatukogu lugejauuringu materjalid on avaldatud konverentsiks ilmunud artiklikogumikus «Tartu Ülikooli Raamatukogu ja lugeja» (TU Toimetised, Vihik 994, Raamatukogu töid IX. Trt., 1992. 163 lk.).

tuse jooned; analüüsis eri lugejagruppide (õppejõud, üliõpilased, aspirandid, teenistujad, teiste kõrg- ja üldhariduskoolide õpilased, TA institutide ja Eesti Põllumajandusülikooli teadurid, pensionärid) lugemisvajadusi ja -huve, raamatukogu kasutamise sagedust, keeleoskust, hinnanguid TÜRI fondile. Esineja käsitles ka soo, vanuse ja eriala seoseid lugemiseelustega ning esitas võrdlusandmeid kõigi uuringuaastate kohta.

Teadlaste ootustest, nende hinnangutest tegelikule raamatukogusituatsioonile tegi kokkuvõtte TÜRI infoosakonna juhataja **Aili Norberg**. Ta rõhutas, et teadlase-lugeja suhtumine raamatukogusse on nõudlik (nõudlikkus näitab kasvutendentsi). Pikemalt peatus esineja just teadlaste infovajaduse rahuldamisel ja hinnangutel teaduskirjanduse valikule TÜ Raamatukogus.

Seekordsel konverentsil anti ülevaade ka nendest lugejagruppidest, kes on ülikooli raamatukogus enamasti ilma erilise tähelepanuta jäänud — **lugejaist väljastpoolt Tartu Ülikooli**: teadlastest kuni õpilaste, pensionäride ja koduperenaisteneni, kusjuures kõige arvukama grupi neist moodustavad siiski kõrgharidusega spetsialistid kõikvõimalikelt elualadelt. Anketeeritute väike arv selles grupis (108 inimest) ei lubanud küll teha suuri üldistusi, kuid saadud andmed ja hinnangud mõjusid raamatukogu püsilugeja — tudengi ja õppejõu arvamuste kõrval **Ilme Reintami** emotsionaalses esituses väga värskendavalt.

Üks kaalukamaid ja tõsimeelsemaid ülesastumisi oli TÜRI teenindusdirektorilt **Kärt Miililt** teemal «**Lugejateenindus — rahulolu ja rahulolematuse mõõdupuu**». Teenindamise kompetentsus ja kiirus on ju tööpoolest igale raamatukogule esmatähtsad — K. Miil analüüsiski rahulolematuse põhjusi teemat vääriva põhjalikkusega.

Huviga kuulati TÜRI kultuuriosakonna juhataja **Ilona Smuškina** ettekannet ülikooli raamatukogu **lugejate kultuurihuvidest**: huvist raamatukogus korraldatavate ürituste ja näituste vastu, hinnangutest temaatika ja esinema kutsutud isiksuste valikule, käsitletavate probleemide aktuaalsusele, korralduslikule ja esteetilisele küljele. Avaldatud materjalides ilmestavad I. Smuškina artiklit mitmed ülevaatlikud diagrammid.

Kõrvalepõikena olgu märgitud, et TÜRI **lugejauuringu põhjal avaldatud kogumik** võimaldab huvilistel lisaks eelnimetatule saada **ülevaate veel üliõpilaslugejast (U. Tõnnov), filoloogidest raamatukogu kasutajaina (V. Seiler) ja lugejate hinnanguist raamatukogutöötajate suhtluskultuurile (K. Hango)**. Samuti on kogumikus avaldatud ankeedi küsimustik eesti, vene ja saksa keeles.

Erilist huvi pakkusid, vähemalt tartlastele, külalisesinejad Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogust, Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogust ja Eesti Rahvusraamatukogust. Oleme ju ikkagi vastastikku üks-

teise tegemistega vähe kursis. Viivi Kuuspere (TTÜR) ja Anne Veinberg (ETAR) andsid kumbki ülevaate oma raamatukogu lugejauuringutest ja valupunktidest teadusraamatukogu töös. Tulevikku suunatud, ent olevikus läbimõeldud ja kavandatud pildi tööst lugejaga kõigiti uutes tingimustes (uues majas ja uues riigis!) andis Rahvusraamatukogu lugejateenindusosakonna juhataja Linda Pärnoja oma ettekandes «Eesti Rahvusraamatukogu muudatuste keerises».

Südamlikud, vastastikku toetavad ja mõistvad olid kuluaarivestlused konverentsi vaheaegadel. Siit tekkis ka üks väga ilus mõte: korraldada lähitulevikus Eesti suuremates raamatukogudes ühtse metoodikaga lugejaküsitlus. On ju meie lugeja nagu kogu ühiskondki täna hoopis erinev sellest, mis ta oli eile. Loodame, et raamatukogudes see mõte toetust leiab ja ühisuuring teoks saab.

Teadusüritused Göttingenis ja Lüübekis

13.—14. juunil toimus Saksamaal Göttingenis Balti Ajalookomisjoni iga-aastane istung (*Baltisches Historikertreffen*), 15.—17. juunil Lüübekis rahvusvaheline sümposium «*Bibliotheca Baltica*». Eesti raamatukogudest osalesid neil üritustel Rein Aru (ERR), Malle Ermel (TÜR) ja Kyra Robert (ETAR).

Neid üritusi kommenteerib Eesti Rahvusraamatukogu peavarahoidja REIN ARU:

«Balti Ajalookomisjoni istungil Göttingenis olime vaid külalised. Käsitleti kaht teemat: Tallinn 17. sajandil ja Läti 1940. aastal. Esimese teema ettekanded olid rohkem spetsialistidele ja käisid enamikule publikust üle jõu. Teine arutelu kujunes tunduvalt elavamaks, sest istungile oli tulnud ka lihtsalt ajaloo huvilisi ja baltlasi, kes mäletasid toimunud sündmusi ning tulid välja oma seisukohtade ja muljete, täienduste ja parandustega.

Vastu võeti meid kenasti. Sõit sinna oli aga omaette probleem, sest siit saime osta (rublade eest) vaid Helsinki piletid. Soomest Hamburgi aitas Helsinki Ülikooli Raamatukogu, Saksamaal hoolitses meie eest Lüübeki Linnaraamatukogu. Eriti raske oli sõidule eelnenud kirjavahetusega (faksid Saksamaa ja meie vahel ei ole loetavad), mida läbi Helsinki kor-

raldas ülikooli raamatukogu direktor Esko Häkli. Meid paluti omakorda vahendada Kaliningradi, mis aga ei õnnestunud.

Lüübeki rahvusvahelise ürituse korraldajaiks olid Lüübeki Linnaraamatukogu, Lüübeki linn ja Schleswig-Holsteini Liidumaa, samuti Helsinki Ülikooli Raamatukogu Esko Häkli isikus. Osalesid põhiliselt raamatukogutöötajad Soomest, Rootsist, Taanist, Poolast, Saksamaalt, Venemaalt ja kõigist Balti riikidest, Eestist lisaks meile kolmele esindajad Ajaloo Instituudist ja arhiividest. Käsitleti Läänemeremaade kultuurisuhteid (vastavat diskussiooni juhtisin mina) ja ajaloolisi kontakte (diskussiooni Ida-Euroopast ajalooruumina ning Läänemeremaade raamatu- ja raamatukogude ajaloost juhtis Kyra Robert), enim muidugi Saksa, aga ka Rootsi mõju Baltikumile. Toodi esile kõike seda, mis annab sellele regioonile ajaloolise ja kultuurilise omapära. Saksamaa-poolsete korraldajate põhimureks oli oma raamatu- ning arhiivivarade tagasisaamine Poolast ja endise NSVL aladelt kui ka nende tagastamine endistele omanikele seoses kahe Saksamaa taasühendamisega. Läänemeremaadest on üle käinud mitu sõda, nad on olnud ajaloo väitel ühe või teise suurriigi võimu all ja kuni viimase ajani muust maailmast eraldatud. Raamatuvarad on siin laiali pillutatud ja vahetanud tihti omanikku ning asupaika. Nüüd on alanud nende õigetele omanikele tagastamise teine protsess (esimene oli kohe pärast sõda). Tallinn osales raamatuvahetuses NSVLi osana ja meil õnnestus raamatuvarasid tagasi saada just enne taasisesisvumist. Kuid paljutki ei ole võimalik tagasi anda — see tekitaks uut segadust mõlemal pool. Nii ongi teiseks suunaks saanud informatsiooni levitamine omanikku vahetanud kogude kohta. Meile on see rohkem tulevikuküsimus — andmepankade loomine jääb esialgu pidama tehnika ja oskuste taha.

Sümposiumion püüdis tutvustada Läänemeremaade raamatukogude üldisi probleeme, nende ajalugu ja tagapõhju, kuid ei saanud mööda ka praktilistest küsimustest, näiteks raamatute hügieenist ja restaureerimisest. Paljud raamatukogud on praegu kehvades tingimustes (ka Ida-Saksamaal, Venemaast ja Baltikumist rääkimata), tagastatavad raamatud on kõvasti kannatada saanud. Tunneme elavat huvi restaureerimisalase täienduskoolituse vastu. Meil olid head suhted Leipziga, sealne murrang tegi aga meie stažeerimise Saksamaal (vähemalt praegu) võimatuks. Täiendõpe oleks võimalik mujal Saksamaal, näiteks Wolfenbüttelis, kuid pole finantseerijaid. Saksamaa raamatukogud ei saa meid toetada, sest neil on praegu endil suuri majandusraskusi. Edaspidi on lootust saada toetussummasid *Volkswagenstiftungi* kaudu (heal juhul järgmiseks aastaks).

Veel oli kõne all raamatukogude olukord ja koostöö tänapäeval. Siin tutvustasid kõikide raamatukogude esindajad omi probleeme. Eestist esines Malle Ermel, kes andis ülevaate Eesti raamatukogude *Baltica* ja saksakeelse kirjanduse fondidest. Ettekanne oli hästi koostatud, täpne ja paraja pikkusega ning paistis teiste hulgas silma.

Baltikumi raamatukogudest rääkis oma huvitavas ettekandes Esko Häkli. Ta tunneb päris hästi meie praegust olukorda (osales aprillis Tallinnas Eesti ja Soome teadusraamatukogude juhtide ühisseminaril ja tegi siin ka väikese küsitluse). Pikas ja põhjalikus ettekandes käsitles ta enim Eesti olusid, pidades meie suurimaks puuduseks vähest koostööd suurte raamatukogude vahel. Eeskujuks soovitas ta võtta Soome. Silmas tuleb aga pidada, et koostööd ei saa teha käsu korras, vaid see peab tulema ühiste huvide tunnetamisest ning sisulise koostöö vajadustest. Vähem peaks olema koordineerimist mingi komisjoni tegevuse õigustamiseks, mis enamasti kipub kasvama rivaalitsemisses ning kõrvaliste küsimuste ületähtsustamiseks. Praegu on meie raamatukogude ees hulgaliselt ühiselt lahendamist vajavat, näiteks postikulud, vahetuse väljasuremine, raamatuannetuste probleem. Esko Häkli leidis, et tõsiselt ette valmistamata annetused ei õigusta end, vaid toovad lisakulusid. Annetuse tegijal peab olema teada, mida vajatakse; raamatukogule-vastuvõtjale aga on oluline eelinfo. Arvan siiski, et meie oludes on annetuste osa komplekteerimisel suur, hoolimata lisakuludest.

Meile olulist küsimust — raamatuvahetust Venemaa ja Baltikumi vahel — käsitles Boriss Volodin Peterburist. Saltõkov-Štsedrini nim Riiklikus Avalikus Raamatukogus on küllalt pikka aega saadud nii Eestis, Lätis ja Leedus trükitut kui väljaandeid Baltikumi kohta minevikust (suures osas saksakeelseid) kuni tänapäevani välja — said nad ju sundeksemplari. Uue sundeksemplari määrusega raamatukogu seda enam ei saa ja nii on kogus «tühi auk». Meie oleksime samuti huvitatud oma raamatukogude täielikumast komplekteerimisest Venemaa väljaannetega. Küsimuse võiks lahendada kahepoolse vahetusleppega, ilmselt ei tule aga sellest lähemal ajal midagi välja, sest võtab aega, kuni Peterburi lepib sellega, et ta sundeksemplari ei saa. Oma osa on ka suurtel postikuludel. Praegu peame läbirääkimisi vahetuse asjus Moskvaga, kuid selget lahendust veel ei ole.

Sümposionipäevad olid väga tihedalt tööd täis planeeritud. Lüübeki linnaga tutvumiseks jäi vähe aega. Meile organiseeriti vaid tunnine jalutuskäik väga asjatundliku giidi juhtimisel paari lähemasse kirikusse. Kiri-kuis sai veelkordse kinnituse Saksa ja Baltikumi kultuuri tugev vastastikune mõju.»

Eesti keelest ja terminitest

HANS JÜRMAN

ERRI raamatukogunduse osakond

Kas raamatukoguhoidja jaoks on sõna *lugema* (*loen, lugenud...*) termin? Kindlasti, sest mille muu nimel me üldse teotseme kui selleks, et inimesed loeksid raamatuid. Ja ka selleks, et lugemine ei oleks vaevaline veerimine, vaid et osataks nii raamat läbi vaadata ja endale vajalikku infot leida kui ka lugeda raamatut kaanest kaaneni või koguni õppimise korras läbi töötada.

Eesti keel on omamoodi keel selle poolest, et raamatuid lugeda võime kaht viisi. Võime võtta riulist raamatuid ja lugeda nii, nagu äsja nime-tatud. Kuid võime ka lugeda raamatuselgadele osutades: «Üks, kaks, kolm, neii...» Pole vist kunagi tekkinud segadust terminiga, et ühel juhtumil tutvume raamatu sisuga, teisel aga püüame kätte saada riulis olevate raamatute arvu.

On huvitav, et mitmedki põhimõisteid tähistavad terminid annavad kaksiti seletada, ilma et tegelikkuses sellest segadust tekiks. Näiteks *laen* ja *laenusus*, *raamat* (kitsas ja laias mõttes), *lugeja* (raamatut lugev isik ja registreeritud raamatukogukasutaja), *raamatukogu* (kogum raamatuid ja asutus, mis kogub, korraldab üldiseks kasutamiseks ja vahendab luge-jaile raamatuid).

Seevastu mida kitsam on mõiste, seda täpsem ja rangem tuleb olla sõnaga termini tähenduses, et see oleks ühtviisi defineeritav. Olgu toodud mõni näide.

Raamatukogus korraldatakse *näitusi*, enamasti *raamatunäitusi*. Kas on vaja selleks kolme sõna: *ekspositsioon*, *näitus*, *väljapanek*? *Raamatunäitus* on näitus, millel on vaatamiseks esitatud raamatud jm trükised, vajadusel selgitustega. *Ekspositsioon* on muuseumidele omane mõiste, raamatukogus vahetuvad näitused palju kordi kiiremini kui muuseumis ekspositsioon. Ja miks peab raamatukogu raamatuid *eksponeerima*, kui ta võib neid lihtsalt näitusele vaatamiseks seada? *Väljapanekut* on püütud seletada kui väikest näitust. Mitmest raamatust alates *väljapanek* saab näituseks? Seni pole seda keegi suutnud määrata. Tehkem siis raamatukogus ikka *näitusi* ja *raamatunäitusi*, mitte *väljapanekuid* ja *ekspositsioone*!

Inimese lugemise kvantiteeti saab küll mõõta loetud raamatute arvuga, kuid see pole tema lugemus. *Lugemus* on see, mis lugemine üldse on inimesele andnud, kuidas tema teadmiste hulk, silmaring, mõtlemis-

oskus jm on lugemise kaudu kasvanud. Vale on ütelda, et lugeja keskmine lugemus aastas oli 12,3 raamatut. See ju tähendab, et ta laenas raamatukogust aastas keskmiselt 12,3 raamatut. *Lugemus* tuleb eluajal loetud raamatuist omandatust ja raamatud võivad olla endal kodus, saadud mitmest raamatukogust jne. Seda ühe aasta või ka kogu ulatuses mõõta on võimatu.

Raamatukogus *hoitakse* raamatuid, on olemas *hoidlad*, lugejaid õpetatakse *raamatuid hoidma*, ametinimetuski on *raamatukoguhoidja*. Milleks siis siin sõna *säilitamine*? Säilitamine on põline hoid, see tähendab, et me hoiame midagi nii, et ta oleks alles võimalikult kaua ja hästi (igavesti). Sõna *säilitamine* tuleb kasutusse ainult arhiivkogude ja arhiiv-eksemplaride, harulduste jms puhul, kui raamatute säilitamiseks tehakse kõik kuni selleni välja, et neid ei anta üldse kasutamiseks või antakse vaid erandjuhtumeil. Ja pole midagi imelikku, kui mõne ajutise tähtsusega trükise *hoiuaeg* (mitte säilitusaeg) raamatukogus on paar aastat, misjärel ta läheb kustutamisele. Sest on teada, et vaid arhiiveksemplare säilitatakse.

Eesti raamatukogudes on ammustest aegadest raamatuid, mis mingil põhjusel (kaotamine, lagunemine, üleandmine teistele jne) on raamatukogust välja langenud, *kustutatud*, s.o arvestusest kustutatud. Kuidas saaksime lahti vene raamatu *p i d a m i s e* (mitte raamatu *k o g u n d u s e*) mõjul käiku läinud *mahakandmisest*? Võib ju *laenutamise* asemel ka kõnelda raamatute *väljaandmisest* (выдача), aga kas see on selgem ja parem?

Arvid Järnefelti looming Eestis II

MALL REINOLD

ERRi raamatukogunduse osakond

Aastail 1928—1930 ilmus Soomes A. Järnefelti kuulus mälestusteraamat «Vanhempieni romaani I—III» («Minu vanemate romaan»). Huvitav on juba teose aine — kirjaniku vanemate elu kujutatuna 19. sajandi teisest poolest 20. sajandi revolutsiooniliste sündmusteni, kusjuures «need kaks inimest on ise aktiivselt mõjutamas aja arengut ja sündmusi» (Suits, A. Arvid Järnefelti viimane teos kultuuriajaloolise kiirteheitjana // Looming, 1930. Nr. 4. Lk. 458). Raamat annab hea ettekujutuse kirjaniku emast Elisabeth Clodt von Jürgensburgist, kes Peterburis üles kasvanuna oli mõjustatud 19. sajandi vene kõrgkultuurist ja pärinud oma suguvõsa kunstitundlikkuse, ning samuti isast, edasipüüdlikust soome rootslasest Alexander Järnefeltist, kes oli Peterburi Sõjaväeakadeemias haridust taotlemas. Nende armastusest, Peterburi omakseist ja suurlinna elust kuuleme läbi Elisabethi kirka mälestustevoo. Saame teada, et Alexander seisis omal ajal dilemma ees — kas valida karjäär Venemaal või naasta kodumaale realiseerima soomluse aateid. Ta jääb truuks Soomele, kuhu viib oma noore abikaasa. Kirjaniku isa iseloomulikke jooni on tugev õiglusearmastus ja karmivõitu ellusuhtumine. Elisabethi hing on vastuvõtlik Soome looduse ilule, laulule ja rahva saatusele. Temast saab suuremgi soomluse eest võitleja, kui seda olid paljud põlissoomlased. Ta omandab kiiresti soome keele, lapsed pannakse õppima vastasutatud soome õppeasutusse. Noort perekonda ühendab armastus Soomemaa vastu. Järnefeltide kodus liiguvad väljapaistvad fennomaanluse juhid, nagu Yrjö Koskinen, Agaton Meurmann, Jaakko Forsman. Alexander Järnefelt, kes ka ise saavutas Soome poliitikas hiilgava positsiooni, on nende vaimusuuruste mõttekaaslane.

Elisabeth Järnefeltil oli veel erilisemgi roll. Soome kultuuriloos räägitakse koguni Järnefelti koolist. Nimelt õpetas Elisabeth, avanud oma kodu ukсед poegade aatekaaslasile, noori kunstiinimesi väärtustama sise-mist kunstitöde — olulisimat kunstis, ja suunas neid vene kultuuririkkuste juurde (I. Turgenev, L. Tolstoi). Elisabeth Järnefeltil on olnud tugev mõju Juhani Ahole, oma poegade loomele, aga ka hilisematele soome kirjan-duse suurkujudele, nagu Frans Eemil Sillanpää. Järnefeltide kodu oli avatud ka radikaalseile noorsoomlasile, kelle vaimseks juhiks sai Lauri Kivekäs oma mässumeelse programmiga.

Alexandri ja Elisabethi abielu viimast perioodi läbivad aga traagilised noodid, nende omavaheline võõrdumine toimub nii hingeeluliste kui rahvuslike tüübiomaduste erinevuse pinnal. Alexandrit tabab üksindus

ja endassesuletus, Elisabethi trööstiks jääb laste usaldus ja armastus. Siiski ei lase aeg Alexandril juua kibedaimat karikat oma elus — ta sureb enne, kui ilmnevad rasked lahkkelid soome rahvuslikus liikumises. Elisabeth elab aga kõrge eani, jõuab jumalatõe otsinguteni, jõuab olla koos Arvidist pojaga rahvavalgustajaks maal, näeb revolutsiooni ja kodusõja julmust.

Kui teose esimesele osale annavad intiimsust Elisabethi mälestused, siis teistes osades tõuseb esile Arvid Järnefelti kui kultuuriloolise aine vahendaja vaimsus.

Haarav mälestusteraamat sai kodumaal kõrge hinnangu.

Eesti lugejat informeeriti teosest kohe pärast selle ilmumist Soomes. Aino Suits kirjutas sellest juba mainitud artiklis 1930. a «Loomingus». Gustav Suitsu soomlannast abikaasat vaimustab selles raamatus soome psüühika ja soomluse ehe peegeldus. Ka autori isik köidab teda ja ta oleks tahtnud enamgi teada saada noore Arvid Järnefelti käremeelsest «Päivälehti» («Päevaleht») ajast.

Elisabethi ja Alexandri elu kujutamine soome kultuuriloo taustal on kummatigi andnud Aino Suitsule tohutu emotsionaalse laengu, mis väljendub eelkõige retsensiooni stiilis. Muuseas leidub arvustuses vihje, et raamatut kavatakse tõlkida. Kahjuks puudub tõlge siamaani.

August Anni (Annist) tunnistab «Minu vanemate romaani» Järnefelti tähtteoseks. Eriti hindab ta autori tõepüüdlust, raamatu kaasakiskuvat ainet ning psühholoogilisi probleeme, mida romaan sisaldab. Oma retsensioonis tõstab ta eriliselt esile kirjaniku vanemate viimaste kooseluaastate psühholoogilist analüüsi. Samas on A. Anni tõmmanud huvitavaid võrdlusjooni soome ja eesti rahvusliikumise vahel, leides, et Soomes haaras J. V. Snellmani äratatud fennomaanlus otse moeooluna laiu rahvahulki, sealhulgas ka rootslasi ja poolrootslasi, ning tõdeb, et liikumine ületas oma intensiivsusest eesti rahvusliikumise ning lähtus nn ülaringkonnast. «Ta juhid polnud kantrid ja koolmeistrid, vaid professorid, kubernerid, senaatorid, aadelgi. Ja nende uhkus ei rahuldu enne kui soomlus ka kultuuriliselt on täisõiguslik ja samaväärne rootsluse kõrval» (Anni, A. A. Järnefelti tähtteos Soome ärkamisajast // Olion, 1930. Nr. 4. Lk. 32). Soomes puudus tol ajal ka naivistlik usk heasse tsaarisse. Samas leidis rahvusliikumistes palju sarnastki, nagu sugupõlvete ja erinevate meelsuste vaheline pinevus. «Minu vanemate romaani» teeb aga A. Anni arvates eriti sümpaatseks Järnefelti harmooniline ja vaimne kirjanikuisiksus.

Igale Soome kultuurielust huvitunule on mälestusteraamat heaks võimaluseks sisse elada 19. sajandi teise poole ja 20. sajandi alguskümnete Soome oludessee ning kultuurimaastikku.

1930ndate aastate alguses tihenesid Eesti—Soome kultuurisuhted märgatavalt. Soome Kirjanike Liit oli valinud oma auliikmeks meie sulemeisterid Eduard Vilde ja Friedebert Tuglase. 1931. aastal austas Eesti Kirjanike Liit oma valikuga A. Järnefelti, luuletaja Veikko Antero Koskinenit ja Joel Lehtonenit. Seda sündmust kajastasid ka kultuuriajakirjad. Gustav Suits rõhutas Järnefelti veendumuste igihaljust. «Tõepoolest, kes on soome nüüdiskirjanduses tõstnud eriti rahvaellu astumise ja argieetose lipu? See oli Arvid Järnefelt. See oli tema tolstoilikuks tungiks juba enam kui 30 aastat tagasi.» (Suits, G. Meie suleliitlaste laureaadid Soomest // Olion, 1931. Nr. 5. Lk. 204.) Järnefelti loomingut väärtustades heitis Suits samal ajal kivi Eestis tollal vohama hakanud agulirealismile ja eristas Järnefelti realismi ka Ed. Vilde realismist.

Ulatusliku artikli «Kolm meistrit» kirjutas eespool nimetatud sündmuse puhul A. Anni (Looming, 1931. Nr. 5. Lk. 532—540). Ta mainis, et Clodt von Jürgensburgide sugu on kuulunud Eesti aadli hulka alates 15. sajandist (teatavasti uuris kirjanik ise oma esivanemate lugu sajan-dite taha). Jälle avaldas Anni ka vaimustust Järnefelti kui aatelise tõeotsija üle. Filosoofilise huvisuundumusega kirjandusteadlane tituleerib Järnefelti eetilis-religioosseks kirjanikuks, kes esindab soome kristlust selle parimas tähenduses. Anni leiab, et Järnefelt ei ole suurus «selles maailmas», ta seisab kõrgemal, täites maa südametunnistuse ülesannet. «Ta on kahe tuhande aastase kristluse agoonia meilegi lähedasem, väarikam ja kunstikam kehastaja meie hõimkonnas» (samas, lk. 537).

Kuna 1930. aastal olid soomlased võõrustanud eesti kirjanikke, siis järgmisel aastal kutsus Eesti Kirjanike Liit soome kirjanikke Eestisse. Kutsutute hulka kuulus Arvid Järnefelt, kes sellekohase lubaduse ka andis, kuid loobus reisist halva tervise pärast. Ta saatis aga Eesti Kirjanike Liidule tähelepanuväärse kirja, mida võib pidada G. Suitsu sõnade järgi kirjaniku vaimseks testamendiks. Järnefelt avaldas selles oma veendumuse: kunstiteose teeb surematuks kunstniku vaimustumine oma aja kõrgeimast elukäsitusest. Ta rõhutas: kui 19. sajand tõstis kilbile rahvuslikkuse ideaali, isamaalise patriotismi, siis 20. sajandi kõrgeim elumõistmine väärtustab kogu maailma ühendust, internatsionaalsust, püüdlust vabaneda majanduslikust eriväärtuslikkusest, isamaade vahelistest sõdadest, relvadest. Oma eesti kolleegidele sooviski Järnefelt parimat — tõusta «seisukohale, mis õigupoolest kuulub inimkonna kunstile ja kirjandusele: olla oma aja vaimse elu tõeliseks juhatajaks» (Arvid Järnefelti kiri Eesti Kirjanikkude Liidule // Looming, 1931. Nr. 6. Lk. 637). Vaimusilmas 20. sajandi perspektiivi nähes oli Järnefelt suure kunstnikuna ajast tugevasti ees, uskudes uesse Euroopasse, uesse maailmasse. Teda ongi nimetatud prima euroopaliku mentaliteedi kandjaks. Meil avaldas sügavat lugupidamist Järnefelti juubeli puhul G. Suits, kes omalt poolt pidas Eesti Kirjanike Liidule saadetud kirja tähenduslikuks (Suits, G. Arvid Järnefelt 70-aastane // Looming, 1931, Nr. 9. Lk. 992—993).

Arvid Järnefelt — aatleja ja humanist — suri 28. detsembril 1932. Meie suuremad päevalehed avaldasid nekroloogi järgmisel päeval (Soome kaotas oma silmapaistvama ja hinnatavama kirjaniku // Postimees 29. dets. 1932; Arvid Järnefelt † // Päevaleht 29. dets. 1932). Rahva poolt Lohja prohvetiks, kirjandusüldsuse poolt Soome Tolstoiks kutsutud vaimuhiiglase tuhk maeti oma talu maile, seda kirjaniku soovil ilma suurte rahvuslike auavaldusteta (Arvid Järnefelti põrm põletati // Päevaleht 31. dets. 1932). Uue aasta esimene kuu tõi lisa järelhüetele. Nagu oma pikaajalist suhet Järnefeltiga avades toonitas G. Suits artiklis «Arvid Järnefelti mälestades», et Järnefelti puhul on, millest vaimustuda: ta tooted on täidetud rikkalike väärtuselamustega, ja ta elutee on eetilise inimese tõeotsimise ning selle tõe eest seismise tee. Oma kirjaga kinnitas kirjanik aga kuulumist «Euroopa olevikust ja tulevikust hoolestunud aatlejate kaugenägelikumasse liiki» (Looming, 1933. Nr. 1. Lk. 103).

Südamlik kirjutis ilmus ka Mart Raua sulest, kelle suhet hingestab isiklik kohtumine A. Järnefeltiga. M. Raud avaldas mõtte: «Järnefeldiga suri soome kirjanduse suurim vaimsus» (Raud, M. Arvid Järnefelt. In memoriam // Kunst ja Kirjandus, 1933, 9. jaan.).

Kolme ajaliselt lähestikku lahkunud maailmakirjaniku (George Moore, John Galsworthy ja Arvid Järnefelt) auks peeti 1933. aastal Tartus mälestusaktus. A. Anni tõstis oma aktusekõnes esile A. Järnefelti võimet «meie ideaalidevaeses ajas näha igavesi väärtusi» ja tahet «tõsta aukohale inimeste seas kaotsi läinud usaldust» (Kolme suure kirjaniku mälestusaktus Tartus // Päevaleht 22. veebr. 1933).

Literaat Ernst Raudsepp pühendas Järnefeltile artikli noorsooajakirjas «Kevadik» (Raudsepp, E. Arvid Järnefelt // Kevadik, 1934. Nr. 5. Lk. 59—63). Ta lähendab noortele Järnefelti kui inimest, toonitades kirjaniku isikujooni: ebaisekust, otsekohesust, omakasupüüdmatust aatelistes töös ja pürgimustes. Järnefelti loomingut näeb E. Raudsepp ta vaadete kinnitusena, «Minu vanemate romaani» aga hinnalise kultuuriloolise teosena ja maailmakirjanduses ühe ilusama pühendusena ema mälestusele. Ajakirjas avaldati seejärel kujukas katkend romaani kolmandast osast, kus Elisabeth Järnefelt on maal varahommikul aias, rõõmu tundmas elust, tööst ja oma usust.

1937. aastal esitati kogumikus «Valimik soome kirjandust» Järnefeltilt peatükk romaanist «Isamaa» ja novell «Leivakannikas». Novell oli valitud Järnefeltile iseloomulikult eetilist laadi: kirjanik juurdleb selle üle, kes (või mis) õigupoolest on süüdi Kristuse surmas, ja järeldab: «Mitte Juudas, mitte sõdurid, mitte vallesmannid, mitte kubernerid, mitte piiskopid, mitte ülempiiskopid, vaid leivakannikas, s. o. asjaolu, et inimesed asetavad leivakannika südametunnistusest kõrgemale. Nii see oli ja on veel tänapäevalgi. ... Neid asjaolusid silmas pidades saab selgeks, mis tähenduses Kristus rääkis nii palju just leivakannikast.» (Valimik

soome kirjandust / Tln., 1937. Lk. 191.) Kirjanik, olles ise südametunnistus, koputab lugejagi südametunnistusele ja nüüd on juba viimase teha, kas ta laseb kirjaniku endale lähedale.

Eesti Vabariigi aastail jõudis A. Järnefelti looming levida küllalt ulatuslikult, ka meie lugeja teadvusse. Küllap ilmunuksid kordustrukid ja uued tõlkedki, kui mitte 1940. aastale järgnenud poleks olnud nii ebasoodne tõelistele aadetele. Alles 1960ndate aastate sula võimaldas tähistada Järnefelti 100. sünniaastapäeva ka siinpool lahte. Helle-Mai Aaremäe ülevaade pakub faktograafilist ainet rõhuasetusega kirjaniku varasemal, ühiskonnakriitilisemal loomingul (Arvid Järnefelt // Sirp ja Vasar 17. nov. 1961). Järnefelti õigest mõistmisest ollakse veel kaugel. Analüüsivam artikkel ilmus tollal Juhan Käosaarelt — «Soome ja eesti kriitiliste realistide 100. sünniaastajuubeli tähe all» (Edasi 19. nov. 1961). Meie kirjandusteadlane peab A. Järnefelti, J. Ahot ja M. Canthi oma maal ainulaadseiks kirjanikeks, kuna nad olid mõjustatud enam vene realismist valdavalt lääne kultuuri mõjusfääris olevas Soomes (mis ei välista küll nimetatutegi juures lääne mõjusid — M. R.). J. Käosaar võrdleb nii eesti kui soome kriitilist realismi, aga ka soome kirjanikke omavahel. Nii toonitataksegi J. Aho ja A. Järnefelti erilaadsust, kuid samuti nende kunsti hingestavat ühist allikat — Järnefelti kodu. Põhivaatluses on selleski artiklis Järnefelti varasem loominguperiood, ent märkimist leiab ka kirjaniku hilisem taidurlik psühholoogiline analüüs. J. Käosaare artikli näol on tegemist erudeeritud käsitlusega, kuigi tuntavate ajamärkidega.

A. Järnefelt jättis endast maha hinnalise pärandi, mis ei aegu. Veelgi enam — ta teoste väärtus kasvab pidevalt ajas, sest kestab inimese võitlus iseendaga, ühiskonnaga, kestavad oma parima mina otsingud. Kas võidab siin südame hääl, armastuse sõnum? Arvid Järnefelti looming jätab selle lootuse.

LISAD «TRÜKISTE SUNDEKSEMPLARIDE SAATMISE AJUTISE KORRA» JUURDE

*«Raamatukogu» eelmises numbris on avaldatud sund-
eksemplaride määrus. Palume vabandust, et jäid
välja lisad. Esitame need siin.*

Lisa 1

Sundeksemplaride saajad, kellele saadetakse sundeksemplarid kõiki-
dest trükistest, mille tiraaž ületab 50 eksemplari.

Sundeksemplari saaja, aadress	Saadetavate eksemplaride arv	Märkused
1. Eesti Rahvusraamatukogu EE0106 Tallinn, Tõnismägi 2	3	
2. Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium EE0001 Tallinn, Suur-Karja 23	1	Antakse kultuuri- asutustele vastavalt nende profiilile
3. Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandus- muuseumi Arhiivraamatukogu EE2400 Tartu, Vanemuise 42	1	
4. Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu EE0003 Tallinn, Rävåla pst. 10	1	
5. Tartu Ülikooli Raamatukogu EE2400 Tartu, W. Struwe 1	1	

Sundeksemplaride saajad, kellele saadetakse sundeksemplariid kõiki-dest trükistest, välja arvatud:

- trükised, mille tiraaž on alla 100 eksemplari;
- rakendustrükised (blanketid, piletid, kujundatud kirja- ja tarbe-paber jne.);
- ühekordseks kasutamiseks ettenähtud trükised (kutsed, kavad, müürilehed, visiitkaardid jne.);
- toodete saatedokumendid (kasutamisujuhendid, toodete passid, garantiitalongid jne.);
- perioodilised trükised.

Sundeksemplaride saaja, aadress	Saadetavate eksemplaride arv
1. Eesti Rahvusraamatukogu EE0106 Tallinn, Tõnismägi 2	2
2. Teaduste Akadeemia Raamatukogu EE0003 Tallinn, Rävåla pst. 10	1
3. Tartu Ülikooli Raamatukogu EE2400 Tartu, W. Struwe 1	1
4. Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi Arhiiv- raamatukogu EE2400 Tartu, Vanemuise 42	1
5. Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu EE0102 Tallinn, Lai 5	1
6. A. H. Tammsaare nim. Tallinna Keskraamatukogu EE0105 Tallinn, Estonia pst. 8	1
7. O. Lutsu nim. Tartu Linna Keskraamatukogu EE2400 Tartu, Kompanii 5	1
8. Pärnu Linna Keskraamatukogu EE3600 Pärnu, Rüütli 28/30	1
9. Kohtla-Järve Linna Keskraamatukogu EE2020 Kohtla-Järve, Hõbepaju 27	1
10. Hiiumaa Keskraamatukogu EE3200 Kärðla, Vabriku väljak 8	1
11. Jõgeva Maakonna Keskraamatukogu EE2353 Põltsamaa, Veski 3	1

Sundeksemplaride saaja, aadress	Saadetavate eksemplaride arv
12. Järvamaa Keskraamatukogu EE2820 Paide, Posti 12	1
13. Lääne Maakonna Keskraamatukogu EE3170 Haapsalu, Ehte 2	1
14. Lääne-Virumaa Keskraamatukogu EE2100 Rakvere, Tallinna 47	1
15. Põlva Maakonna Keskraamatukogu EE2600 Põlva, Kesk 22/27	1
16. Rapla Keskraamatukogu EE3500 Rapla, Viljandi mnt. 9	1
17. Saaremaa Keskraamatukogu EE3300 Kuressaare, Tolli 1	1
18. Valgamaa Keskraamatukogu EE2500 Valga, Aia 20	1
19. Viljandimaa Keskraamatukogu EE2900 Viljandi, Pikk 8	1
20. Võrumaa Keskraamatukogu EE2710 Võru, Tartu 42	1

TPÜ raamatukogunduse ja bibliograafia eriala 1992. aastal lõpetanute diplomitööd

Koostanud PIRET TAMME

TPÜ raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder

1. ALTMÄE, KRISTEL

Eesti kunstnikud kunstist (sajandivahetusest kuni 1944. aastani) / Juhendaja v. õp. E. Uverskaja. — 117 lk. — Bibl. lk. 99—101 (49 nim.).

Töös selgitatakse välja eesti kunstnike eestikeelsed publikatsioonid alates sajandivahetusest kuni 1944. aastani ning avatakse nende sisu annotatsioonide kaudu. Kuna seda teemat sellisel kujul varem käsitletud ei ole, siis pakub see huvi just kunstiajaloolastele.

2. EELTEE, KAIA

Töökorraldusest Soome vallaraamatukogudes / Juhendaja dots. E. Rannap. — 64 lk. — Bibl. lk. 55 (7 nim.).

Töös tutvustatakse Soome vallaraamatukogusid ja nende töökorraldust. Tutvustamiseks on kasutatud Soome raamatukogude seadusi, millest juhindudes Soome vallaraamatukogud tegutsevad. Näitena on toodud Valkeala vallaraamatukogu.

3. HERKEL, KAIA

Eestikeelse kirjanduse keelamine aastatel 1940—1941, 1945—1988 / Juhendaja dots. K. Veskimägi. — 75 lk. — Bibl. lk. 73—75 (33 nim.).

Töös püütakse analüüsida ja vastata küsimusele, mis ajast ja miks üks või teine raamat keelati. Uuritud on 11 trükis avaldatud keelatud raamatute nimekirja. Nende alusel on selgitatud, milline asutus nimekirja koostas, kes selle kinnitas ja mida need nimekirjad sisaldavad. Keelatud analüüsitakse liikide, tüüpide ja ilmumisaastate kaupa tähe «M» kaudu.

4. LEHTLAAN, HALLIKI

Tallinna Reaalkooli bibliograafia / Juhendaja v. õp. Ü. Papp. — 127 lk. — Bibl. lk. 127 (9 nim.).

Tallinna Reaalkooli käsitlevad kirjutised on koondatud temaatilisse nimestikku. Töös on ka aastatel 1945—55 kooli lõpetanud tuntumate isikute kohta avaldatud materjalide nimestik, on antud lühiülevaade kooli ajaloost, väljaannetest ja vilistlastest ning analüüsitud ilmunud materjale.

5. LILLE, EIKE

Väsimuse probleem tööpsühholoogias / Juhendajad v. õp. Ü. Papp, biol. kand. Ü. Kristjuhan. — 120 lk. — Bibl. lk. 95—96 (12 nim.).

Töös uuritakse maailma teaduskirjanduses ilmunud tööväsimust käsitlevaid publikatsioone, neist on koostatud kartoteek ning analüüsitud publikatsioonide dünaamikat. Lisatud on loend rahvusvahelistest andmebaasidest, mis võivad sisaldada selleteemalisi materjale.

6. LOOGVÄLI, TIINA

Eesti ajakirjanduse ajaloo käsitlusi aastatel 1900—1991 / Juhendaja v. õp. E. Uverskaja.

7. LUIDE, JANIKA

Teadmistevajaku probleemid teadusalases infovoos / Juhendajad v. õp. Ü. Papp, biol. kand. Ü. Kristjuhan. — 113 lk. — Bibl. lk. 94—95 (19 nim.).

Uuritakse maailma teaduskirjanduses ilmunud teadmistevajaku teemalisi publikatsioone, neist on koostatud kartoteek, analüüsitud nende struktuuri ja dünaamikat. Käsitletakse infoteeninduse ja infonõudluse probleeme, ka maailma teaduskirjanduses avaldatud publikatsioonide kättesaadavust Eestis.

8. NIKKARI, ANU

Eesti Tehnikaraamatukogu 1968—1990 / Juhendaja dots. K. Veskimägi. — 95 lk. — Bibl. lk. 93—94 (12 nim.).

Antakse ülevaade Eesti Tehnikaraamatukogu tegevusest alates asutamisest 1968. aastal kuni reorganiseerimiseni Eesti Patendiraamatukoguks 1991. aastal.

9. PAASLEPP, ÕIE

Kehtna põllumajanduslike õppeasutuste raamatukogude ajalugu / Juhendaja dots. K. Veskimägi. — 91 lk. — Bibl. lk. 75—76 (41 nim.).

Töös uuritakse Kehtna Sovhoostehnikumi ja temale eelnenud põllumajanduslikku haridust andnud koolide raamatukogude ajalugu. Kirjeldatakse vastava ajastu koole ja nende raamatukogude tööd.

10. PENU, KARIN

Raamatukaubandus Eesti Vabariigis 1918—1940 / Juhendaja dots. M. Lott. — 110 lk. — Bibl. lk. 84—90 (147 nim.).

Töös uuritakse ja iseloomustatakse Eesti Vabariigi aegset raamatuturgu, kaupmeeste olukorda, nende probleeme ja võitlust oma huvide eest. Lähemalt käsitletakse raamatukaubanduse organisatsioone ja nende väljaandeid, raamatumüügi korraldust, alternatiivseid raamatumüüjaid, raamatupropagandat ja -reklaami.

11. PETTAI, TIINA

Tartu Ülikooli bibliograafia 1941—1944 / Juhendaja M. Kümnik. — 94 lk. — Bibl. lk. 38—41 (50 nim.).

Esitatakse bibliograafia rahvusülikooli kohta aastaist 1941—1944, mil Eestis oli Saksa okupatsioon. Töö võib olla vajalikuks allikmaterjaliks ülikooli ajaloo uurijatele ja kõigile asjahuvilistele.

12. PROSSO, MERIKE

Antikvaarne raamatukaubandus Eesti Vabariigis 1919—1940 / Juhendaja dots. M. Lott. — 65 lk. — Bibl. lk. 48—49 (34 nim.).

Töös uuritakse eesti antikvariaatide kujunemislugu Eesti Vabariigi perioodil, avatakse antikvaarse raamatuturu eripära ja funktsioneerimisprintsiibid ning heidetakse pilk tähtsamate raamatuantikvariaatide töökorraldusse.

13. RÄTSEP, ANU

Raamatukaubanduse arenguhooni Euroopas ja USAs / Juhendaja dots. M. Lott. — 64 lk. — Bibl. lk. 56—58 (35 nim.).

Antakse ülevaade välismaa raamatukaubanduse korraldusest ning põhilistest töövormidest. Tähelepanu on pööratud eeskätt Lääne-Euroopa ja USA kogemustele, eraldi on iseloomustatud ka Soome raamatukaubandust.

14. SAAREST, HELLE

Virumaa kultuurielu 1918—1940: Jõhvi, Järve ja Kohtla vald / Juhendaja dots. M. Kalvik. — 117 lk. — Bibl. lk. 70—78 (100 nim.).

Esitatakse ülevaade nimetatud paikkondade kultuurioludest Eesti Vabariigi ajal. Teema valiku tingis asjaolu, et antud perioodi kultuurielu kohta selles piirkonnas on säilinud väga vähe materjali. Lisatud on kirjandusnimestik, mis sisaldab 140 kirjet.

15. VAHTER, MARJU

Kunstiüliõpilane raamatukogu kasutajana / Juhendaja v. õp. Ü. Papp. — 103 lk. — Bibl. lk. 78 (4 nim.).

Uurimuses püütakse anda võimalikult mitmekülgset pilti Tallinna Kunstiülikooli üliõpilastest raamatukogu kasutajatena, nende inforingist ja suhtumisest raamatusse üldse. Uurimisobjektiks olid TKÜ neljanda ja viienda kursuse üliõpilased, kelle hulgas viidi läbi ankeetküsitlus, toimus ka lugejaformularide analüüs.

16. VALDSON, TIJU

Raamatute säilivuse tagamine Eesti Rahvusraamatukogu uues hoones (reservfondi näite alusel) / Juhendaja M. Eisen. — 96 lk. — Bibl. lk. 84 (13 nim.).

Antakse ülevaade hetkeseisust Eesti Rahvusraamatukogu hoidlates kolimisperioodil. Põhiprobleemiks on raamatute säilivus uue hoone hoidlates kolimisest tingitud üleminekuperioodil ja edaspidi normaalsetes eksploatatsioonitingimustes.

17. VEENSALU, SIIRI

Estonia Selts / Juhendaja v. õp. E. Uverskaja. — 109 lk. — Bibl. lk. 106—109 (60 nim.).

Töös selgitatakse välja Estonia Seltsi käsitlevad arhiivmaterjalid ja publikatsioonid, antakse ülevaade seltsi ajaloost. Estonia Seltsi tegevliikmete soovil on kogutud seltsi esimeeste ja presidentide eluloolisi andmeid.

18. VOOGLAID, ÜLLE

«Estonia» teatri käsikirjaliste näidenditekside arhiivkogu Teatri- ja Muusikamuuseumis / Juhendaja v. õp. E. Uverskaja. — 173 lk. — Bibl. lk. 173 (10 nim.).

Antakse ülevaade «Estonia» mängukavast aastail 1874—1949. On koostatud trükikataloog «Estonia» teatri arhiivraamatukogu masinal ja käsitsi paljundatud näidenditeksidest ning analüüsitakse saadud materjali.

Eesti Rahvusraamatukogu väljaandeid 1992

KIRJANDUSTERMINEID. Eesti ja soome keeles.

Väljaande saatesõnas kirjutab Mart Mäger, et see «eeskätt raamatukogutöötajatele mõeldud sõnaraamat sisaldab eesti-soome ja soome-eesti kirjandustermineid (600 eesti terminit).» Ja lisab: «Kuni õpilasile ja kirjandusharrastajatele määratud sõnaraamatud puuduvad, suudab see osa ehk nendegi huvisid teenida.»

Koostanud Mart Mäger. Toimetanud ja soome-eesti sõnastiku koostanud Helgi Vihma.

Kaane kujundanud Linda Tamm.

Trükist ilmunud 5. 05. 92. Trükikoda «Infotrükk».

Tiraaž 1000 eks.

EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHINGU AASTARAAMAT. 3. 1991.

«Teie käes on ERÜ aastaraamat, mis püüab vahendada Eesti raamatukogunduses 1991. aastal tähelepanu köitnud ja kõneainet pakkunud, nii muret teinud kui ka rõõmu toonud sündmusi,» öeldakse saatesõnas. Väljaandes on artikleid 17 autorilt, lisaks kokkuvõtted inglise, saksa ja vene keeles.

Toimkond: Linda Kask, Arda-Maria Kirsell, Anne Klaassen (toimetaja), Aita Kraut (koostaja), Anne Valmas.

Kujundanud Tiia Eikholm.

Trükist ilmunud 4. 05. 92. Trükikoda «Fipeks».

Tiraaž 1000 eks.

RAAMATUKROONIKA. Eesti riiklik bibliograafianimestik. IV. 1989.

Pärast paariaastast sunnitud vaheaga (käsikiri valmis juba 1990. aasta I kvartalis) on taas hakanud ilmuma Raamatukroonika ning seda trükitehniliselt uues ja paremas kvaliteedis.

Koostajad: I. Ader, K. Ilves, K. Jusson, A. Kivistik, H. Kornet, A. Ozolit.

Toimetajad: K. Ilves, A. Kivistik, H. Kornet.

Trükist ilmunud 5. 07. 92. Trükikoda «Fipeks».

Tiraaž 800 eks.

RAAMATUKOGUNDUSE UUDISKIRJANDUS 1991/2.

Traditsiooniline väljaanne «loetleb Eesti suurtesse teadusraamatukogudesse 1991. a teisel poolaastal saabunud raamatukogunduse, bibliograafia ja infotöö teoreetiliste ning praktiliste küsimuste kohta ilmunud kirjandust.» Temaatilistes rubriikides on valikuliselt avatud ka võõrkeelne perioodika.

Koostanud Taimi Tarning. Toimetanud Tiiu Valm.

Trükist ilmunud 31. 08. 92. Trükikoda A/S «Rebellis».

Tiraaž 500.

EESTI AJAKIRJANDUS 1991. Nimestik.

Kolmandasse nimestikku Eesti ajakirjandusest (eelmised: «Teavet uudislehtedest», ilm. 1990 ja «Eesti ajakirjandus 1990», ilm. 1991) on võetud kõik 1991. aastal Eestis koostatud ja toimetatud perioodilised ja jätkväljaanded. Nimestik sisaldab 524 nimetust ja on liigendatud iga trükise ilmumise (toimetamise) koha järgi (linn, maakond). Väljaanne on mõeldud kõigile ajakirjandushuvilistele.

Koostanud Elvi Voormaa. Toimetanud Tiiu Valm.

Kaane kujundanud Andrus Igalaan.

Trükist ilmunud 31. 08. 92. Trükikoda A/S «Rebellis».

Tiraaž 600.

Info väljaannete kohta: Eesti Rahvusraamatukogu,
raamatukogunduse osakond,
telefon 45 06 37.

Eesti Lasteraamatukogu väljaandeid 1992

LASTEKIRJANDUSE AJALOOST. Valik kursusetöid.

Saatesõnas väljaandele on öeldud: «Eesti Lasteraamatukogu avaldab valiku raamatukoguhoidjate täienduskursuste lõputöid. Need kirjutised on sündinud raamatukoguhoidjate mõtte ja sule läbi ning adresseeritud kasutamiseks eelkõige kolleegidele.»

Koostanud Ene Kütt.

Trükist ilmunud 31. 08. 92. Trükikoda A/S «Rebellis».

Tiraaž 250.

JURI PARIJÕGI. Kirjandusnimestik.

Nimestik on koostatud J. Parijõe 100. sünniaastapäevaks ning annab ülevaate kirjaniku enda trükis ilmunud töödest, aga ka kirjutistest tema loomingu kohta aastail 1913—1991 eesti ja teistes keeltes. Ülevaate J. Parijõe elust ja loomingust on kirja pannud Reet Krusten.

Koostanud Anu Kehman ja Tiia Suls.

Kaane kujundanud Mall Hirvesoo.

Trükist ilmunud 14. 09. 92. EPTI trükikoda.

Tiraaž 1000 eks.

Info: Eesti Lasteraamatukogu, tel. 68 24 63.

РЕЗЮМЕ

⊙ В резолюции годового, 1992 г., собрания ОБЭ, предусматривается развитие сотрудничества библиотек по следующим направлениям: 1) создание, обработка, хранение национальных инфоресурсов, их интегрирование в международные информационные сети; 2) получение иностранной литературы. По мнению главного библиотекаря библиотеки ТТУ Юри Ярса, для такого сотрудничества необходимо в первую очередь определить разделение труда между научными библиотеками и унифицировать правила, стандарты и нормы, являющиеся основой каждодневной работы.

Предпосылкой разделения труда является создание сети научных библиотек. Для этого определяются научные центральные библиотеки, задачей которых является сбор, хранение и распространение информации в соответствии с профилем библиотеки. В настоящее время такими библиотеками могли бы быть: Национальная библиотека Эстонии, библиотека Тартуского университета, библиотека Таллиннского технического университета, библиотека Академии наук Эстонии, Медицинская библиотека Эстонии, библиотека Таллиннского педагогического университета, библиотека Эстонского сельскохозяйственного университета, библиотека Таллиннского художественного университета, библиотека Таллиннской консерватории, Архивная библиотека Литературного музея, Патентная библиотека Эстонии, Библиотека стандартов Эстонии.

Одним из ключевых вопросов является фиксирование профилей центральных библиотек, учитывая содержание, характер, тип, язык документа. Для создания необходимой методики следует создать соответствующую рабочую группу. Начать следовало бы с координации текущего комплектования, т. е. с фиксации текущего профиля, предпосылкой которой являются уже созданные сводные каталоги иностранной периодики и иностранных книг. Их следует дополнить данными об изданиях Эстонии и прежнего Советского Союза, а также сделать доступными для всех библиотек.

Четыре самые крупные библиотеки (Национальная библиотека, библиотека АН, библиотека ТТУ, библиотека ТУ), данные которых образуют 80% базы данных, в соответствии с совершенно реальным проектом могут включиться в общее пользование иностранной периодикой уже в 1992 году, иностранной книгой — в 1993 году. Упомянутый проект создал бы предпосылки для международного сотрудничества.

Первым условием интегрирования с Европой является перевод элементарных рабочих процессов на общие основы: библиографическое описание, систематизация, предметизация, учет, статистика, использование ISBN и ISSN. Организация и координация сотрудничества могли бы стать задачей совета директоров научных библиотек и правления ОБЭ.

⊙ История научных библиотек Эстонии насчитывает почти 200 лет. Старейшей научной библиотекой является библиотека Тартуского университета, официально основанная 12 декабря 1802 года. Старейшими библиотеками являются также Библиотека Ученого общества Эстонии (1839) и библиотека Общества естествоиспытателей Эстонии (1853). Товарищество литераторов Эстонии начало собирать книги поучительного содержания на эстонском языке в 1876 году.

Майт Тальтс пишет, какие уроки мы можем извлечь из опыта этих старейших библиотек.

У первого директора библиотеки Тартуского университета К. Моргенштерна были свои принципы при заказе литературы: книги следует ценить только по их научной ценности, оригинальные работы следует предпочитать переводам, приобретать только необходимое для научной работы, а не учебники для средней и начальной школы. Для получения иностранной периодики в библиотеке Тартуского университета в 1876 году

был создан кружок любителей чтения, в который вошли преподаватели, за счет долевого взноса заказывающие иностранную периодику, в течение года используемую на месте.

В 1926 году Э. Вигель составил первый «Список дубликатов библиотеки Тартуского университета Эстонской Республики», благодаря чему значительно расширился международный книгообмен.

В 1920-х годах под руководством Ф. Пуксоо в университетской библиотеке были заведены словарные каталоги, которые были аналогичны системе предметных слов энциклопедий. В случае более широкой библиотечной сети важно иметь в центральной библиотеке сводный каталог. Алфавитный сводный каталог библиотек подразделений ТУ был создан в 1934 году также под руководством Ф. Пуксоо.

История научных библиотек учит нас: библиотеки следует планировать перспективно, учитывая рост книжного фонда и то обстоятельство, что библиотека всегда будет бюджетным учреждением.

⊙ Библиотечный историк Пирет Лотман в своей статье «Дело об обвинении» Фридриха Пуксоо» дает картину ареста Ф. Пуксоо со стороны КГБ 28 июля 1945 года. Из предыдущего допроса 6 июля выросло судебное дело «Дело 8230-Э» С. Ааслава, Э. Салумаа, Ф. Пуксоо. П. Лотман реферировал протокол допроса 6 июля, в ходе которого из подробных и основательных ответов Ф. Пуксоо вырисовываются причины его более позднего ареста.

⊙ 28—30 июля в Луунья Тартуского уезда проходил слет секции сельских библиотек ОБЭ. Темой слета была организация своей работы таким образом, чтобы волостные власти осознавали первичную роль библиотеки в качестве собирателя и распространителя информации, а также роль библиотеки в качестве центра культурной жизни волости.

Волостной староста Луунья Яан Ёунапуу утверждал, что библиотеки в сельских местностях Эстонии были, есть и будут. Сотрудничество волости и библиотеки должно быть более наглядным, библиотека могла бы оказывать большее влияние на жизнь волости. Руководитель Лууньяского библиотечного общества Тойво Эртис сказал, что действовать надо более широко, библиотека должна быть местом общественных сборов.

Более подробно рассказывает о работе своей библиотеки заведующая Козеской библиотеки Хелью Ярвелаид. Задачей Козеской библиотеки является руководство работой четырех волостных библиотек и ведение их документации. Организуются наиболее значительные региональные мероприятия, совместные семинары, рабочие обсуждения, образовали Козеское культурно-ученое общество. В течение года читателей прибавилось, да и книговыдач стало больше, особенно увеличилась доля взрослых читателей. Волость содействует приобретению книг. В пределах волости стараются не приобретать дубликаты.

Хелен Воогла из Кымсиской библиотеки считает, что находясь в подчинении волости легче вести дела, т. к. люди, имеющие право решать, находятся рядом. Библиотека должна быть центром духовной жизни волости, библиотекарь в сельской местности должен быть личностью.

Председателем секции сельских библиотек ОБЭ снова стала Хелью Ярвелаид из Козеской библиотеки. Её телефон в Коце 55589.

⊙ Главный хранитель Национальной библиотеки Эстонии Рейн Ару, директор библиотеки Тартуского университета Малле Эрмель и Кира Роберт из библиотеки АН ездили в Германию, где в Геттингене 13—14 июня проходило ежегодное заседание Балтийской исторической комиссии. 15—17 июня в Любеке проходил международный симпозиум «Bibliotheca Baltica». Любекский симпозиум пытался ознакомить с общими проблемами библиотек стран Балтийского моря, их историей, фоном, состоянием и сотрудничеством сегодня. Не были обойдены и практические вопросы: многие библиотеки сей-

час находятся в очень плохих условиях, книги, возвращаемые прежним владельцем из Польши и территории бывшего Советского Союза, находятся в плохом состоянии и требуют профессиональной реставрации.

О библиотеках Балтии на симпозиуме говорил более подробно Эско Хякли из библиотеки Хельсинского университета. Наибольшим недостатком библиотек Эстонии он считал низкий уровень сотрудничества между крупными библиотеками. В качестве положительного примера он привел библиотеки Финляндии, где сотрудничество проистекает из осознания общих интересов.

Прекращается книгообмен между Россией и Балтией. Об этом говорил Борис Володин из Петербурга. Ранее из Балтии поступал обязательный экземпляр, теперь нет и в собрании образовалась «дыра». Вопрос следует решить в срочном порядке путем двусторонних соглашений.

⊙ «Literatur aus Estland» — такое название носила книжная выставка в Карлсруэ, проходившая там с 4 апреля по 31 мая 1992 года в рамках дней культуры Эстонии. В просторных помещениях Музея стихов Верхнего Рейна экспонировалась эта выставка, которая дала аннотированный обзор эстонской литературы с 16-го века до середины 19-го века, эстонско-немецкой и немецко-эстонской переводной литературы и новейших изданий. Отдельно была выставлена литература по искусству, особый интерес в этом разделе вызвало искусство экслибриса. Была оформлена и детская комната, где кроме книг можно было познакомиться с оригинальными иллюстрациями детских книг и плакатами детской тематики.

При окончании выставки Городская библиотека Карлсруэ подарила Национальной библиотеке Эстонии произведения эстонских авторов только что выпущенные в Германии (Я. Кросс, В. Луйк и др.) и те издания, которые в Эстонии отсутствуют. В свою очередь Национальная библиотека Эстонии подарила Городской библиотеке Карлсруэ большое количество книг, знакомящих с Эстонией, детских книг и художественной литературы.

⊙ «Читатель и библиотека» — такова была тема научной конференции, проходившей в последние дни мая 1992 года в библиотеке Тартуского университета. Рассматривались отношения читателей с научными библиотеками: читательские ожидания, пожелания, динамика читательских интересов, удовлетворенность всеми сферами библиотечного обслуживания. Большинство докладов было посвящено кругу читателей библиотеки Тартуского университета и представляло собой выводы исследования читателей, проведенного в 1983—1989 гг. Целью данного исследования было выяснить читательские интересы и потребности, привести библиотечную работу в соответствие с потребностями читателей и прогнозировать дальнейшие направления деятельности. Материалы исследования читателей библиотеки Тартуского университета были опубликованы в сборнике статей, выпущенном к конференции «Библиотека Тартуского университета и читатель» (Записки ТУ, Тетрадь 994, Библиотечные работы IX. Тарту, 1992. 163 с.).

SUMMARY

⊙ In the resolution of the ELA annual meeting in 1992, the development of co-operation between libraries is considered to be necessary creating the national information resources, in processing, preserving and integrating into the international information networks; in obtaining foreign literature. According to **Jüri Järs**, the chief librarian of Tallinn Technical University Library, the main task is to specify the duties of research libraries and unify the rules, standards and norms being the basis of everyday work.

The precondition will be a rational development of the research libraries network. For that purpose central research libraries are defined, whose task is to collect, preserve and mediate the information in accordance with the profile. At present these libraries could be: National Library of Estonia, Tartu University Library, Tallinn Technical University Library, Library of the Estonian Academy of Sciences, Estonian Medical Library, Library of Tallinn Pedagogical University, Library of Agricultural University, Library of Art University, Tallinn Conservatory Library, Archive Library of Literature Museum, Library of Patent, Library of Standard. The financing of these libraries must become more rational and Estonia-central.

One of the key-question is fixing the profile of the central libraries taking into account substance, type, style and language of the document. A working group must be created for working out the necessary methodology. Co-ordinating the current acquisition could be the first step, i.e. fixing the current profile, the precondition of which being the union catalogues of foreign periodicals and foreign books. They must be supplemented with data of publications from Estonia and former Soviet Union and be rendered accessible to all libraries.

Four big libraries (National Library of Estonia, Library of the Estonian Academy of Sciences, Tallinn Technical University Library and Tartu University Library) whose data make up 80% of the databases, could be linked to the usage of union catalogues of foreign periodicals already in 1992, if having the substantial project, and to the usage of union catalogues of foreign books in 1993. The realization of the above mentioned project will create conditions for the international co-operation.

The first condition of integrating into Europe is to lead the workprocesses into unified basis: bibliographical description, classification, subject indexing, statistics, the usage of ISBN and ISSN. Corresponding specialists must look through the rules used at present.

The board of the directors of the research libraries and the leadership of ELA could organize and co-ordinate the co-operation.

⊙ Estonian research libraries have the history of almost 200 years. The oldest research library is Tartu University Library, which was founded officially on December 12, 1802. Old research libraries are the Library of Estonian Learned Society (founded in 1839) and the Library of Estonian Naturalists' Society (founded in 1853). The Society of Estonian Literati started to collect books with instructive content in 1876.

Mait Talts has investigated how these old libraries functioned. The first director of the Tartu University Library J. S. K. Morgenstern had his own principles in ordering literature: he estimated books only by their scientific value, he preferred original works to translations, he did not buy primary or secondary school books but books necessary for scientific work. In 1876 a reading circle was founded in Tartu University Library in order to obtain foreign periodicals; professors and lecturers ordered foreign periodicals for their share and they used them on spot during a year.

It is not reasonable for the research libraries to collect duplicates, they are used to acquire complete exchange collections. In 1926 E. Vigel compiled the first «List of duplicates of the Tartu University Library», thanks to which the foreign exchange was noticeably widened. The duplicates were also sold.

On the initiative of F. Puksoo the cross catalogues were settled in the university library in 1920, they were analogical to the subject catalogues of encyclopedias. While having a large network of libraries it is relevant to have a union catalogue in the central library. The alphabetical catalogue of the small libraries was also compiled on the initiative of F. Puksoo in 1934.

The history of research libraries teaches us: libraries must be planned with the sense of perspective, growth of the book-stock must be taken into consideration and the library will be a budget institution for ever.

⊙ Library historian **Piret Lotman** gives in her article ««Guiltiness» of F. Puksoo» a review of F. Puksoo's arrestment by the Security Council in July 28, 1945. The interrogatory in July 6, overgrew into the case of S. Aaslava, E. Salumaa, F. Puksoo «Docket of case 8230-Э». Piret Lotman gives a digest of the interrogatory protocol of July, 6, from where the reasons for later arresting turned out.

⊙ During July 28.—30., the meeting of ELA's section of country libraries took place in Tartu county, in the Luunja commune — the subject was how to organize the work so that the commune council would understand the primary role of the library in collecting and distributing the information and being the centre of commune's cultural life.

The head of Luunja commune Jaan Õunapuu affirmed that in the country the library was, is and will be. The library has made co-operation with the commune council in organizing exhibitions, but the commune council waits more initiative from the library's part. It would be better to feel and see more co-operation between the library and the commune. Toivo Ärtis, the leader of the Society of Luunja Library, confirmed that the library must act broader and be a good meeting place.

Helju Järvelaid, the head of Kose Library, talked about the work of her library. The management and documentation of the four commune libraries is the task of Kose Library; regional undertakings, seminars and discussions are arranged; Kose Learned-Cultural Society was formed. More readers have visited the library during the year and there have also been more lendings, the role of adults has increased. The commune supports buying the books, they try to avoid duplicates within the commune.

Helen Voogla from the Kõmsi library: It is better to manage being under the subordination of the commune, because the decision makers are nearer. We also promote the society life. The library must be the centre of the commune's spiritual life, in the village the librarian must be a personality. Helju Järvelaid remained the leader of ELA's section of country libraries, her telephone in Kose is 55589.

⊙ Rein Aru, the chief treasurer of the National Library of Estonia, Malle Ermel, the director of the Tartu University Library, Kyra Robert from the Library of Academy of Sciences have been in Germany. The annual session of the Baltic History Committee took place in Göttingen in June 13.—14., and an international symposium «Bibliotheca Baltica» was held in Lübeck in June 15.—17. The symposium in Lübeck tried to introduce general problems of the libraries of the countries on Baltic Sea, their history and backgrounds, situation and possibilities for co-operation at present. One could not do without discussing practical questions: a lot of libraries are in miserable conditions at present, books from Poland and former Soviet Union found their owners but they badly need competent restoration. We lack money and the training of our restorers in Leipzig is no more possible.

Esko Häkli, from the Helsinki University Library, made a long speech on libraries in Baltic States in the symposium, he considered the lacking of co-operation between the big libraries in Estonia the main shortage — he suggested to take libraries in Finland as a model, where co-operation results from cognition the common interests.

Book exchange between Russia and Baltic States is becoming extinct, confirmed B. Volodin from St. Petersburg. In former times a free copy was got from the Baltic States,

but not a present and that is why there is an «empty hole» in the collection. The question must be quickly solved with the help of bilateral agreement.

⊙ «Literatur aus Estland» — was the name for the book exhibition during Estonian cultural days in Karlsruhe from April 4 till May 31, 1992. The exhibition, exposed in spacious rooms of Poetry Museum, gave an annotated review of Estonian literature from the 16th century till the middle of the 19th century; it consisted of Estonian-German and German-Estonian translations and of recent publications. Art literature had been exposed separately, and exlibris art attracted attention. Room for children had been given substance to, where besides books one could look at the original illustrations of children's books and posters on children's topic.

In the end of the exhibition Karlsruhe City Library presented the works of Estonian authors (J. Kross, V. Luik etc.), recently published in Germany, and printed matter about Estonia, to the National Library of Estonia; the National Library of Estonia in its turn presented a lot of children's books, fiction and books acquainting Estonia to Karlsruhe City Library.

⊙ «The reader and the library» — was the topic of the scientific conference held in Tartu University Library during the last days in May '92. Readers' relations with the research libraries were under the observation: readers' expectations, wishes, dynamics of reading interests, satisfaction with all spheres of library service. Most of the reports dealt with the readers of Tartu University Library and were the conclusion of the investigation that had been done in years 1983—1989. The aim of investigation was to find out the interests and needs of a reader, to lead the library work into accordance with the readers' needs and to predict the further courses of action. The materials have been published in the collection of articles that has come out for the conference «The Tartu University Library and Its Reader». (Tartu University Transactions, Note-book 994, Library Works IX. Tartu, 1992, p. 163).

SISUKORD

Mõned mõtted teadusraamatukogude koostööst	Jüri Järs	4
Mida on tänapäeva teadusraamatukogudel õppida minevikust	Mait Talts	8
Shiyali Ramamrita Ranganathan — 100	Jüri Järs	14
Friedrich Puksoo «süüasi» I	Piret Lotman	16
Põhjamaade raamatukogupäevadel	Krista Talvi	20
Sügis Soome raamatukogudes	Kai Maran	21
Eesti maaraamatukogud muutuvast ajast	Ene Riet	24
Kas ka Ameerika kirjastajatel on probleeme?	Kai Idarand	30
Kas teadusajakirjade lõpp? (Referaat)	Richard Smith	33
Kooliraamatukogudest Ameerika Ühendriikides (Referaat)	Mall Saul	35
Kust saada kogemusi?	Maie Karind	38
Eesti kooliraamatukogude koondaruanne 1991. aasta kohta		41
Lestele igal juhul, sõltumata oludest	Reet Roosi	43
Ekstsiibrisekunst Eestis	Ene Riet	45
<i>Literatur aus Estland</i>	Ruth Hiie	46
Lugeja ja raamatukogu	Urve Tõnnov	48
Teadusüritused Göttingenis ja Lüübekis	Rein Aru	50
Eesti keelest ja terminitest	Hans Jürman	53
Arvid Järnefelti looming Eestis II	Mall Reinold	55
Lisad «Trükiste sündesemparide saatmise ajutise korra» juurde		60
TPÜ raamatukogunduse ja bibliograafia eriala 1992. aastal lõpetanute diplomitööd	Piret Tamme	63
Eesti Rahvusraamatukogu väljaandeid 1992		67
Eesti Lasteraamatukogu väljaandeid 1992		69
Резюме		70
Summary		73

ОГЛАВЛЕНИЕ

Некоторые мысли о сотрудничестве научных библиотек	Юри Ярс	4
Что могут современные научные библиотеки взять из опыта прошлого	Майт Тальтс	8
Ранганатан — 100	Юри Ярс	14
«Дело об обвинении» Фридриха Пуксоо I	Пирет Лотман	16
На библиотечных днях Северных стран	Криста Тальви	20
Осень в библиотеках Финляндии	Кай Маран	21
Сельские библиотеки Эстонии во времена перемен	Эне Риэт	24
Есть ли проблемы у издателей Америки?	Кай Идаранд	30
Это ли конец научных журналов? (Реферат)	Ричард Смит	33
О школьных библиотеках в США (Реферат)	Малл Саул	35
Где взять опыт?	Майе Каринди	38
Сводный отчет школьных библиотек Эстонии за 1991 год		41
Детям во всяком случае, вне зависимости от обстоятельств	Резт Роози	43
Искусство экслибриса в Эстонии	Эне Риэт	45
<i>Literatur aus Estland</i>	Руть Хийе	46
Читатель и библиотека	Урве Тыннов	48
Научные мероприятия в Геттингене и Любеке	Рейн Ару	50
Об эстонском языке и терминах	Ханс Юрман	53
Творчество Арвида Ярнефельта в Эстонии II	Малл Рейнольда	55
Приложения к положению «О временном порядке рассылки обязательных экземпляров произведений печати»		60
Дипломные работы выпускников ТПеду по специальности библиотечного дела и библиографии	Пирет Тамме	63
Издания Национальной библиотеки Эстонии в 1992 году		67
Издания Детской библиотеки Эстонии в 1992 году		69
Резюме		70
Summary		73

TABLE OF CONTENTS

Some Thoughts about the Co-operation of the Research Libraries	Jüri Järs	4
What Have the Present Time Research Libraries to Learn from the Past	Mait Talts	8
Shiyali Ramamrita Ranganathan — 100	Jüri Järs	14
«Giltiness» of Friedrich Puksoo I	Piret Lotman	16
Days of Library in the Nordic Countries	Krista Talvi	20
Autumn in the Finnish Libraries	Kai Maran	21
Estonian Country Libraries at a Process of Changing	Ene Riet	24
Do American Publishers Have Any Problems?	Kai Idarand	30
Is This the End of Scientific Journals? (Report)	Richard Smith	33
About School Libraries in U.S.A. (Report)	Mall Saul	35
Where to Get Experiences from?	Maie Karindi	38
The Summary Account of Estonian School Libraries in 1991		41
For Children by no Means, Irrespective of Circumstances	Reet Roosi	43
Art of <i>ex libris</i> in Estonia	Ene Riet	45
<i>Literatur aus Estland</i>	Ruth Hiie	46
The Reader and Library	Urve Tõnnov	48
Research Undertakings in Göttingen and Lübeck	Rein Aru	50
About the Estonian Language and its Terms	Hans Jürman	53
The Work of Arvid Järnefelt in Estonia II	Mall Reinold	55
Appendix to «The Temporary Order of Sending Deposit Copies»		60
Diploma Papers of Librarianship and Bibliography Department's Graduates of the TPU in 1992	Piret Tamme	63
Publications of the National Library of Estonia in 1992		67
Publications of the Estonian Children's Library in 1992		69
Резюме		70
Summary		73

Trükkida antud 11. 11. 1992. Paber 70×108/16. Trükipoognaid 5. Arvestuspoognaid 7.
Tellimuse nr. 750. Trükiarv 1400.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. Tallinn, Tõnismägi 2.

Eesti Rahvusraamatukogu. Tallinn, Tõnismägi 2.

Eesti Vabariigi Riigikantselei Trükikoda, Tallinn, Lossi plats 1a.

Universitas
Tartuensis
1919-1989